68
7 E
6

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
IV. 7. 6

,31. 4. 9.

5- A. 7. 3-

Digitized by Google

Digitized by Google

ANTIQVITATVM
ROMANARVM

Esemplare integro, prima edizione

ANTIQVITATVM ROMANARVM

Pauli Manutii

LIBER DE LEGIBVS.

Index rerum memorabilium.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

VENETIIS, M. D. LVII.

Cum priuilegio Pauli IIII Pont. Max. Caroli V Imp.
Henrici Regis Galliæ, Philippi Hiſpaniæ,
Senatus Veneti, in annos XX.

PAVLI MANVTII

AD ILL.MVM PRINCIPEM, HIPPOLYTVM ESTENSEM, CARDINALEM, IN LIBRVM DE LEGIBVS

PRAEFATIO.

OMNES artes, atque omnes res, HIPPOLYTE Princeps, & Cardinalis, modo augeri, modo minui, nec eaſdem perpetuò eſſe, ſatis inter omnes conſtat: patet hoc quidem oculis primum, deinde etiam mentibus. oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quo ue referenda ſit cuiuſque rei mutatio, intelligimus. itaque lapides, & metalla, quæ omnium duriſsima ſunt, quæ uis hominum frangere uix poteſt, hæc tamen conſumit, & conficit uetuſtas: quidquid enim ex partibus aliquando coïit, & concretum eſt; id eaſdem in partes aliquando dilabatur, ac diſsipetur, neceſſe eſt. habet hoc materia illa, unde res omnes conſtant, ut formæ mutationem quærat; idq́;, quod ſequitur, aſſecuta, migrat in alias naturas, quaſi, quod appetiit, eo nunquam eſſe contenta uideatur. neque uero hæc naturales tantum ad res conditio pertinet, ſed inuenta quoque hominum, operaq́; attingit. mores, conſuetudines, loquendi ratio, quam linguam appellamus, leges ipſæ, quas ne quid unquam ex hominum memoria deleat, in æs incidimus, omnia demum, quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quotidie mutantur, ac tolluntur, non modo ab externis cauſsis contra uoluntatem noſtram, uerum etiam à nobis ipſis, quia tempus ita poſtulet. ſed artes liberales, optimaq́; ſtudia, quæ nuſquam magis, quàm in Itália, honor aluerat, atque auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cum Romani imperatores, imperii ſede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuaſtandam reliquerunt. quòd niſi ſuperioribus annis Principes, ac Pontifices aliquot, maxime uero Leonis X egregia, propeq́; diuina liberalitas huic malo ſubueniſſet; quem Laurentii Medices, patris ſui, clariſsimi uiri, exemplo commotum, etiam ueræ laudis cupiditas impulit, ut iacentes ingenuas artes, magnis propoſitis præmiis, ex-

citaret: barbara, credo, quod ad literas attinet, magna ex parte eſſet Italia: dignitas omnis philoſophiæ, ſplendor omnis obſoleuiſſet eloquentiæ. ſed neque ille huius præclari operis ſummam potuit abſoluere, ereptus morte, diſciplinis liberalibus nimis immatura; & interitum illius tempora ſunt eiuſmodi conſecuta, ut, quæ paululum iam luxerant honeſtarum ſcientiarum ſtudia, ea perpetuis multorum annorum tenebris quaſi nox quædam obſcurauerit prorſus, atque extinxerit. fatalis enim bellorum tempeſtas non exercitationem modo literarum ſuſtulit, uerum, quæ ſunt in excolenda uirtute poſitæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cum pacis aliqua ſpes, longo ſane interuallo, affulſiſſet, miſera rurſus eodem malo tentatur Italia, ueteresq; calamitates aduerſus bonis artibus neſcio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui ſummam iuuandi generis humani uoluntatem, nec minimam cum uoluntate facultatem Deus tribuit, eximiam ad laudem uocat occaſio. ſuſcipe deſertum pene ab omnibus literarum patrocinium. collige tu, quæ alii diſsipant, omnium laudandarum doctrinarum ſtudia, & reſtitue nobis illa, quæ uel hominum improbitas, uel, ut aliò culpa deriuetur, fortunæ uis eripuit. hæc eſt actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto uero & Cardinali, & Principe digniſsima. Vidimus tuam præteritam uitam. ab ea nihil humile, nihil obſcurum, nihil uulgare, ampla omnia, præclara, inuſitati exempli, noui generis expectantur. quæ tu, ne à te ipſo diſſentias, nunc quidem magna ex parte præſtabis, atque adeo iam præſtas, bonis uiris, & eruditis beneficentia ſubleuandis: quorum ex ingeniis non dubito quin quotidie aliquid efflorеſcere tuo beneficio uideas. quod quia præclarum eſt, exemplum alii ſequentur: ſcribent omnes, quod quiſque poterit, illecti gloria, & commodorum ſpe compulſi. nam, ut coniecturam de me ipſo faciam; quem eſſe nihil in literis fateor; ſed, ut aliquid tamen eſſem, laboraui; ego olim (decennium, opinor, abiit, eoq; amplius) auctoribus duobus eximiis uiris, Petro Bembo Cardinali, & Bernardino Maffeo, qui poſtea dignitatem eandem magnis in eccleſiam Chriſti meritis eſt conſecutus, dederam me ad res Romanas,

manas,

manas, illas ueteres, obſeruandas, & ex omnibus antiquorum monimentis omni ſtudio colligendas: ut, cum illam remp. qua nulla fuit, nec erit unquam illuſtrior, uniuerſam animo, ac ſcientia comprehendiſſem, latinis eam literis explicarem, egregiumq; bene, ac laudabiliter inſtitutæ ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipſe poſſem, ſcriptis expreſſum, poſteris relinquerem. Res erat præclara, meq; delectabat uehementer, & afficiebat ipſa tractatio. itaque meam omnem induſtriam, omnem curam, omnes denique in hoc ſtudio cogitationes fixeram, ac locaram. ſed accidit iniquo meo fato, ut horum utrunque, Bembum primo iam ſenem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffeum non ætate minus, quàm uirtute, florentem, in quo mei ſpes ocii ſita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna morte ereptum amiſerim. deſtitutus eo præſidio, quo meæ fortunæ nitebantur uno, fractus animo, ac debilitatus inſtitutum antiquitatum Romanarum opus omiſeram, & ad alia me conuerteram. poſtea uero quàm, honorifica in primis conditione delata, magno ſum à te tuo beneficio in tuorum familiarium ordinem inuitatus; quod ego ſummæ felicitatis loco duxi; erectus mente, atque animo, rurſus, quod abieceram, ſuſcepi, onusq; tantum, quantum priuatis opibus perferri uix, aut ne uix quidem poteſt, te uno fretus egregie ſuſtineo. et, ut ex parte totum iudicare poſſes, de decem, quos exorſus ſum, libris hunc de legibus potiſsimum, quem ad te mitterem, delegi: non quòd ita poſtularet ordo: (ſextum enim in antiquitatum uolumine locum obtinet) ſed, quòd, cum omnium librorum materies non modo coacta iam in unum à me eſſet uniuerſa, uerum etiam ſatis diligenter in partes diſtributa; caſu accidit, ut hic minus, quàm ceteri, rudis, minus eſſet impolitus. præterea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic liber complectitur. porro leges nihil aliud, quàm rationem, nihil, præter ordinem, docent. ratio autem, & ordo, ſi uſquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis non moderatum, nihil non æquabile, nihil, quod non cum ea, quam ſuſtines, perſona, id eſt cum religione uere Chriſtiana, ac ſedis apoſtolicæ dignitate conſentiat. quare cum omnia

mea

mea tua ſunt; quandoquidem ego me tibi, quidquid ſum, & quantus quantus eſſe poſſum, totum addixi: tum uero hic de legibus Romanis liber uere tibi debetur, tibiq; eſt à me iure optimo inſcriptus. quo in libro bene poſitam à nobis operam ſi duxeris; de ceteris quin idem ſentias, haud equidem uerebor. pergo enim ſtudio pari, uoluntate etiam, ut mihi uideor, acriore. unum modo exoptandum eſt; ut, quando nos ab hoc ſtudio nulla utilitas, nulla uoluptas, ne ualetudinis quidem ſatis imbecillæ ratio poteſt auellere, noſtris laboribus tua beneuolentia quaſi propitium numen aſsit. ſic enim fiet, ne qua prorſus in difficultate, ne quo unquam in ſcopulo noſtra hæreat induſtria: & in eum, quò ſpectat animus, portum ſecundo curſu, tuæ benignitatis aura proſequente, facile peruehemur.

ANTIQVITATVM ROMANARVM

Pauli Manutii

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

LIBER DE LEGIBVS.

OPTIMA omnium, atque æquiſsima naturæ lex eſt; quæ tum nihil cuiquam deeſſe, tum ea, quæ quiſque habet, æterna iuber eſſe. nam, quemadmodum illæ, quæ cœleſtibus corporibus præſunt, beatæ mentes, iuſtiſsimæ ſunt, & ſuum quæque corpus iuſtiſsime regit: ſic ipſa natura, quæ de ſuperioribus illis mentibus deriuata, & in unum collecta uis eſt, æquiſsimum in agendo ordinem ſeruauit; eaq;, quæ egit, patere omnibus, nec unquam non eſſe uult. itaque & eam partem aeris, quæ ſublimior, eoq; purior eſt, oculis traiicientes, aſpectu cœli iucundiſsimo omnes fruimur; & inferiorem, mixtam, ſpiritu haurimus; & ſuſtinemur, atque alimur terra; & aqua ad ea, quæ cuique commoda ac neceſſaria ſunt, utimur. nam, etſi horum ſingula uni animantium generi tributa ad uſum ac uictum præcipue uidentur: tamen ita uni generi proprium unumquodque eſt, ut diuerſi generis animantibus nihil denegetur. alitibus aer, mare piſcibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti ſedes, ac naturale domicilium eſt: omnia tamen omnibus communia ſunt; neque alieni elementi uſu animal ullum perpetuo caret. hæc ſua lege natura, communis omnium mater, ita conſtituit, ac ſanxit. cuius ad ſimilitudinem quo propius accedunt humanæ leges, eo certior ac laudabilior ea uitæ ratio eſt, quam hominum generi præſcribunt. neque ad aliud exemplum ſpectarunt homines illi, quos antiqui ſcriptores diuinis laudibus extollunt, quia ſuas ciuitates optimis inſtitutis ac ſaluberrimis legibus temperarunt. celebrantur præter ceteras Lacedæmoniorum leges, à Lycurgo latæ, Athenienſium, à Solone. commemorantur & illæ, quas Locrenſibus Zaleucus, Thuriis Charondas, Getis Zamolxis, Pythagoræ diſcipulus, dedit. laudat etiam

Cretenſium leges Plato, Carthaginienſium Iſocrates. Romanas ue
ro Polybius anteponere omnibus non dubitat. hæ cum ab iis, qui
ceteris hominibus ingenio, ac ſapientia præſtiterunt, ſummopere
laudatæ prædicatæq; ſint: quid aliud, niſi præclaras fuiſſe, creden-
dum eſt? at diſsimiles inter ſe, &, ſi diſsimiles, quo modo omnes præ
claræ? quia nimirum ad eundem finem, eandemq; quaſi metam,
non eadem tamen uia, omnes tendunt. ius naturæ, in quo nihil in-
æquale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habue
runt. eius imaginem in ſuas quisque leges, quantum imitatione li-
cuit, tranſtulerunt. qui cum ad iuſtitiam pariter intenderent, ean
dem tamen in tradendo iure rationem ideo ſecuti non ſunt, quia nō
eiuſdem loci, non eiuſdem cœli, non eiuſdem hominibus ingenii le
ges ferebant. hæc illi cum animo circumſpicerent, attenteq; cogi-
tarent: modo perficere poſſent, quod agebant; qua ratione perfi-
cerent, laborandum non eſſe iudicarunt. neque enim ipſarum le-
gum uitio factum eſt, ut aut Athenienſes minus diu, quàm Lacedæ
monii, aut Lacedæmonii minus, quàm Romani, floruerint; ſed
quòd Athenæ citius, quàm Sparta, & Sparta citius, quàm Roma,
de recta maiorum conſuetudine deflectens, legum imperium maie
ſtatemq; neglexit. quare prudenter iudicat Polybius, quòd, dua-
bus potentiſsimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorum an-
norum bello de imperio decertantibus, ad extremum ſuccubuiſ-
ſe Carthaginem, & uictam conditiones accepiſſe, ob eam maxime
cauſſam putat, quòd, quo tempore inter eas incidit contentio, tum
& Carthagine multo, quàm antea, negligentius, & Romæ multo,
quàm unquam, diligentius leges colebantur. nihil enim ſine iure
perpetuum eſt. ius autem ipſum nihil aliud eſt, quàm bene uiuendi
norma, legibus tradita, atque præſcripta. quam qui tenent, ſoli
duas maximas res, maximeq; optabiles adipiſcuntur. primum, ipſi
quotidie magis in ſua ciuitate cari ſunt, atque honorati, inter igno
tos clari, inter homines uiri, inter uiros heroes: deinde, id quod
uelle bonitatis eſt, perficere uirtutis, facile conſequuntur, ut eo-
rum patria ciuibus frequens, pace tuta, opibus beata ſit. ex hoc
genere fuiſſe legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Ageſilaum,
Athenis Ariſtidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones,
Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omnium ſæculorum
memoria magis ad omnem laudem ciuitas excelluit. ex hoc etiam
numero

numero multos in patria mea fuiſſe, apud maiores noſtros Carolum Zenum, Franciſcum Barbarum, patrum ætate Bernardum Iuſtinianum, Hermolaum Barbarum, Franciſci nepotem, Hieronymum Donatum, Andream Naugerium, accepimus. ipſi uidimus, &, quod in magna felicitatis parte ponimus, allocuti ſæpe ſumus Gaſparem Contarenum: cui quidem ex iis, quos nominaui, prudentia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem poteſt: fuit enim ille uir, non modo Venetiis, quandiu gerendis magiſtratibus operam reip. nauauit, uerum et Romæ, & ubicunque fuit, poſtea quàm abſens pene contra uoluntatem, præter opinionem certe Cardinalis factus eſt; fuit, inquam, ille uir, cuius mihi nunc ſcribenti uultus, & os illud, regia quadam maieſtate decorum, ante oculos obuerſatur, in omni genere uitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cum eſſet habitu naturæ excellenti, ac prope diuino; domeſtica etiam diſciplina, præter rectum, & honeſtum, nihil agnoſceret, nihil uellet; tamen, aſsiduo philoſophiæ ſtudio, ita uoluntatem auxerat, ita naturam expolierat, ut cum nemo magis uirtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cum à prima adoleſcentia, tanquam unicum exemplum, & in moribus, & in literis ad imitandum propoſuiſſem; nuuc, in utroque à perfecta illa facultate, quæ in illo fuit, quàm longe abſim, quamq; id, quod imitari ſtatueram, conſequi difficile ſit, re tentata, & cognita perſpicio. equidem, in literis, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea non admodum firma ualetudo fert, hactenus peperci: ſeduloq; ſum conatus, ut, quemadmodum ille ſuorum ſtudiorum rationem extare uoluit; itaque multa literis ab illo præclariſsime tradita leguntur; itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis ſcriptis hominum ſtudioſorum utilitati commodiſq; conſulerem. par in utroque uoluntas fortaſſe fuit: nos inferiores ingenio, ſcientia uero impares maxime ſumus. ille Venetam remp. hoc eſt eam, quæ inter omnes noſtri temporis reſp. plurimum excellit; nos Romanam, hoc eſt eam, quàm omnium præſtantiſsimam antiquitas habuit, ad ſcribendum delegimus. ille, quod uoluit, perfecit: nos, euentu dubio, perficiendi tamen ipſe conamur. nam, etſi quanta in re uerſamur, intelligimus: tamen, quia ſuperioribus quinque libris,

primo de urbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de ſenatu, quinto de comitiis, operam à nobis non omnino male poſitam exiſtimamus; incepti nondum pœnitet, animoq; ſatis alacri pergemus ad ea, quæ reſtant. Quintus hic erit de legibus liber. in quo cum diligentiæ, tum ingenii, addo etiam prudentiæ, grauiſsimæ ſunt partes. nam ex iis legibus, quæ Romæ latæ ſint, nullam prætermittere, diligentiæ eſt: quo in genere negligentes certe non fuimus. quid autem in ferenda lege quiſque cogitauerit, & utrum id, quod cogitauit, utile reip. fuerit: hæc uero neque ſine ingenio, eoq; peracuto, quisquam uiderit, neque ſine prudentia iudicauerit. quare cum eam partem, quæ tota ſtudii ac laboris eſt, & & à uoluntate pendet, abſoluerimus; (nihil enim in hoc, quantum quidem in nobis erit, deſiderari patiemur) eam, quæ ad ingenium, & prudentiam pertinet, quæ nobis ſatis parce natura tribuit, ſi minus pro rei ſuſceptæ magnitudine, ac dignitate præſtabimus, iniquus erit lector, ſi quis infirmitatem pro crimine poſuerit, meamq; cauſam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quàm probauerit, quia, quod potui, certe uoluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatæ leges ſint, quis cuiusque lator, quæ cuiuſque ſententia fuerit, oſtendemus. hac parte abſoluta, quæ erit omnium maxima, tum illa quatuor, quæ ad rationem ferendæ legis pertinent, ordine curabimus; ut, à quo genere hominum, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de cauſis latæ leges ſint, explicemus. IVS omne aut à natura eſt, aut à conſuetudine, aut à legibus. ius naturæ ipſum per ſe, ſine conſuetudine, & legibus, ad optimam uitæ conditionem ſatis erat. ſatis enim beate uiueremus, ſi naturam ducem ſequeremur. ſed quia, quod iuſtum, & laudabile eſt, multi, uel quia ſunt hebetes, non intelligunt, uel, quia ſunt improbi, diſsimulant; iccirco, ne peccantibus daretur excuſandi locus, ſcripta lex eſt, quæ, quid agendum, fugiendum ue eſſet, perpetuis literarum notis teſtatum, atque expreſſum ante oculos poneret. eſt igitur lex tanquam præco, qui, ſuggerente natura, iuſtitiam ciuibus enunciat: cuius uocem, qui uolentes auribus percipiunt, eamq; fideliter animo cuſtodiunt; ita uiuunt, ut uirtutem à uitio facile diſtinguant, & ab altero, tanquam à peſtifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem præ ceteris

teris rebus exiſtiment. uerum, quia publica res ita cum priuata cohæret, ut altera alterius commodo nitatur, nec fere, niſi utrique recte ſit, diu uigere & ſtare ciuitas ulla poſsit; propterea, quæ utrique conſulerent, leges, aliæ pro ſtatu reip. aliæ pro ſingulorum utilitate, diuerſis temporibus latæ ſunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rurſus, quia publica ſunt infirma, ſi ſeparentur à diuinis; publici iuris facta diuiſio eſt, ut altera pars ad religionem, altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipſum quidem ſimplex eſt, ſed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamen de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agendum eſt de iure publico, deinceps de priuato; et primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum eo, quod ad ius ciuile pertinet, ſecundo loco de eo, quod crimina perſequitur. ROMANAE leges aut à regibus latæ ſunt, aut ab iis magiſtratibus, quos, regno ſublato, alios aliis temporibus creatos, ciuitas habuit. ipſas leges magna ex parte alicunde ſumptas facile crediderim. non enim dubitandum eſt, quin, cum ea tempeſtate in Italia & Albani, & Sabini, & præter ceteros Etruſci floruerint; cumq; Albæ Romulus, in Sabinis Numa, Priſcus etiam matre Etruſca, patre in Etruria orto natus eſſet; ad ſuam quiſque patriam reſpexerit, & ea, quæ in iis populis probabiliora uidebantur inſtituta, delegerit, Romæq; legibus ſanxerit. à Lacedæmoniis etiam non nulla, ab Athenienſibus multa ad ius conſtituendum uideo deriuata. nam fere, quæcunque in XII tabulis decemuiri ſcripſerunt, de Solonis legibus tranſlata ſunt. nec uero, ab ingenio pauca, atque à prudentia eſſe deprompta, credendum eſt, preſertim in rep. cum in magnis opibus imperii, pro uario rerum euentu, noua iura temporum neceſsitas exprimeret. Regum ætate non multas in urbe leges fuiſſe exiſtimauerim: non ſolum, quia regum iuſſa pro legibus erant; ad eos grauiſsima quæque deferebantur; eorum omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: uerum etiam, quia ciuitas, neque dum populo ſatis frequens, neque opibus locuples, legum multitudinem non deſiderabat. inter paucos, & aſsiduis bellis exercitos, nondum licentia, nondum plane uis emerſerat: non luxuries, non illa, quæ fere opes conſequitur, malarum artium lues in urbem inuaſerat. regibus exactis, ſimul cum publicis opibus & nata noua

uitia

uitia ſunt, & ea, quæ fuerant, aucta. tunc, ut ad uarios morbos diuerſa medicamenta inueſtigata, inuentaq; ſunt, ſic ad ea mala, quæ manare cœperant in ciuitate, comprimenda, atque ſananda, uaria legum genera peperit neceſsitas. neque tamen reges ipſi leges neglexerunt. poterant omnino, quidquid uellent; ſed uoluit nemo, niſi quod liceret. quin, ut ait Liuius, ab ipſo ſtatim urbis primordio Romulus, rebus diuinis rite perpetratis, uocata ad concionem multitudine, quæ coaleſcere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, iura dedit. quem Numa ſubſecutus, multo etiam magis ciuitatem legibus excoluit, & ab armis ad religionem, bonosq; mores totam traduxit. omnesq; deinceps, præter Superbum, ita regnarunt, ut, quod idem Liuius alio loco tradit, Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico uel maximo id facturus fuerit, ſi, libertatis immaturæ cupidine, priorum regum alicui regnum extorſiſſet. quare, cum ipſos moderati ingenii, optimiq; exempli fuiſſe conſtat, tum leges habuiſſe, quarum ad præſcriptum uniuerſos ciues uiuere uoluerint. quibus de legibus, deq; iis, quæ poſtea latæ ſunt, ita ſummatim agemus, nihil tamen ut patiamur deſiderari. ac primum de publicis, & inter has primum de iis, quæ ad religionem pertinent, agendum eſt. LEGES publicæ de ſacris & de religione iam inde à primis regibus, Romulo, & Numa, non ſane paucæ inſtitutæ ſunt. ſed ante omnia, Romulus uidetur, ne quis unquam ſuas leges, aut ſua facta poſſet infirmare, legem illam, quam regiam Vlpianus uocat, de ſuo imperio tuliſſe; cum populus, ab eo rogatus, omne ſuum ei, & in eum imperium, omnemq; poteſtatem contulit. Hoc facto, ad inducendam religionem animum adiecit: & cum religione ſecuritatem ſimul ciuium ſpectauit. de ipſa enim urbe id primum ſtatuit, ne quis, niſi per portas, ingrederetur, egrederetur ue; mœnia ſacroſancta eſſent. quam legem uidetur Cicero ſignificaſſe in II de natura deorum, cum ait, muros à pontificibus habitos eſſe ſanctos, quos uiolare nefas eſſet. Ita, cum & ſuam Romulus, & publicam ſalutem religione muniiſſet, ſanxit deinde, idq; ſemper ſeruauit, ne quid publice inaugurato fieret. uidit enim, reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulo plus in nouo, uarieq; multis ex locis confluente populo habituras eſſe ponderis,

ſi cum quadam erga deos pietate coniungerentur: quandoquidem id eſſe quaſi frænum uideretur ad impetus animorum reprimendos, hominesq́; in officio, rectaq́; ratione continendos. Atque hac quidem de lege ita loquitur Cicero in III lib. de natura deorum, ut ab ea fluxiſſe Romani imperii magnitudinem ſignificet. Romulum, inquit, mihi perſuadeo, auſpiciis conſtitutis, iecíſſe fundamenta noſtræ ciuitatis. Tum, ſacris rebus ac ritibus præeſſe principes ciuitatis, hoc eſt, patricios, lege iuſsit; qui, diuina tractari à plebeiis hominibus, neque pium, neque decorum iudicaret; ſiquidem ea, quæ uim habet neceſsitatis, inopia faceret, ut eorum non modo manus labe rerum uiliſsimarum fœdarentur, uerum animi quoque tum cogitandis, tum etiam patrandis ſceleribus inquinarentur. Addidit aliam legem, ne in templo nocturnæ uigiliæ haberentur: optimo ſane conſilio, primum, ne quid per noctem minus caſte, minus ue pudice, ſacrorum ſpecie, committeretur; quod fieri plerunque contigit; deinde, ne qua fieri coitio, ne quid iniri aduerſus ipſum, publicam ue rem occulti conſilii, ne quid inſidiarum tendi poſſet. ad quam legem Cicero ſpectauit, cum in ſuis legibus illa ſcripſit: Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter illa, quæ pro populo rite fiant. Et quoniam opinio fabularum, quibus antiquitas deos admiſcere ſolita eſt, familiaritatem quandam inter homines & deos uidetur inducere; unde manat primum contemptus, & in moribus licentia; deinde ad omne facinus audacia: uinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmiſsimum ſapientiſsimus rex futurum putauit, ſi pœnam iis lege indiceret, qui fabuloſa de diis figmenta crediditſent. Quid illud? ubi diuerſa religio eſt, tollitur ſocietas, & conſuetudo. ex eo facile odia, & ex odiis ſeditiones exiſtunt. quo ſæpe malo ciuitates intereunt. prouidit hoc Romulus, cauitq́;, lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum, colerent, ne ue ſacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infra ſuo loco agemus, uidetur comitiis curiatis tuliſſe. qua de re Pomponii iuriſconſulti uerba recitabo. Romulus, inquit, populo in XXX partes diuiſo, quas curias appellauit, quòd tunc reip. curam per ſententias earum partium expediebat, leges quaſdam curiatas ad populum tulit: tulerunt & ſequentes reges: quæ omnes conſcriptæ extant in libro Sex. Papirii; qui fuit illis temporibus,

quibus

quibus Superbus, Demarathi Corinthii filius: isq; liber appellatur ius ciuile Papirianum. Hæc Pomponius. Verum in Romulo temperatum fuit ingenium, quale ſcilicet naſcentis urbis initia poſtulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos ſacerdotes, quos Romulus inſtituit, qui ſexaginta fuerunt, ipſe alios prætereà adiecit, flaminem Dialem, Martialem, Quirinalem, uirgines Veſtales quatuor, ſalios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex patriciis, cui omnia ſacra tum publica, tum priuata commiſit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatem legibus ſancita ſint, ſicuti alia multa, quæ religionis cauſſa tum ab aliis regibus, tum à magiſtratibus in rep. conſtituta ſunt. Regibus eiectis, lege tribunicia omnes leges exoleuerunt; (ponam enim eiuſdem Pomponii uerba) iterumq; cœpit populus R. incerto magis iure, & conſuetudine aliqua uti, quàm perlata lege: idq; prope XX annis. poſtea placuit, publica auctoritate X conſtitui uiros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus; ut ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis X æneis perſcriptas, pro Roſtris propoſuerunt, ut poſſent apertius perſpici: datumq; eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum, uti leges corrigerent, &, ſi opus eſſet, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, ſicut à reliquis magiſtratibus, fieret. qui & ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe primis X legibus: ideoq; ſequenti anno alias duas eiſdem tabulis adiecerunt. In his legibus, quas centuriatis comitiis X uiri tulerunt, multa proprie de iure diuino ſancita eſſe, neceſſe eſt: ſiquidem ita diligenter, & ita copioſe ſcriptæ ſunt, inſpectis prius & ſapientiſſimi Solonis legibus, & aliarum Græciæ ciuitatum inſtitutis, ac moribus, ut uel ætate ſua Liuius, in immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum numero, fontem tamen omnis publici priuatiq; iuris XII tab. eſſe dicat. ſed de ſacris ritibus pleraque, uetuſtate obliterata, euanuerunt: non nulla de legibus ad creandos ſacerdotes pertinentibus, ueterum hiſtoriarum, ac monimentorum ope, quaſi ſcalmus è naufragio, ſeruata ſunt. Atque hoc de genere (ut à primis temporibus ordiar: unde ueluti per gradus ad poſtrema deſcendam) leges inuenio Romiliam primum; qua cautum eſt, ne alii, præter patres, & magiſtratus, ſacra inirent, peragerent ue; deinde tribuniciam, Sextiam Liciniam, ut X uiri ſacro-

rum,

rum, non, ut antea, omnes patricii, ſed ex parte dimidia de plebe crearentur: item aliam tribuniciam, Ogulniam, ut, cum quatuor pontifices eſſent, placeretq́; ſacerdotum numerum augeri, quatuor præterea pontifices, quinque augures, de plebe omnes, allegerentur: ut omnino octo pontificum, nouem augurum numerus fieret. iam enim inter plebem, & ſenatum, hoc eſt inter inopes, & diuites, peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere diſcordia cœperat; ſeq; plebs, quaſi profanam, à ſacris amoueri querebatur. ideoq; tribuni pl. aduerſante ſenatu, ad extremum, latis rogationibus, obtinuerunt, ut ſacerdotia communicarentur. Fuere præterea de cooptandorum ſacerdotum iure partim pro plebe, partim pro collegiis latæ; tribunicia Cn. Domitii, conſularis L. Cornelii Syllæ dictatoris, tribunicia T. Atii Labieni, conſularis C. Cæſaris, conſularis deinceps & M. Antonii: cum enim, ueteri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices à pontificibus, reliqui ſacerdotes à ſuis quique collegiis crearentur; unus pontifex maximus à populo; quod omnium pene hiſtoricorum, Liuii maxime teſtimonio conſtat; Cn. Domitius tribunus pl. Neronis imperatoris atauus, pontificibus offenſior, quòd alium, quàm ſe, ſui patris in locum cooptaſſent, lege lata, ius ſacerdotum ſubrogandorum à collegiis ad populum transtulit, eo anno, quo C. Marius tertium conſul fuit: nec multo poſt ipſe pontifex maximus populi ſuffragio creatus eſt, opinor in locum Q. Seruilii Cæpionis; ut ex Valerii libro VI licet coniicere. huius legis in II in Rullum agraria oratione Cicero meminit his uerbis. Hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. uir clariſsimus, tulit; quòd populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur. ſunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio. Quid? auunculus tuus, clariſsimus uir, clariſsimo patre, auo, maioribus, credo ſilentio, fauente nobilitate, nullo intercesſore comparato, populo R. dedit, & potentiſsimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum ſacerdotum poteſtatem. Exiſtimo autem hac lege permiſſum, ut abſentes etiam poſſent petere ſacerdotia. nam eam, ut opinor, ſignificat Cicero, cum ad M. Brutum ita ſcribit. Ciceronem noſtrum in ueſtrum collegium cooptari uolo. exiſtimo omnino abſentium rationem haberi ſacer

dotum comitiis poſſe. nam etiam factum eſt antea. Caius enim Marius, cum in Cappadocia eſſet, lege Domitia factus eſt augur: nec, quo minus id poſtea liceret, ulla lex ſanxit. Poſtea L. Sylla, rerum potitus, cum alia multa contra populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc ſanxit, ut rurſus ſacerdotes à collegiis crearentur. de quo ſic Pedianus in diuinationis commentario. His X annis, uictore Sylla, bellis ciuilibus, ſpoliatus eſt populus R. poteſtate tribunicia, iudicandi iure, arbitrio creandorum ſacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit ſua lege Sylla: ſic legem Syllæ, aliquot poſt annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiamq́; reſtituit. fecit autem hoc auctore C. Cæſare: qui, ſi populus in mandando ſacerdotio ſuffragium ferret, ſe, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pii locum, creatum iri, non ſine cauſſa putabat. quod re comprobatum eſt. nam, P. Seruilio Iſaurico, & Q. Lutatio Catulo, conſularibus uiris, & prouecta iam ætate, deiectis, ipſe, nondum prætorius, in ampliſsimi ſacerdotii gradum aſcendit. Tulit & ipſe legem, non quæ à Labieni lege diſcreparet, (fuit enim uterque popularis) ſed quæ nouum aliquod ius adſcriberet. Domitiam quidem legem in eo capite confirmauit, ut abſentibus petere ſacerdotia liceret. ſcripſit enim hæc in ſua lege: Qui petit, cuius ue ratio habebitur. quorum uerborum ſententiam Cicero exponens in epiſtola ad M. Brutum, Aperte, inquit, indicat, poſſe rationem haberi etiam non præſentis. Rurſus à populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum ſacerdotum retulit poſt obitum Cæſaris M. Antonius conſul, eo conſilio, ut facilius ac certius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam ſuam collocauerat, pontifex maximus in Cæſaris locum ſubrogaretur. ita, quod hiſtoria demonſtrat, ius creandi ſacerdotes quater immutatum eſt, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quinta mutatione oritur opinio, ut puto, ſatis certa, primum ex epiſtola ad M. Brutum; in qua ita ſcriptum eſt. Panſa uiuo celeriora omnia putabamus. ſtatim enim collegam ſibi ſubrogaſſet. deinde, ante prætorum, ſacerdotum comitia fuiſſent. cum enim, quo tempore hæc epiſtola ſcripta eſt, tum non à collegiis, ſed à populo ſubrogari ſolitos eſſe ſacerdotes, manifeſtum ſit, quia comitia de populo dici nemo neſcit; hæc autem epiſtola

eo anno ſcripta ſit, quo Hirtius & Panſa cos. fuerunt, id eſt eo, qui Antonii conſulatum primus conſecutus eſt: liquet, Antonii legem non eſſe ſeruatam, ſed eam, quam Domitius tulerat, iterum eſſe reſtitutam. nitor etiam Dionis teſtimonio; qui libro XLVI leges Antonii à Panſa conſule abrogatas eſſe narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui ſcripſit his uerbis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi. ut eius potius exemplum Panſa, quàm ipſe Panſæ, ſecutus eſſe uideatur: Eſt etiam ex ipſo Cicerone minime dubium de abrogatis Antonii legibus argumentum. Acta, inquit oratione XIII in ipſum, Antonii reſcidiſtis: leges refixiſtis: per uim, & contra auſpicia latas decreuiſtis. præterea patet hoc eo clarius, quòd in ea, de qua proxime memini, ad Brutum epiſtola proximam legem de ſacerdotiis Cicero Iuliam appellat; quæ petendi ſacerdotii poteſtatem abſentibus permittebat. quòd ſi poſt Antonii conſulatum, in quo legem tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C. Cæſaris lex: nimirum ſublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum ſacerdotum populi comitiis, quem ſua lege primus Domitius induxerat. quanquam non id primus eſſet aggreſſus. nam aliquot annis ante C. Licinius Craſſus eadem ſententia legem promulgauit, nec tamen pertulit. ſic enim in libro de amicitia loquitur C. Lælius, is, qui cum Africano minore coniunctiſsime uixit. Quàm popularis lex de ſacerdotiis C. Licinii Craſsi uidebatur: cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum eſt prætore me, quinquennio ante, quàm conſul ſum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, cauſſa illa defenſa eſt. Hic, quando ueterum teſtimonia, quæ ſunt de legibus ad ſacerdotum creationem pertinentibus, recitaui; adiungam dubitationis neſcio quid, quod explicare, non cuiuis, ut opinor, facillimum eſt. non enim minus libenter meas dubitationes, quàm expoſitiones, profero: neque ego me eum eſſe profiteor, cui omnia pateant. contra, ſi quis eſt, qui ſe multa neſcire fateatur, &, qui libenter in legendo dubitet, is ego ſum. Quæro igitur, utrum Cn. Domitii lex etiam ad ipſius pontificis maximi creationem pertinuerit, an uero ad ſacerdotes, pontifice excepto: nam, ſi Domitius legem tulit non de pontifice maximo, ſed de ceteris ſacerdo-

tibus à populo creandis; quia de pontifice ferri non opus eſſe iudicaret, cum is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro XXXVII, legem Domitiam de cooptatione ſacerdotum à Labieno tribuno pl. eſſe renouatam, ut pontifex maximus in locum Metelli C. Cæſar à populo crearetur? quòd ſi quis Domitium & de pontifice maximo tuliſſe dixerit: huic ego opponam Ciceronis, & Liuii auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, ut in ſacerdotibus fieret, id iam ante in pontifice maximo eſſe factum ſignificant, ut ſcilicet à parte populi crearetur. Ciceronis uerba ſunt hæc in II in Rullum oratione. Item, inquit, eodemq; modo, capite altero, ut comitiis pontificis maximi. ne hoc quidem uidit; maiores noſtros tam fuiſſe populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem ſacrorum, in eo tamen propter amplitudinem ſacerdotii uoluerint populo ſupplicari. atque hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. uir clariſsimus, tulit; quòd populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur. ſatis aperte ſignificat, ante Domitii legem à parte populi pontificem eſſe factum. ſed Liuius paulo clarius etiam hoc idem libro XXV exponit: ait enim. Comitia inde pontifici maximo creando ſunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitii ætatem annis. Quænam igitur eſt huius explicandæ quæſtionis ratio? hæc fortaſſe. Concedo, ante Domitii legem populi comitiis pontificem maximum eſſe factum: ſed Domitium exiſtimo, cum reliquorum ſacerdotum, id eſt pontificum, augurum, V uirorum, VII uirorum, flaminum, aliorumq; omnium, qui iure ſacerdotii ſacris rebus præeſſent, eandem eſſe conditionem uellet, ut, quemadmodum pontifex maximus item ipſi à parte populi crearentur, de ſacerdotibus omnibus generatim tuliſſe, ut etiam pontificem ipſum maximum comprehendere uideretur. ita, quod de iure ſubrogandorum ſacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pontifice maximo nouum fuit, ſed, cum generalibus uerbis eſſet perſcriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos ſacerdotes, pertinuit. quam ob cauſſam, cum L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatum ſimul & de pontifice maximo, & de ſacerdotibus reliquis dicemus: non, quòd nominatim

minatim Domitius de pontifice maximo tuliſſet: (iam enim, neque hoc eſſe factum, neque fieri oportuiſſe, diximus) ſed, quòd, cum de ſacerdotibus omnibus tuliſſet, legis ſententia etiam ad pontificem maximum, qui & ipſe ſacerdos eſſet, pertineret. itaque, lege abrogata, omnium ſacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rurſus tranſlata cooptatio eſt. eademq; lege à Labieno renouata, pontificis maximi & reliquorum ſacerdotum par conditio fuit, ut omnes à parte populi crearentur. quod enim communiter omnibus de ſacerdotibus ſancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius non fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Q. Papirius tribunus pl. tulit; quæ uetabat iniuſſu populi quidquam conſecrari, neque aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat ullam. quod ex oratione pro domo coniici uidetur poſſe. Item illæ de ritu capiundæ uirginis Veſtalis, Pappia primum, deinde Popillia. qua de re apud Gellium ſcripta ſunt hæc. De more rituq; capiundæ uirginis, literæ quidem antiquiores non extant; niſi quòd capta fuiſſe fertur, quæ capta prima eſt, à Numa rege. ſed Pappiam legem inuenimus: qua cauetur, ut pontificis maximi arbitratu uirgines è populo uiginti legantur, ſortitioq; in concione ex eo numero fiat. ſed ea ſortitio ex lege Pappia non neceſſaria nunc uideri ſolet. nam, ſi quis honeſto loco natus adeat pontificem maximum, atque offerat ad ſacerdotium filiam ſuam, cuius duntaxat, ſaluis religionum obſeruationibus, ratio haberi poſsit; gratia Popilliæ legis per ſe ratum fit. capi autem uirgo propterea dici uidetur, quia pontificis maximi manu prehenſa, ab eo parente, in cuius poteſtate eſt, ueluti bello capta abducitur. in libro Fabii pictoris, quæ uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capit, ſcriptum eſt. ea huiuſmodi ſunt. Sacerdotem Veſtalem, quæ ſacra faciat, quæ ius ſiet ſacerdotem Veſtalem facere pro populo R. Quiritibus, uti quod optima lege fiat; ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniam, quæ prima capta eſt, hoc fuiſſe nomine traditum eſt. Legum de religione ultima erit, & quaſi agmen coget ea, quæ ſacerdotes militiæ uacationem, præterquam Gallico bello, habere iuſsit: non, quòd iis bello prorſus interdiceret: ſed hoc tribuit, ut, ſi minus ire ad militiam uellent, cogi ne poſſent. nam ſponte

te multos augures, multos pontifices ad bellum exiiſſe, hiſtoriæ narrant. qui tamen extra Italiam primus pontifex maximus P. Licinius Craſſus Mucianus contra Ariſtonicum, qui Aſiam occupauerat, profectus eſt, is in prœlio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem ſignificat Plutarchus in Fabii Maximi uita, cum ait: Craſſum, quòd erat pontifex maximus, diuina quædam lex domi tenuit. eodemq; & Liuius libro VIII ſpectauit. Nominatæ, inquit, conſulibus prouinciæ ſunt; Scipioni Sicilia extra ſortem, concedente collega, quia ſacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat; Brutii Craſſo. ſed hic Craſſus multis annis ante illum fuit, qui ab Ariſtonico eſt interfectus: ut ex obſeruatione temporum facile eſt intelligere. Sequuntur proxime leges de ludis: quas cum iis, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quaſi affinitatem quandam habere, ſatis ex eo conſtat, quòd nulli ſine ſacrificiis ludi fuerunt. et ſacrificia religionis pars eſt. ideo & M. Varro, cum de rebus diuinis libros quinque componeret, unum de ludis, ut de re diuina, fecit. qua ratione adducti ſumus, ut poſt leges de ſacerdotiis eas, quæ ſunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cum in unum annum uouerentur, incertoq; die fierent; ſenatus P. Licinium Varum, prætorem urb. ferre ad populum iuſsit, ut in perpetuum in ſtatum diem uouerentur. hi ludi, cum Annibal eſſet in Italia, uictoriæ cauſſa Q. Fuluio Flacco tertium, Ap. Claudio cos. ex Martii, clari uatis, carmine primum inſtituti ſunt: cuius in libris hæc inuenta Liuius recitat lib. V. eademq; fere & Macrobius lib. Saturn. I. Hoſtes, Romani, ſi expellere uultis, uomicamq;, quæ gentium uenit longe; Apollini uouendos cenſeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, priuati uti conferant pro ſe, ſuiſq;. iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq; dabit ſummum. X uiri Græco ritu ſacra faciant. hæc ſi faxitis, gaudebitis ſemper, fietq; res ueſtra melior. nam is dius extinguet perduelles ueſtros, qui ueſtros campos paſcit placide. hoc inuento carmine, cenſuerunt patres Apollini ludos uouendos, faciendosq;; uoueri autem, & fieri à prætore urbano; quòd is eſſe uideretur, qui ius populo plebiq; ſummum daret: cum facti eſſent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam, & duas

& duas hoſtias maiores dandas: & ut X uiri ſacra ritu Græco facerent, hisq; hoſtiis, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis; Latonæ boue femina aurata. Ludos prætor cum facturus eſſet, edixit, ut populus per eos ludos ſtipem Apollini, quantam commodum eſſet, conferret. populus eos coronatus ſpectauit. matronæ ſupplicauere: uulgoq; apertis ianuis in propatulo epulati ſunt: celeberq; dies omni cæremoniarum genere fuit. Anno proximo, referente Calpurnio prætore, decreuit ſenatus, ut ii ludi in perpetuum uouerentur. triennio poſt, ut in perpetuum in ſtatum diem uouerentur. P. Varus, ut diximus, prætor urbanus, à ſenatu iuſſus, legem tulit; & ex ea lege ipſe primus uouit, fecitq; ante diem II nonas Quint. eumq; diem ſolennem deinde ſeruatum eſſe Liuius tradidit. ego tamen M. Bruti, qui Cæſarem interfecit, prætoris urbani, abſentis nomine, neque uno die tantum, neque II nonas Quint. factos inuenio, ſed, cum nonis Quint. eſſent commiſsi, uſque ad III idus datos fuiſſe. quod ex duobus locis libri epiſtolarum ad Atticum XVI colligitur. quod ipſum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confimat, ut opinor, Liuius lib. XXXVII, his uerbis: Ludis Apollinaribus ad V idus Quint. cœlo ſereno, interdiu obſcurata lux eſt. Alios præterea ludos Romæ fuiſſe, notum eſt. de quibus agetur in alio libro ſeparatim. nunc leges oſtendamus: id quod propoſitum nobis eſt. Liciniam Fannia ſequitur: de qua Gellius hæc. Ludis Megalenſibus principes ciuitatis mutua inter ſeſe conuiuia agitabant: qui uetere S. C. quod factum eſt C. Fannio & M. Valerio cos. iurare cogebantur, conceptis uerbis, apud conſules, non amplius in ſingulas cœnas ſumptus eſſe facturos, quàm centenos, uicenosq; æris, præter olus, & far, & uinum, neque uino alienigena, ſed patrio uſuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centum, illaturos. ſed poſt illud S. C. lex Fannia lata eſt: quæ ludis Romanis, item plebeiis, & Saturnalibus, & aliis quibuſdam diebus in ſingulos dies centenos æris inſumi conceſsit, decemq; aliis diebus in ſingulis menſibus tricenos, ceteris autem omnibus denos. Et quoniam ſpectandi locum ſenatores in imis gradibus ante omnes habuerunt, quod inſtituere curules ædiles, cenſorum iuſſu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit ſua lege L. Roſcius Otho, Ciceronis ætate, alteram in populo diſtin-

ſtionem. tulit enim, ut equeſter ordo ſeorſum à plebe in XIIII gradibus ſederet, iis tamen equitibus exceptis, qui ſiue ſuo, ſiue fortunæ uitio decoxiſſent. cui generi certum locum aſsignauit, pœna irrogata, ſi in XIIII ſediſſent. hinc illud in Antonium, oratione II. Tenes ne memoria, te prætextatum decoxiſſe? patris, inquies, iſta culpa eſt. concedo: illud tamen audaciæ tuæ, quòd ſediſti in XIIII: cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus; quamuis quis fortunæ uitio, non ſuo, decoxiſſet. Primum igitur ſenatores in ſedilibus circo proximis conſidebant. ſecundo loco proxime ſediſſe equites putabam, cum, exceptis ſenatoribus, & magiſtratibus, dignitate anteirent: ſed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, ſediſſe quidem in XIIII ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, ſed confuſe, tantum ut XIIII ordines haberent. Nero, inquit libro XV, equitum Romanorum locos ſedilibus plebis antepoſuit apud circum. nam ad eam diem indiſcreti ibant: quia lex Roſcia nihil, niſi de XIIII ordinibus, ſanxit. Hic legis Titiæ & Corneliæ, à duobus fortaſſe tribunis pl. latæ, (nam & plebeii Cornelii fuerunt) ſubiungenda mentio eſt; quæ ſanxit, ne quis in pecuniam luderet, ſponſionemq; eius rei ergo faceret, niſi ſi certaretur diſco, pilo ue iaciendo, currendo, ſaliendo, ludendo, pugnando: quæ uirtutis cauſſa fiebant. hanc legem utrum reip. an imperatorum temporibus latam exiſtimem, compertum non habeo. mentionem uideo fieri apud iuriſconſultos. Nec omittendum illud, quod pertinere uidetur ad ludos; hiſtrionum licentiam repreſſam eſſe lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum ſcripſit ad Herennium, atque etiam Suetonius meminit. Non eſt, opinor, à legibus de religione lex illa ſeiungenda; quam uetuſtam fuiſſe Liuius aſſerit, priſcis literis, uerbiſq; ſcriptam; ut, qui prætor maximus eſſet, idibus Sept. clauum pangeret. cuius religionis ſeruandæ gratia creatum eſſe dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperioſum, ab eoq; clauum eſſe fixum dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruæ templum fuit: & addit, eum clauum, quia raræ primis urbis temporibus erant literæ, notam numeri annorum fuiſſe credi: eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum eſſet: eam autem cærimoniam, cum per aliquot annos fuiſſet intermiſſa, ideo eſſe renouatam, ut peſtilentia ſedaretur.

ſedaretur. quod antea factum, proſpereq; rem ſucceſsiſſe, ſeniores prædicabant. Poſt res diuinas humanæ ſequuntur; & inter humanas primum dignitatis locum obtinent magiſtratus. itaque ordo poſtulat, ut, quæ leges de iis latæ ſunt, eas hic exponamus. Prima fuit, ut opinor, hæc; ut de ſenatu, id eſt de patriciis familiis, omnes magiſtratus crearentur: idq; à Romulo inſtitutum reliqui deinde reges obſeruarunt. hanc autem legem, uix putauerim, comitiis curiatis, ut reliquas, à Romulo eſſe latas. quippe, quæ aduerſus plebis uoluntatem res eſſet, eam rem cur ipſius plebis iudicio poteſtatiq; committeret? ſanxit igitur hoc regio iure, publicisq; tabulis conſignauit, & obſeruari pro lege uoluit: quod perſpicue demonſtrat Dionyſius lib. II, cum ait; Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege ſanxiſſe, ut patricii ſacra curarent, magiſtratus gererent, ius dicerent; plebeii, quia rudes inopesq; eſſent, agros colerent, quæſtuariisq; artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id eſt ſalus ipſa, cuſtoditur, maxime quæſiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium uideretur eſſe propenſus, datum aliquid populo uoluit, &, ut is ſuis ſuffragiis magiſtratus crearet, leges ſciſceret, bella decerneret, curiatis comitiis tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarent, ita creari iuſsit, ut ad populum prouocatio eſſet. qua ipſa de lege & infra mentio fiet inter eas, quæ ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cum ad duumuiros, hoc eſt ad magiſtratum pertineat, omittendam putauimus. Eiuſdem lege creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus præerat, & ueluti ſecundum locum, ut ait Pomponius iuriſconſultus, à regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille reges eiiciendi, & inducendæ libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quæſtores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in iis libris, quos de poteſtatibus inſcripſit. idem tamen hæc ſubiungit: Sicuti dubium eſt, an, Romulo & Numa regnantibus, quæſtor fuerit; ita, Tullo Hoſtilio rege, quæſtores fuiſſe certum eſt. et ſane crebrior opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in remp. quæſtores induxiſſe. Legem aliam præterea in regno Romano de magiſtratibus non uideo nominari. Regibus pulſis, prima de magiſtratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, ut ſingulis annis bini conſules, regia poteſta-

te, crearentur, iiſq; primum creandis centuriata comitia ab interrege, ut ait Dionyſius, haberentur: quæ tamen à præfecto urbis eſſe habita, Liuius tradit. ſic enim lib. I ſcripſit, in extremo: Duo conſules inde comitiis centuriatis à præfecto urbis ex commentariis Ser. Tullii creati ſunt. in quo uidetur illi eſſe cum Dionyſio controuerſia: quæ tamen nulla eſt. nam & ab interrege, & à præfecto ſimul urbis habita ſunt ea comitia, quibus primi conſules creati ſunt, cum iis præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ pater: qui erat idem interrex, idem urbis præfectus; interrex, quòd eum ſenatus habendis conſularibus comitiis, Bruto referente, creaſſet; præfectus, quòd ei Tarquinius, ad bellum proficiſcens, curam urbis mandauerat. utrunque enim ſcriptum eſt apud Dionyſium. aut igitur à præfecto urbis Lucretio creati conſules ſunt, ut ab interrege, non ut ab urbis præfecto; aut etiam, quòd, qui interrex eſſet, idem & præfectus urbis uocari poſſet. urbis enim curam gerebat interrex; quia tunc, urbanas res qui curaret, magiſtratus omnino nullus eſſet. Poſt hanc legem duæ ſequuntur proximæ, à P. Valerio conſule, Bruti collega, latæ, quibus plebis poteſtas aucta, ſenatus & magiſtratuum imminuta eſt; primum, ut magiſtratum nemo caperet, niſi qui à populo imperium acciperet; ſi quis aliter feciſſet, capitali pœna puniretur; qui eum occidiſſet, ei impune eſſet: deinde, ut aduerſus magiſtratum prouocatio ad populum eſſet; ne ue quis magiſtratus ciuem Romanum aduerſus prouocationem uerberare, aut necare uellet. quam legem centuriatis comitiis eſſe latam, Valerius tradidit lib. IIII. Pro patriciis ea fuit, quæ, ut opinor, T. Lartio Flauo II, Q. Clœlio cos. lata eſt, de dictatore ſine prouocatione creando, & ut de conſularibus legeretur. fuit autem hæc lex ideo pro patriciis, quia, cum creari dictatorem de conſularibus iuberet, ſequebatur, ut de patriciis crearetur. conſules enim tunc, & per annos deinde multos, patricii fuerunt: nec prius de patriciis legi dictator deſiit, quàm creari duo conſules patricii deſierunt. non enim conſul patricius dictatorem unquam de plebe dixiſſet. itaque qui primus de plebe dictator fuit, C. Martius Rutilus, is à M. Popillio Lænate conſule plebeio dictus eſt: cum ita caſus tuliſſet, ut aduerſus Etruſci belli terrorem dictator dicendus eſſet, nec niſi à conſule plebeio dici poſſet: quia conſul alter patricius M. Fabius Ambuſtus bel

lo retineretur. ita communicata plebi dictatura, anno ab urbe condita CCCIC. idq; contra ueterem conſuetudinem, non tamen contra legem factum eſt. non enim lex dictatorem de plebe fieri uetuerat, ſed de conſularibus iuſſerat. at C. Martius conſularis. ſatisfecit igitur legi Popillius, cum conſularem hominem dictatorem dixit; patriciis non ſatisfecit, quia conſularem de plebe dixit; cum omnes antea de patriciis dicere conſueuiſſent. Eadem fortaſſe lege ſancitum eſt, (legem certe, quæ hoc ſanxerit, nominat Plutarchus in Fabio) ne dictator equo poſſet uti, idq; uel ob eam cauſſam, quòd, cum plus ineſſe roboris in pedeſtribus copiis putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deſerere deberet imperator; uel quòd, cum ad alia omnia dictatoris eſſet ſingularis poteſtas, in hoc uno uoluerunt eum populo inferiorem uideri. ſenatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoſo contra ueterem legem conceſsit, ut equo uehi poſſet: datumq; id hominis uirtuti, ac tempori, cum, cæſis ad Cannas Romanis, in uno Fabio, dictatore creato, melioris fortunæ ſpes repoſita uideretur. Illa pro plebe aduerſus patricios fuit, quæ in Sacro monte lata eſt, & Sacratæ nomen accepit; ut plebi ſui magiſtratus eſſent, iiq; ſacroſancti; quibus auxilii latio aduerſus conſules eſſet; ne ue cui patrum capere eum magiſtratum liceret. qua lege tribuni pl. quinque primi creati ſunt: nec tamen, utrum una tantum lex, an plures in Sacro monte latæ ſint, ſatis conſtat. Liuius, & Dionyſius, ubi rem ipſam narrant, unam nominant. ſed Liuius alibi non ſemel, Sacratæ leges, dixit. Cicero quoque de prouinciis conſularibus, Si patricius, inquit, tribunus pl. fuerit, contra leges ſacratas eſſe. et pro domo ſua: Vetant leges Sacratæ priuatis hominibus leges irrogari. et in ea, quæ integra non extat, pro C. Cornelio: Tanta in illis uirtus fuit, ut anno poſt reges exactos XVI, propter nimiam dominationem potentium, ſecederent, leges Sacratas ipſi ſibi conſtituerent. quibus locis non de una lege, ſed de pluribus accipiendum uidetur. quòd ſi unam omnino legem uelimus fuiſſe, &, recte tamen dictum utroque numero, defendere; rationem afferemus hanc, unam legem dici, quia re uera una ſit; plures, quia pluribus partibus, eodem tamen ſpectantibus, conſtet: quo modo XII tab. & legem, & leges appellari uidemus. Sequitur lex à Publilio, & Lætorio tribunis pl. lata, ut plebeii magiſtratus tributis

D 2 comitiis

comitiis fierent; qui curiatis antea fieri ſolebant. Tum illa lex, qua, ut X tribuni pl. crearentur, bini è ſingulis claſsibus, anno à primis tribunis pl. XXXVI cautum eſt. Alia lex fuit, qua, Dionyſio teſte, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquid contra diceret, uel dicentem interpellaret; ſi quis feciſſet, uades tribunis daret, pœnamq; à tribunis impoſitam ſolueret; qui uades non dediſſet, morte puniretur; bona eius ſacra eſſent, de pœnis autem ipſis populus iudicaret. Et quoniam Atinii plebiſciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri uideo; quænam eius fuerit ſententia, quærendum uidetur. Ego ſic exiſtimo; tribunos pl. ante Atinium plebiſcitum partim ſenatores fuiſſe, alios non fuiſſe: quòd ſcilicet liberum eſſet populo R. tribunatum pl. mandare cui uellet. Atinius, quo modo quidem mihi uidetur, nec ademit hanc libertatem plebi Romanæ, & auxit poteſtatis tribuniciæ dignitatem. tulit enim, non, ne quis, niſi iam ſenator, tribunus fieri poſſet, (plebis enim libertatem huiuſmodi rogatione minuiſſet; neque id plebes ullo modo ſciuiſſet) uerum, ut, quem tribunum pl. creaſſet, is hoc ipſo in poſterum ſenator eſſet. atque hanc eſſe Gellii uerborum ſententiam crediderim, cum ait libro XIV, tribunis pl. ſenatus habendi ius fuiſſe, quanquam ſenatores non eſſent ante Atinium plebiſcitum. hoc etiam è quodam Suetonii loco ſuſpicamur. nam in Auguſto, Comitiis, inquit, tribuniciis, ſi candidati ſenatores deeſſent, ex equitibus R. creauit. ex quo ſequitur, non licuiſſe antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, iis, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec ſenatores erant. quin, primis temporibus, tantum abeſt, ut ex ſenatu tribuni pl. crearentur, ut ob eam ipſam cauſſam inſtituti ſint, ne ſenatus aduerſus plebem crudelius, aut arrogantius ageret: ideoq; ex ipſa plebe per annos multos creati ſunt. poſtea cœpere equites quoque Romani, ac ſenatores tribunatum pl. petere. Nec multo poſt X uiri, ſine prouocatione creati, XII tab. leges condidere, comitiisq; centuriatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magiſtratibus multa ſancita eſſe, credibile eſt. X uirorum imperio finito, cum tribuni pl. creati eſſent, quos X uiri ſimul cum prouocatione ſuſtulerant; quæ firmiſsima plebi auxilia, & tanquam duæ tuendæ libertatis arces fuerant;

rant; tribunatu inito, ſine ulla mora M. Duilius de conſulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipſam multo ante P. Valerius conſul, ut diximus, tulerat: ſed, intermiſſam, & quaſi ſublatam X uirorum magiſtratu, Duilius renouauit, auctam opinor, aliqua re, & grauiori iure confirmatam: ſicuti & aliæ leges multæ diuerſis temporibus plures latores habuere, cum uetus lex noua lege uel corrigeretur, uel, ut tempus, moresq́; ferebant, aliis cautionibus adiectis, augeretur. hinc de communi omnium Quiritium iure leges, primum Valeria & Horatia, deinde Publilia, poſtremo Hortenſia, prima duorum conſulum, reliquæ duæ dictatorum: hinc ſumptuariæ, uel, ut Cato cenſorius, appellabat, cibariæ, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Aemilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Tullia, Iulia. quæ non ideo alia poſt aliam latæ ſunt, ut priorem legem poſterior abrogaret; ſed, ut dixi, uel ut corrigeretur aliquid, uel ut nouum ius, utile ciuitati, aſciſceretur; uel ut, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro II de officiis Cicero ſignificat his uerbis. Nondum centum, & decem anni ſunt, cum de pecuniis repetundis à L. Piſone lata eſt lex; nulla antea cum fuiſſet. at uero poſtea tot leges, & proximæ quæque duriores. cauſſam porro iuris eadem de re conſtituendi hanc uideo fuiſſe, ut antiquæ legi, iam uetuſtate ſeneſcenti, noua ſubueniret. quod in lege Licinia de ſumptibus, quæ fere idem, quod Fannia, ſanxit, quæſitum eſſe, in Macrobio legimus, Sat. lib. III. atque hoc ipſum de XII tab. eueniſſe, idem tradit. quarum ubi contemni cœpit antiquitas; eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina tranſierunt. Retulit igitur Duilius, quod ante latum erat: &, quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata L. Valerius & M. Horatius cos. non confirmarunt modo, ſed auxerunt etiam nouo iure adſcripto; cum ille de prouocatione à conſulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magiſtratu, quicunque crearetur, lege ſanxerint. qui & aliam legem, qua ueterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, ut ſacroſancta eſſent tribunorum pl. corpora; cuius rei prope iam extincta memoria erat; religione etiam ad legem adiecta, cærimoniis quibuſdam ex magno interuallo relatis. eademq́; lege cautum eſt, ut, qui ædilibus, iudicibus, X uiris nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum

eſſet.

eſſet. ſed horum conſulum prima lex ea fuit, quæ tribunorum pl. poteſtatem quammaxime auxit, quam tulere centuriatis comitiis, ut, quod tribuni pl. iuſsiſſent, populum teneret: quod ante ueluti in controuerſo iure fuiſſe, & Liuius ait, & Dionyſius confirmat. cur autem controuerſum fuerit, Liuius non exponit, ſed Dionyſius ſubobſcure ſignificat; quia, cum lege centuriatis comitiis lata populus omnis teneretur; tributis uero comitiis latam plebeii tantum ſeruarent; plebs eandem eſſe conditionem in utriſque legibus uolebat; ut, quemadmodum centuriatis comitiis, ubi plus patricii poſſent, latas leges plebeii obſeruarent, item eo iure, quod tributis comitiis ſancitum eſſet, in quibus plebeii patriciis ſuffragio præſtabant, patricii tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebesq; ſciuit; qui plebem ſine tribunis pl. reliquiſſent, quiq; magiſtratum ſine prouocatione creaſſent, tergo ac capite punirentur: qualem & conſules Valerius & Horatius tulerant. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. rogationem tulit, ut, qui plebem Romanam tribunus pl. rogaret, is uſque eò rogaret, dum X tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tribunis nuſquam numerum præfinierat: tantum, ut relinquerentur, ſanciebat, & ab iis, qui creati eſſent, cooptari collegas iubebat. ſuſtulit igitur Trebonia lex cooptationem. nam cum iuſſerit, ab eo, qui comitia tribunis creandis haberet, omnes plane tribunos, qui X omnino erant, creari; nimirum partem tribunorum creari, reliquos autem ab iis, qui creati eſſent, cooptari uetuit. quod cum M. Duilius tribunus pl. feciſſet; rectéq; factum, neque contra legem ab ipſo latam commiſſum, defenderet; anno inſequenti Trebonius tribunus pl. ne in poſterum fieret, lege cauit. nec aliam legem intelligit Liuius lib. IIII, cum ait: Ante omnia refellit falſum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. hæc enim uerba nihil aliud ſignificant, niſi id, quod idem lib. III ſcripſit, ut, qui plebem Romanam tribunos pl. rogaret, is uſque eò rogaret, dum X tribunos pl. faceret. Secuta lex eſt de tribunis mil. conſulari poteſtate promiſcue ex patribus ac plebe creandis: qui tamen per annos IIII & XL patricii omnes creati ſunt. Huic proxima ſucceſsit de cenſoribus quinquenni imperio è gente patricia creandis, Geganio Macrino II, Quinctio Capitolino V cos. quam ipſam legem ſexennio poſt Mam. Ae-

milius

milius dictator correxit, lege lata, ne plus quàm annua ac ſemeſtris cenſura eſſet: grauis enim omnis diuturna poteſtas in libera ciuitate. Biennio poſt lata lex eſt à tribuno pl. tollendæ ambitionis cauſſa, ne cui album ueſtimentum addere petitionis cauſſa liceret. cuius deinde uim auctoritatemq; fuiſſe nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani uita Plutarchus, Marcio Cenſorino ſuadente latam; ne cui bis eundem magiſtratum petere liceret. quam poſtea conſtat eſſe abrogatam: cum multi iterum, ac ſæpius conſules fuerint. De duplicando quæſtorum numero lata lex eſt, ut, præter duos urbanos, quorum fuiſſe originem antiquiſsimam iam oſtendimus, duo, qui conſulibus ad miniſteria belli præſto eſſent, crearentur, iiq; promiſcue de plebe ac patribus, libero populi ſuffragio. Plebis autem opes maxime omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo, qui tribuni pl. duas leges tulerunt, unam, ut X uiri ſacrorum ex dimidia parte de plebe crearentur; alteram, ut alter utique conſul plebeius eſſet. quam Liuius Liciniam, non Sextiam, uocat, opinor ob eam cauſſam, quòd Licinius tulerit, ſubſcripſerit Sextius. Leges deinde aliæ de conſulatu latæ ſunt, omnes è rep. quæ tamen haud omnino ſunt obſeruatæ. quid enim utilius reip. quàm ne quis iterum conſul fieret? quod quidem omnium ciuium iura exæquare uidebatur, & male cogitantibus uiam obſtruebat ad potentiam ſingularem. hoc igitur lege ſancitum eſt. item illud, ne quis ante XLII ætatis annum conſulatum petere poſſet: temeritas enim florentis ætatis, prudentia maxime ſenectutis, aut eius ætatis, quæ ad ſenectutem accedit. Abſentes etiam à conſulatu lege ſummoti ſunt. æquum enim fuit adeſſe, & populo ſupplicari in eo magiſtratu, quem populus ipſe mandabat. Duas tulit L. Sylla, utranque præclaram, unam, ne quis intra X annos conſul iterum fieret; alteram, ne ædilitas, & prætura omitteretur. quæ ualuerunt ambæ ad exrema reip. tempora. eam quidem de magiſtratibus curulibus non omittendis Cicero ſignificat oratione XI in Antonium: Vopiſcus, inquit, ex ædilitate conſulatum petit. ſoluatur legibus. Sed, quo anno lex Licinia de altero conſule plebeio rogata eſt, eodem M. Furius Camillus è S. C. tulit, ut ædiles ex patribus duo crearentur, qui curuli ſella, ut conſul, cenſor, & dictator, ſederent. Ab eodem latum exiſtimo, ut prætor unus,

unus, qui ius in urbe diceret, patricius crearetur. quæ lex neque à quo magiſtratu, neque quibus comitiis lata ſit, Liuius explicat. ego tamen, cum patricii prætorem poſtulaſſent, iisq́; , ut de gente patricia crearetur, à tribunis pl. conceſſum eſſet; non dubito, quin legem, qua patriciis honor accederet, patricius magiſtratus tulerit. quod ſi ita eſt; latam à dictatore Camillo, qui controuerſias inter patres plebemq́; ſedauit, facile crediderim; preſertim cum, & legem de curulibus ædilibus è gente patricia creandis ab eodem dictatore eodem anno eſſe latam, Liuius narret. comitiis autem utranque legem non iiſdem latam puto, ſed tributis de ædilibus curulibus, quia minor eſſet magiſtratus, centuriatis autem de prætore, qui maiores inter magiſtratus fuit. cum enim minores magiſtratus tributis comitiis, maiores centuriatis crearentur; leges quoque, quibus creati ſunt, iiſdem comitiis latas eſſe, rationi conſentaneum eſt. non enim, quia lex de ædilibus & è S. C. & à dictatore, id eſt à ſummo magiſtratu, lata ſit, propterea comitiis centuriatis latam eſſe dicendum eſt: cum; & alias leges tum è S. C. tum à maiore magiſtratu tributis tamen comitiis latas eſſe, conſtet, ut quam Piſo conſul de inceſtu P. Clodii è S. C. rogauit: quam in foro latam eſſe, ubi non centuriata, ſed tributa comitia habebantur, patet ex epiſtola, Vereor, lib. I ad Atticum. Illud additum uidetur aut tunc, aut poſtea, in lege de prætore urb. ne plus quàm X dies ab urbe abeſſet. hanc ego facio coniecturam ex iis uerbis in Philippica II: Cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus, quàm X dies, abfuiſſet? erat enim prætor urb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magiſtratus, conſulibus abſentibus, conſulare munus in urbe ſuſtinebat; factum id non lege, ſed more maiorum: qui tamen fere pro lege ſolebat eſſe. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, conſuetudo pro iure, & lege in iis, quæ non ex ſcripto deſcendunt, obſeruari ſolet. eiusq́; rei cauſſam egregie tradidit Iulianus: qui, cum hæc ſcripſiſſet; Quibus de cauſis ſcriptis legibus non utimur, id cuſtodiri oportet, quod moribus & conſuetudine introductum eſt; ſubiunxit: Nam, cum ipſæ leges nulla ex alia cauſſa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ ſunt; merito & ea, quæ ſine ullo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim intereſt, ſuffragio populus ſuam uoluntatem declaret, an rebus ipſis, & factis? quare rectiſsime

me etiam illud receptum eſt, ut leges non ſolo ſuffragio legiſlato-ris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogen-tur. Anno proximo, cum, pro uno conſule plebeio tres patricios prætextatos eſſe, unum prætorem, & duos ædiles, tribuni pl. in concione quererentur; concordiæ cauſſa conceſſum primo eſt, ut ædiles cur. alternis annis ex plebe fierent: poſtea promiſcuum fuit, libero in omnibus ædilium cur. comitiis populi ſuffragio. Cautum etiam plebiſcitis non nulli ſcripſere, ne quis eundem magiſtratum intra X annos caperet; neu duos magiſtratus uno anno gereret; utique liceret conſules ambos plebeios creari. ſed, legem de magiſtratuum interuallo neque in conſulibus, neque in prætoribus ſeruatam inuenio; credo, quia, quod populus poſtremum comitiis iuberet, id ius ratumq; eſſe in XII. tab. ſancitum erat, iuſſum autem populi & ſuffragia eſſe interpretabantur. qua ratione & duos conſules patricios contra legem Liciniam creatos, Liuius lib. VII ſcriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricii damnum accepere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, ut alter utique ex plebe cenſor crearetur; ueterem confirmauit, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magiſtratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere poſſet. promiſcua erat curulis ædilitas: communis conſulatus, atque adeo plebis potius, quàm patrum; cum duos conſules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex uetaret: ad dictaturam, ad cenſuram æque plebeiis hominibus & patriciis aditus patebat: de prætura, quæ patriciis tantum hominibus defereba-tur, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis uox exaudiebatur: credo ob eam cauſſam, quia, cum unus prætor crearetur, eum ipſum locum appetere, impudentiæ uideretur. itaque, cum auctus deinde prætorum numerus eſt, tum, ne cuius magiſtratus particeps plebs non eſſet, prætura plebeiis etiam hominibus imperti-ta. Eodem anno M. Valerius conſul de prouocatione legem tulit, diligentius ſanctam: eamq; tertio tum poſt reges exactos latam eſſe, ſemper à Valeria familia, lib. X ſcribit Liuius. cauſſam autem ſæpius renouandæ haud aliam putat fuiſſe, quàm quòd, plus paucorum opes cum poſſent, quàm libertas plebis, prouocationis auxilio aduerſus magiſtratuum iniurias haud fere quiſquam utebatur. quod autem eam legem ait tertio tum ab eadem familia eſſe

latam; neque prӕterea latores ipſos nominat; ſignificat, primum eam, quam P. Valerius Publicola conſul, anno poſt reges exactos, de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum primus tulit; de qua lib. II mentionem fecit: deinde eam, quam conſul L. Valerius tulit, ne quis ullum magiſtratum ſine prouocatione crearet: de qua idem Liuius lib. III ſcriptum reliquit. in tertia ita ſanctum: eum, qui prouocaſſet, uirgis cӕdi ſecuriq; necari non licere: ſi quis aduerſus ea feciſſet, eum improbe feciſſe. pœnam autem in eum, qui contra feciſſet, Valerius in ſua lege nullam nominauit; &, quӕ tum probitas erat, pœnam in ipſo improbitatis nomine ſatis grauem duxit. At multis poſt annis, cum audacia magis emineret, neque ſatis à facinore deterreret infamia; graui pœna, ſi quis uerberaſſet, necaſſet ue ciuem Romanum, M. Porcius Cato ſanxit. has leges, de prouocatione à tribus conſulibus Valeriӕ gentis latas, ad populi libertatem poteſtatemq; pertinuiſſe, manifeſtum eſt: easq; ſignificat Cicero Academicorum II, cum ait: Commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum conſules eſſent. tres enim conſules Valerios intelligit. Poſtea ſecuta eſt illa, quam M. Fuluio Pӕto, T. Manlio Torquato cos. M'. Curius Dentatus tribunus pl. tulit; ut ante comitia patres auctores fierent, hoc eſt, ut probare ſe diceret eos magiſtratus, quos populus creaſſet. quam legem, Cicero in libro de claris oratoribus; Ap. Claudio Cӕco interrege comitia habente, Liuius autem, P. Sulpicio, latam eſſe tradunt. de quo tantum illud dicam; ab eo, qui primus interrex eſſet proditus, comitia non haberi ſolita eſſe, quare, ſi duo interreges proditi ſunt, à poſteriore habita eſſe comitia neceſſe eſt. priorem eſſe proditum Appium Liuius aſſerit, Cicero Sulpicium uidetur exiſtimaſſe. itaque ille Sulpicium, hic Appium comitia habuiſſe dicit. Lex autem Menia, quӕ ipſa quoque de magiſtratibus fuit, quam in Bruto ſimul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata ſit, quidq; plane ſanxerit, adhuc quӕro. De communi omnium ciuium Romanorum iure, ut, quod à plebe ſcitum eſſet, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortenſius dictator, bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato cos. & à Publilio dictatore. Illa fuit pro dignitate magiſtratuum prӕclara lex, quӕ, ſi cuius pater in hoſtium poteſtate eſſet, ab eo magiſtratum capi uetuit. uidelicet hoc

iudicarunt ſapientiſsimi uiri, hominis non liberi filium reimp. admi niſtrare, nimis indecorum eſſe. itaque Liuius lib. XXVII, Seruilium, inquit, negabant, iure aut tribunum pl. fuiſſe, aut ædilem eſſe: quòd patrem eius, quem III uirum agrarium occiſum à Boiis circa Mutinam eſſe, opinio per x annos fuerat, uiuere, atque in hoſtium poteſtate eſſe, ſatis conſtabat. et lib. XXX de eodem: Latum ad populum eſt, ne Cn. Seruilio fraudi eſſet, quòd, patre, qui curuli ſella ſediſſet, uiuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis pl. fuiſſet, contra quàm legibus ſancitum erat. Legem etiam fuiſſe, qua is, qui comitiis præeſſet, ſui rationem in petendo magiſtratu habere uetaretur, Liuius lib. X ſignificat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationem, quot annos nati quique magiſtratum peterent, caperentq́; : unde & ipſi, & poſteris cognomen inditum, ut Annales Villii dicerentur. Et quoniam, quis plane cuique magiſtratui petendo legitimus annus eſſet, nominatim hac lege expreſſum non inuenio; quid ipſe legendo obſeruauerim, breuiter ſubiiciam. Omitto quæſturam, tribunatum pl. ædilitatem pl. quia curules tantum magiſtratus in lege Villia nominatos exiſtimo. nam ſi quæſturæ certum annum Villius ſua lege ſtatuiſſet; unde poſtea tam incerta ratio? geſſerunt enim quæſturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno ætatis XXVII, M. Cicero anno XXXI, C. Cæſar XXXIII, M. Cato Vticenſis XXIX. quòd ſi quis dixerit, liberam fuiſſe, quo quis anno uellet, quæſturæ petitionem, modo peteretur poſt annum XXVI, qui eſſet ad petendum legitimus; ideo mirum uideri non debere, ſi Cicero, Cæſar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint; quandoquidem ſatis duxerint leges obſeruare, quæ petendæ quæſturæ annum definiebant XXVI, gerendæ XXVII: hoc ſi quis obiecerit; ad coniecturam, id eſt ad rationem ipſam, confugiam. Quid enim? ſimile ne ueri eſt, C. Cæſarem, (omitto Ciceronem: cui tamen, cum homo nouus eſſet, laborandum maxime fuit de dignitate, nec, quæ prima daretur, occaſio negligenda) ſed C. Cæſarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo poteſtatis & imperii fuit auidior, eum ne ueriſimile eſt petitionem quæſturæ ab anno XXVI, ſi is legitimus eſſet, in annum XXXII diſtuliſſe? uerum habeo, quo nitar, aliud paulo firmius argumentum. uideo enim, Pompeium Magnum, cum annum ageret XXXV, conſulatum geſſiſſe, ſolutum uidelicet

 legibus,

legibus, meritorum ingentium in remp. eximiæq; uirtutis ergo. at eo anno magiſtratum nullum per leges capere licuiſſe, Cicero demonſtrat. quo modo igitur & Cicero ipſe, & Cæſar, & Cato quæſturam ante annum XXXV ceperunt? num obſcurum eſt, leges loqui de curulibus tantum honoribus; ædilitate, prætura, conſulatu; quæſturæ autem, ædilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuiſſe nullam? ſed recitentur uerba Ciceronis. Quid, inquit in oratione pro lege Manilia, tam ſingulare, quàm ut, ex S. C. legibus ſolutus, conſul ante fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? dicit, Vllum alium magiſtratum. quod, ſi de quæſtura leges locutæ ſunt, falſum eſt: cum, ut oſtendi, quæſturam multi geſſerint ante annum XXXV; quo anno geſtum eſſe primum à Pompeio conſulatum, quem Cicero ſignificat, tum ex Appiano conſtat, tum ex Velleii hiſtoria; in qua ſcriptum eſt, periiſſe Pompeium Cæſare & Seruilio cos. anno ætatis ſuæ LVIII. à quo anno ſi retrorſum numeres; cadet primus eius conſulatus in annum eius ætatis XXXV. ut tamen ita ſupputes; non ſimul cum anno ætatis Pompeii finiiſſe conſulatum, ſed cum ille iam annum eſſet ingreſſus XXXVI. ita cum faſtis Capitolinis, & cum Appiano Velleii congruet hiſtoria. nam, quod ait Plutarchus anno LIX interiiſſe Pompeium, id quoque poteſt eſſe uerum, hoc modo, ut primum eius ætatis annum capiamus C. Atilio Q. Seruilio cos. quo anno Pompeium eſſe natum, Velleius affirmat. tametſi, cum ait ipſe Pompeium periiſſe anno LVIII, non incipit numerare ab eo anno, ſed à proximo ſequenti; quòd ſcilicet non ita multo antè exitum conſulatus Atilii & Seruilii natus eſſet Pompeius; & exiguum illud ſpatium in annorum numero uideretur omittendum. Conſtat igitur, legem Villiam nihil de iis honoribus ſanxiſſe, qui caperentur ante eum annum, quo Pompeius primum conſul fuit, ſiue eum uelis eſſe XXXV, ſiue malis XXXVI. nam ædilitatis curulis annus erat XXXVII. cuius rei argumentum eſt, quòd eam petiit Scipio Aemilianus XXXVI, &, ſolutus legibus, conſul factus eſt. annum porro fuiſſe eius ætatis XXXVI, Velleius demonſtrat his uerbis. Deceſſit M'. Aquillio C. Sempronio cos. anno ferme LVI. de quo ſi quis ambiget, recurrat ad priorem conſulatum eius; in quem creatus eſt anno XXXVI. ita dubitare deſinet. ut omittam, quòd, cum ædilitas præturam biennio antecedat, &

prætura

prætura item biennio conſulatum; conſulatus autem geratur anno XLIII, quod paulo poſt oſtendemus; neceſſe eſt, ut gerendæ ædilitati legitimus annus ſit XXXVII. Nunc agamus, quando ſatis de ædilitate dictum eſt, de anno præturæ. at hoc, ſi de ædilitate conceditur, in dubium uocari non poteſt. geritur enim ædilitas anno XXXVII: ſequitur poſt biennium prætura: quod indicant & multorum exempla, & illa maxime uerba Ciceronis in epiſtola ad Furnium: Si ædilis fuiſſes, poſt biennium tuus annus eſſet. ergo geritur prætura anno XL. Nec de conſulatu difficilis probatio eſt. percurrantur faſti: neminem inuenies, niſi prætura biennio ſaltem ante geſta, conſulem fuiſſe. eſt igitur annus conſulatus XLIII. accedit Ciceronis teſtimonium in oratione V in Antonium: in qua ſunt hæc: Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpiſſet, non ne tertio & trigeſimo anno mortem obiit? quæ eſt ætas noſtris legibus X annis minor, quàm conſularis. Hanc, opinor, legem Dio ſignificauit, cum ait lib. XXXIX: Conſules in ſenatu ſententiam dixerunt, ut ei prætura daretur; licet nondum per leges liceret. quò ſpectauit & Plutarchus, cum dixit: Decreuit ſenatus, ut Catoni prætura extra ordinem daretur. et Valerius lib. III, cum inquit: Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & ſanctitate in urbem deportauerat. cuius miniſterii gratia ſenatus relationem interponi iubebat, ut prætoriis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. ſed ipſe id fieri paſſus non eſt, iniquum eſſe affirmans, quod nulli alii tribueretur ſibi decerni. quanquam eſt quiddam, hac in re cur magnopere dubitem. nam, cum eo ſit anno decretum, quo Marcellinus, & Philippus conſulatum geſſerunt; certe per ætatem potuit Cato petere præturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena cos. fuerat. prætura uero quadriennio tantum à tribunatu diſtat: eoq; magis liquet, potuiſſe Catonem Marcellino & Philippo cos. petere præturam, quòd anno ſequenti, Pompeio & Craſſo cos. petiit, non ut deſignaretur, ſed, ut creatus magiſtratum ſtatim iniret, quòd anno proximo ſuperiore habita comitia nulla fuerant: ideoq; conſules Pompeius & Craſſus ex interregno facti ſunt: qui deinde prætores crearunt. quòd igitur ob domeſticas diſcordias Marcellino & Philippo cos. producta in annum ſequentem comitia ſunt; propterea Cato non petiit eo anno,

petiit

petiit autem ſequenti, conſulibus, ut dixi, Pompeio & Craſſo creatis. quare, etiam ſi Plutarchus dixerit, Licet nondum per leges liceret: uidendum tamen eſt, an ſenatus potius decreuerit, ut omnino Cato prætor crearetur, neque à populi ſuffragiis penderet, quorum dubius eſſet euentus. quam ſententiam illa quoque uidentur confirmare Valerii uerba: Campeſtrem experiri temeritatem, quàm curiæ beneficio uti, ſatius eſſe duxit. Fuit & lex, ut duo prætores crearentur; mox alia, ut tres; deinde Bæbia, ut quatuor: &, quia leges ad temporum rationem accommodantur; propterea, ſimul cum urbis opibus, & ciuium frequentia, prætorum quoque numerus ita deinde auctus eſt, ut, quo anno C. Cæſar cum M. Antonio conſul fuit, XVI prætores Romæ eſſe cœperint; cum ante Syllæ dictaturam VI, ut ait Velleius, poſt VIII, deinde X fuiſſent. quos deinde ab Auguſto rurſus X eſſe factos, apud Dionem in hiſtoria ſcriptum eſt. Legimus etiam apud Cenſorinum de prætore urb. plebiſcitum, à Pletorio tribuno pl. latum, his uerbis: Prætor urb. qui nunc eſt, quiq; poſthac fuerit, duos lictores apud ſe habeto; isq; ſupremam ad ſolis occaſum ius inter ciues dicito. Referam in hunc numerum & eam legem, quam, ad imminuendam tribuniciam poteſtatem, dictator Sylla tulit, primum, ne tribunis pl. alios magiſtratus capere liceret; deinde, ne ad eos prouocatio eſſet; tum, ne leges ferre poſſent; poſtremo, ne iis concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipſum ſteterat. ſed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta conſul primum legis caput abrogauit. tulit enim, ut alios magiſtratus tribunis pl. capere liceret. alterum caput abrogauit Pompeius Magnus in primo conſulatu, lege lata, ut ad tribunos pl. eſſet prouocatio. omniaq; omnino, quæ tribunis pl. ademerat Sylla, illis eſſe reſtituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi lege nunquam amiſerunt: quod illis initio belli ciuilis inique ereptum, queritur Cæſar his uerbis lib. I de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbate: neque docendi Cæſaris propinquis eius ſpatium datur: nec tribunis pl. ſui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris interceſsionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: ſed de ſua ſalute ſeptimo die cogitare coguntur; quod illi turbulentiſsimi ſuperioris temporis tribuni pl. octauo denique menſe ſuarum actionum reſpicere,

ſpicere, ac timere conſueuerant. et in eodem libro, paulo poſt: Nouum in rep. introductum exemplum queritur, ut tribunicia interceſsio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia poteſtate, tamen interceſsionem liberam reliquiſſe; Pompeium, qui amiſſam reſtituere uideatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademiſſe. Vetuit etiam lex tribunos pl. integrum diem ab urbe abeſſe: de qua, ut opinor, ſignificant illa uerba Gellii lib. III. cap. II. Tribuni pl. quos nullam diem abeſſe Roma licet, cum poſt mediam noctem proficiſcuntur, & poſt primam facem ante mediam ſequentem reuertuntur, non dicuntur abfuiſſe unum diem; quando, ante horam noctis ſextam regreſsi, partem aliquam illius in urbe ſunt. Nam, quod in Liuio lib. IX legitur, duos tribunos pl. L. Liuium, & Q. Melium, cum de iis, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in ſenatu ageretur, ita locutos; Neque exolui religione populum deditione ſua; niſi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur; neque ſe pro eo, quòd, ſpondendo pacem, ſeruaſſent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos eſſe; neque ad extremum, cum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, uiolari ue poſſe: tribunos quidem plebis eſſe, cum hæc dicerent, Liuium, & Melium, conſtat; non tamen ſimul illud, eoſdem fuiſſe tribunos pl. cum pacem ad Caudium ſpoponderunt. non enim hoc anno, quo de ſponſoribus pacis populo Samnitum dedendis actum eſt, ſed proximo ſuperiore pax illa per ſponſionem facta fuerat; in qua non affuiſſe tribunos pl. indicant hæc, quæ ſubſcribam, eiuſdem Liuii uerba. Spoponderunt conſules, præfecti, legati, quæſtores, tribuni mil. nominaq; omnium, qui ſpoponderunt, extant. itemq; illa, haud ita multo poſt, in eodem libro. Samnitibus non fuit ſatis, conſules ſpondere; ſed legatos, quæſtores, tribunos mil. ſpondere coegerunt. tribunos pl. non nominat. ergo nulli affuerunt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni mil. ut opinor, in caſtris fuerant. unus, quod meminerim, aut etiam, quod omnino legerim, Q. Metellus Nepos, cum tribunatum pl. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium ſua ſponte, nulla ui cogente, profectus eſt. quo facto ſubiit ignominiam, nulla tamen affectus eſt inſigni pœna, conſul etiam aliquot poſt annis cum Lentulo Spinthere creatus eſt, ſiue quòd ho

minis uitia, familiæ dignitas tegeret, ſiue quòd eum non tam ipſius facta deprimerent, quàm Pompeii, & aliorum, qui plurimum in rep. poterant, amicitia ſubleuaret. Redeo ad inſtitutum. De iure magiſtratuum, ne quis peteret abſens, legem tulit Pompeius Magnus in tertio conſulatu: in qua cum neminem excepiſſet, mox, ſoceri ſui C. Cæſaris recordatus, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, correxit errorem, uno Cæſare excepto. Tulit aduerſus cenſoriam poteſtatem P. Clodius in tribunatu, ne quem cenſores in ſenatu legendo præterirent, ne ue qua ignominia afficerent, niſi qui utriuſque cenſoris ſententia damnatus eſſet: qua de lege ſic in Piſonem Cicero: Ab eodem homine uetus illa magiſtra pudoris, & modeſtiæ, cenſoria ſeueritas ſublata eſt. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerone conſule, ne, ſicut antea, infinitum, ſed annuum tempus earum eſſet. Alias quoque de magiſtratibus, atque huiuſmodi de genere non dubito fuiſſe, præſertim tribunicias, ut poteſtas patriciorum magiſtratuum minueretur: ſemper enim tribuni pl. id egerunt, ut iura magiſtratuum, ac ſenatus ad uniuerſum populum omnia transferrent. quare longum eſſet omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. inſignes autem præter ceteras hæ ſunt, quas nominauimus. De comitiis omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictum eſt, ut tributis comitiis plebeii magiſtratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ eſſe inſtituta, facile ſuſpicor. neque enim ante hanc legem uſquam ea uideo nominari: &, opinor, curiatis comitiis plebeii magiſtratus, centuriatis patricii creabantur. plebeii autem dicebantur, qui plebis cauſſa, & ex ipſa plebe, patricii uero, qui patriciorum cauſſa, & ex patriciis familiis primum erant inſtituti. poſtea plebi quoque ius petendi patricios magiſtratus conceſſum eſt: plebeios magiſtratus, ſaluis legibus, patricius nemo petiit. ſed, legem Voleronis, quam à non nullis uideo Voleroniam imperite uocari, cum leges à prænominibus nominari mos non eſſet, Publiliam appellauerim: ſiquidem Publiliæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius cos. ut, quod tributis comitiis lex ſanxiſſet, eo Quirites omnes æque tenerentur, ac ſi centuriatis comitiis perlata lex eſſet. ita centuriatis comitiis tributa ſunt æquata, &, quod ait Liuius, tribuniciis rogationibus

 acerrimum

acerrimum telum hac lege datum eſt: cum, quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus ſeruari neceſſe eſſet. Etiam illa Publilii dictatoris contra ſenatum pro populo fuit; qua cautum eſt, ut omnium legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent: ne ſcilicet roboris haberet minus, ſi quid populare patribus inuitis latum eſſet. Item illa C. Caſsii tribunicia, ut ordinem ſenatorium amitteret is, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet. Quoniam autem poteſtatem ſoluendi legibus ſenatus habebat; C. Cornelius eam poteſtatem lege paululum imminuit: tulit enim, ne quis in ſenatu, niſi CC ſenatores affuiſſent, legibus ſolueretur; ne ue quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omnino è ſenatus, neque è populi uoluntate utraque fuerunt, ſed primum pro populo, alterum pro ſenatu. inuitis tamen optimatibus, ut Pedianus ait, lata lex eſt; qui uel pauci gratificari ſolebant. De iure, & tempore comitiorum lex Aelia & Fuſia contra populum pro ſenatu fuerunt; cum tamen à tribunis pl. latæ ſint: id quod ſignificat Cicero in oratione in Piſonem his uerbis: Centum prope annos legem Aeliam & Fuſiam tenueramus. intra centum enim annos ante Piſonis & Gabinii conſulatum non modo conſules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fuſius, ſed nemo omnino ex Aelia gente conſulatum geſsit. quare, cum eodem anno lata lex uideatur; nimirum, à duobus tribunis pl. latam eſſe, iure putabitur. Quod autem Vlricus Zaſius in eo libro, in quem antiquas leges coniecit, legem Aeliam & Fuſiam tradit poſt interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium eſſe latam; aperte loquitur pugnantia. nam ſi poſt interfectos Gracchos; quo modo ante Punicum bellum tertium? cum Ti. Gracchum Scæuola & Piſone cos. annis poſt euerſam Carthaginem, & Scipionis triumphum, XIII occiſum eſſe, non ſolum hiſtoriæ; uerum & faſti declarent; quos Paulo III Pontifice, felici quodam literarum fato, Romæ repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos, reſtituit, atque abſoluit magnæ doctrinæ uir, & ingenio præditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit teſtimonium Ciceronis: qui contra Vatinium, Leges, inquit, Aelia, & Fuſia in Gracchorum ferocitate uixerunt. Opinor, etiam, contra quàm idem Zaſius uidetur exiſtimaſſe, non unam le-

gem, ſed duas, Aeliam & Fuſiam fuiſſe. nam, etſi ſæpe Cicero ita loquitur, ut dicat legem Aeliam & Fuſiam; aliquando tamen eas ſeparat, ut duas leges agnoſcere uideatur. in oratione pro Sextio, Iiſdem, inquit, conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret. et in Vatinium: Num quem ex omnibus tribunis pl. tam audacem audieris fuiſſe, ut unquam contra legem Aeliam, aut Fuſiam concilium conuocaret? et ibidem, paulo poſt, aliquanto apertius: Sanctiſsimas leges, Aeliam, & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluuione Druſi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma uixerunt. ſatis ne perſpicue demonſtrat, duas leges fuiſſe, cum & ſanctiſsimas appellat, & uerbum ſubiicit numero multitudinis? præterea in ea de prouinciis conſularibus, in extremo, idem declarat, cum ait: Aut uobis ſtatuendum eſt legem Aeliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam. et poſt reditum in ſenatu: Vt lex Aelia, & Fuſia ne ualerent. quibus ex locis, duas fuiſſe leges, non obſcure patet. ſed uideamus, quæ fuerit utriuſque ſententia: quod etiam, ut puto, de numero erit argumentum. ſententiam uero non aliunde, quàm ex ipſo Cicerone, poſſumus colligere. quare loca ipſa proponemus: ut, non modo quid in iis ſancitum ſit, uerum etiam, quid inter utranque differat, intelligatur. ac primum, quod ait in ea pro Sextio: Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret: dicendum eſt, quatuor illas partes, de auſpiciis, de obnunciatione, de interceſsione, de faſtis diebus, omnes duabus legibus, quæ ſubiiciuntur, Aelia, & Fuſia, comprehendi, ſed tres priores Aelia, poſteriorem autem Fuſia: rurſus; è tribus prioribus, eiuſdem generis, & quaſi naturæ duas eſſe; tertiam ſeparatam, & tanquam alienam. nam auſpicia ideo erant, ut eſſet obnunciatio. cum enim de cœlo ſeruatum eſſet, tum ferentibus legem obnunciabatur. itaque auſpiciorum quaſi partus quidam erat obnunciatio: nec unquam ſeruatum eſt de cœlo, quin obnunciatum ſit, ſiue proſpera, ſiue aduerſa ſigna uiſa eſſent; cum proſpera confirmarent id, quod cum populo ageretur, aduerſa impedirent. propterea ſublatum eſſe à Clodio morem de cœlo ſeruandi, ſcripſit Dio lib. XXXVIII: cum

cum tamen anteà ita diligenter auſpicia ſeruata eſſent, ut M. Druſi legibus, quia contra auſpicia latæ iudicarentur, ſenatus decreuerit populum non teneri: quod Cicero libro II de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianæ tradidit. ergo cum hoc auſpiciorum genere quaſi cognatione quadam cohæret obnunciatio. at interceſsio nihil habet commune cum auſpiciis. auſpicia enim ad religionem referebantur; quòd à cœlo, id eſt, à deorum numine, pendere uiderentur. interceſsio autem humanæ poteſtatis erat; & cum à uoluntate ſemper, nulla religionis obſeruatione, manabat, tum ab ea uoluntate non nunquam, quæ ab omni religione diſſentiret, & cum ipſa quaſi deorum uoluntate pugnaret. præterea, ſeruare de cœlo, augurum, atque omnium plane magiſtratuum fuit; quod & ſupra notauimus: intercedere uero, duntaxat ad tribunos pl. tum ueteri Sacratarum legum iure, tum, ut ego exiſtimo, legis Aeliæ iuſſu pertinuit. loquor autem de interceſsione ad populum, cum lex ferretur. nam in ſenatu, cum S. C. fieret, non tribunos pl. tantum, ſed omnes, qui eadem poteſtate, qua ii, qui S. C. facerent, maiore ue eſſent, intercedendi facultatem habuiſſe, diximus in libro de ſenatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forenſis, ut, ita dicam, erat interceſsio, cùm prætori de priuata controuerſia decernenti prætor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudiciis. nunc perſequamur inſtitutum. Dixi, legis Aeliæ fuiſſe tria illa membra, de auſpiciis, de obnunciatione, de interceſsione; quæ Clodius ſua lege ſuſtulit: quartum de faſtis diebus Fuſia lege ſancitum. itaque in oratione de prouinciis conſularibus, in extremo, paulo diſtinctius locutus eſt Cicero, cum caput illud, de faſtis diebus, ſeparatim à reliquis poſuit, reliqua uero tria ſeparatim quidem & ipſa ab eo capite, ſed ipſa tamen inter ſe coniuncta. ut dubitandum minime ſit, quin hæc in una lege ſimul fuerint, ſicuti ſimul ſunt à Cicerone pronunciata. quòd ſi in una lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, Aelia ſcilicet, & Fuſia, utram intelligamus. nam, ſi de tribus coniunctis unum aliquod in Aelia lege fuiſſe docuero; Aeliæ legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, ut opinor, erit. docebo autem Pediani uerbis obnunciationem Aeliæ legis fuiſſe. nam illud in Piſonem, A P. Clodio, fatali portento prodigioq; reip. lex Aelia, & Fuſia euerſa eſt, ipſe ſic interpretatur: Le-

gem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret: propter quam rogationem, ait, legem Fuſiam, & Aeliam, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque ocii, euerſam eſſe. obnunciatio enim, qua perniciosis legibus reſiſtebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat ſublata. miror autem, cur eo loco nihil de ſententia Fuſiæ legis addiderit Pedianus; cum tamen ipſam legem ſimul cum Aelia nominarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſernaret; quod contra lex Aelia iubebat; ſed etiam, ut omnibus faſtis legem ferri liceret: ut aperte demonſtrant illa, quæ ſunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hæc in ea de prouinciis: Aut ſtatuendum uobis eſt, legem Aeliam manere; legem Fuſiam non eſſe abrogatam; non omnibus faſtis legem ferri licere; cnm lex feratur, de cœlo ſeruari, obnunciari, intercedi licere. Verum, ut fortaſſe mutilus Pedianus, quia prætermiſerit id, quod Fuſia lege ſcitum Clodius abrogauit; non item mendoſus in eo, quod de lege Aelia poſuimus. ſatis enim plane loquitur, atque ita, ut, cur de mendo ſuſpicemur, cauſſam eſſe nullam uideam. quare habemus quod uolumus, obnunciationem ad legem Aeliam pertinere. quòd ſi hoc; ergo & illud, auſpicia quoque, à quibus obnunciatio deriuatur, & interceſsionem ad eandem legem pertinere. et, ſi hæc tria ad legem Aeliam; unum illud, quod reliquum eſt, de faſtis diebus, ad Fuſiam pertineat, neceſſe erit. Eandem utriuſque legis ſententiam, niſi fallor, attigit in epiſtola, Quæris, lib. I ad Atticum, cum ait: Lurco autem tribunus pl. qui magiſtratum ſimul cum lege Aelia iniit, ſolutus eſt & Aelia, & Fuſia, ut legem de ambitu ferret. inibant enim ueteres Romani magiſtratum auſpicato: neque omnino quidquam publice, nec domi, nec militiæ, ſine auſpiciis gerebatur. quod autem in tribunatu pl. Lurconi mandando factum erat, ut auſpicia ſeruarentur; id ut ipſe in lege de ambitu ferenda ne ſeruaret, neque auſpiciorum ullam omnino rationem haberet, decretum eſt à ſenatu: neque hoc ſolum, ſed illud ſimul, ut omnibus faſtis legem ferre poſſet. quod lex Fuſia uetabat. ideo enim ſoluit eum ſenatus & Aelia lege, & Fuſia, ut neque auſpiciorum religio, neque dierum ratio impedimento eſſet, quo minus primo quoque tempore perferri lex de ambitu poſſet. Has ipſas leges & in oratione pro Sextio

lege

lege Clodia ſignificat abrogatas, cum ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione ſuſtulit. nam etſi non nominat; legem tamen Aeliam ſignificari certum eſt, cum ait, Quæ ſunt de iure; Fuſiam autem, cum ſubiicit, Et de tempore. ius enim intelligit auſpicandi, obnunciandi, intercedendi, quæ ſanxerat Aelia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, faſtos uidelicet dies, de quibus cauerat Fuſia lex. nec dubito, quin, cum dixit, Omnia iura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, ad ſententiam potius Aeliæ legis, quàm Fuſiæ, ſpectauerit. nihil enim horum uideo, quod ad Fuſiam referri poſsit. nam ego quidem in uerbo, Poteſtatum, obnunciationem, & interceſsionem ſignificari puto; quæ legis Aeliæ fuiſſe, iam diximus. et, quanquam, Auſpiciorum, poteſtatum, dixit, ad interpretationem antecedentis uerbi, Religionum; quod ſæpe facit; & in dictione, Poteſtatum, & obnunciatio, & interceſsio ſimul includuntur: ſolam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam interceſsioni cum religione nihil erat: quod paulo ante demonſtraui. Verum ſi aliquis argumentabitur. ſi, cum dixit, Cicero, Religionum, auſpiciorum, poteſtatum, Aeliam legem tantum ſignificauit, Fuſiæ rationem nullam habuit: cur proxime ipſe exponens intulit, Omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore legum rogandarum? nam, ſi proxima ſuperiora exponit; quod nemo dubitat; proxima uero ad ſolam Aeliam legem referuntur: cur non ſubiecit, unam, potius, legem, quàm, omnes leges? Eſt omnino hæc ſpecie probabilis argumentatio; re uero falſa. nam; quid attinet argumentari de ſententia Ciceronis, cum ipſe ſemet ipſum patefaciat, atque exponat? uidebat maioris eſſe momenti, legem Aeliam tolli, quàm Fuſiam. nam Aelia lex pernicioſarum legum lationem impediebat obnunciatione, & interceſsione. Fuſia uero, non, ut omnino ferri ne poſſet lex, efficiebat, ſed tantum, ut ne faſtis diebus poſſet: comitialibus autem ut poſſet, non uetabat. itaque, quo plus intererat reip. nunquam ferri malas leges, quàm ſero ferri: eo erat utilior ciuitati Aelia lex, quæ malum prohibebat, quàm Fuſia, quæ tantum differebat. potius igitur legis Aeliæ ſententiam oſtendit Cicero, quàm Fuſiæ; quòd, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad conci-

tandam

ſtandam inuidiam poſſe intelligebat. nec tamen ideo legis Fuſiæ ſententiam omiſit, ut eius abrogationem Clodio condonaret. nam ſubiecit deinde, ut legem utranque ſignificaret; Omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad Aeliam, alterum ad Fuſiam ſpectare, iam diximus. Quòd ſi quis paulo obſtinatior repugnat adhuc, nec facile manus dat: cedat ſaltem ipſi Ciceroni: cuius in conſuetudine notanda niſi plurimus fuiſſem, nunquam hæc, quæ ſum aggreſſus, ulla ex parte præſtare mihi licuiſſet; ſi modo, ut præſtare poſsim, is, cui accepta omnia refero, conceſſerit Deus. ipſe igitur Cicero cum Vatinio ſæpe obiiciat, eum contra legem Aeliam & Fuſiam feciſſe; tamen in ea pro Sextio, cum de eodem Vatinio loquatur, unam Aeliam nominat. ait enim ſic: Qui ita ſe in populari ratione iactarat, ut auſpicia, legem Aeliam, ſenatus auctoritatem, conſulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. et in ea poſt reditum in ſenatu, cum eiuſdem Aeliæ uim & ſignificationem exponat, de Fuſia nihil afferat; proxime tamen utranque nominat: Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auſpiciis obtemperaretur; ne obnunciare concilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret; ut lex Aelia, & Fuſia ne ualerent. et in Vatinium: Audire à te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, ſine ui tulerim, ſaluis auſpiciis tulerim, ſalua lege Aelia, & Fuſia, tu eam eſſe legem non putes. Rurſus dubitabitur in ea pro Sextio, primum, cur eas leges ſignificauit potius, quàm nominauit: deinde, ſi ſignificandas duxit, cur, cum de duabus tantum legibus intelligeret, Omnes, dixit: quaſi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges eſſent. placet in his dubitationibus immorari. nam, ut ex lapidum conflictu ignis, ſic ex rationibus utrinque collatis ueritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non ſolum, quia nominauerat antea, cum dixit: Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret: ut, cum de re iam nominata, & ſua ſponte ſatis nota loqueretur, obſcura non poſſet eſſe ſignificatio: uerum etiam, quia uehementior & grauior ſæpe fit oratio, cum id, quod obiicitur, ſignificatur potius, quàm nominatur. quo potiſsimum genere abundantii, qui inter ceteros excellunt, Demoſthenes, & Cicero. Omnes, autem potius dixit, quàm, duas; uel quia re uera, præter Aeliam, & Fuſiam,

de iure, aut de tempore legum rogandarum lex erat nulla: ut, qui Aeliam, & Fuſiam, is omnes plane ſignificaret: uel quia, cum eſſent aliæ quoque leges & de iure, & de tempore, quas ultimæ Aelia & Fuſia, in eandem ſententiam ſcriptæ, confirmarunt; qui tolleret duas ultimas, ſuperiores quoque omnes tolleret. nam quem admodum, magis nobili ſublato, ut apud philoſophos eſt, minus quoque nobile ſimul tollitur; ut, ſublato corpore, ſimul ea tolluntur, quæ in corpore adhæreſcunt: ſic, qui Aeliam & Fuſiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quàm ſuperiores omnes, eſſe conſcriptas uerisimile eſt, eum omnes ſimul leges eadem rogatione ſuſtuliſſe certum eſt. quòd ſi quis, utrum, ante Aeliam, & Fuſiam, & de iure, & de tempore aliæ leges fuerint, dubitat; neque credit, niſi uel ratione admodum firma, uel graui teſte probatur: ego, ut in utroque ſatisfaciam, rationem, ut opinor, afferam non imbecillam: teſtem autem eum producam, quem leuiſsimum appellare nemo poſsit. primum igitur pro ratione illud opponam: cum in oratione in Piſonem ita loquatur Cicero: Centum prope annos legem Aeliam & Fuſiam tenueramus: credibile non eſſe, ſupra centum annorum ſpatium urbem Romam ſine ulla lege de auſpiciis, & de faſtis diebus fuiſſe: preſertim cum idem in illa oratione in Vatinium acerbiſsima interrogatione auſpiciorum uetuſtatem his uerbis oſtendat: Qui tantus furor, ut auſpicia, quibus hæc urbs condita eſt, quibus omnis reſp. atque imperium tenetur, contempſeris? quod ipſum in III de natura deorum confirmauit: ſcripſit enim ſic: Mihi ita perſuaſi, Romulum, auſpiciis, Numam, ſacris conſtitutis, fundamenta iecisse noſtræ ciuitatis. accedit Pediani teſtimonium in commentario Piſonianæ. Obnunciatio, inquit, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat ſublata. uerbum enim, Confirmauerat, legem Aeliam obnunciandi ius non ſanxiſſe primam ſignificat, ſed, quod alia lex ſanxerat, confirmaſſe. Vt omittam, quod ſupra commemoraui, uetuſtiſsimum fuiſſe ius intercedendi, datum tribunis pl. iam ab illo tempore, cum in Sacro monte inſtitutus magiſtratus eſt, qui plebem tueretur. quod cum ita ſancitum eſſet; interceſsio tamen tribunicia Aelia lege confirmata eſt. Verum de lege Aelia & Fuſia ſatis multa. pergam ad reliquas leges, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat

morat, ut, quo die auſpicia capta eſſent, eodem ea de re, cuius rei cauſſa auſpicatum eſſet, comitia abſoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iuſſum erat. Leges quoque tabellariæ hoc de genere uidentur. ſunt enim de ſuffragiis ferendis: cum porro ſuffragium populus fert, comitia dicuntur. hæ quatuor fuerunt, omnes, ut puto, tribuniciæ, Gabinia, Caſsia, Papiria, Cœlia. Gabinia ſanxit, ut populus in magiſtratibus mandandis ſuffragium non, ut antea, uoce, ſed per tabellam ferret. Caſsia biennio poſt idem iuſsit, in omnibus iudiciis populi, perduellione excepto. Papiria & ipſa populo tabellam dedit, in iubendis ac uetandis legibus. Cœlia, quo uno in genere uocis ſuffragium reliquum erat, hoc eſt, in perduellione, quod lex Caſsia exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quatuor tribunorum pl. rogationibus factum eſt, ut populus libere, quod ſentiret, in omnibus comitiis, nullo inimicitiarum metu, poſſet oſtendere. ideo tabellam uindicem tacitæ libertatis appellat Cicero in agraria II, & lib. III de legibus; in oratione autem pro C. Cornelio, principium iuſtiſsimæ libertatis Caſſiam legem, quæ tabellam in iudiciis populo dedit. magis enim intererat populi, tabella uoluntatem in iudiciis tegere, cum ageretur de capite fortunisq; ciuium, quàm aut in magiſtratibus, quod lex Gabinia ſanxerat, aut in legibus, quod poſtea Papiria. Hæc de ſententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quæque anno lata ſit. Gabinium rogauit homo ignotus, & ſordidus: quod lib. III de legibus Cicero tradit. et, cum biennio ante Caſsiam rogata ſit, quod idem eodem in loco demonſtrat; Caſsiam uero Lepido & Mancino cos. eſſe latam, ex libro de claris oratoribus conſtet: neceſſe eſt, Piſone & Lænate cos. rogatam, exiſtimare. Caſsiam Lepido & Mancino cos. auctore Scipione Africano poſteriore, tulit L. Caſsius Q. F. Longinus Rauilia, pater illius L. Caſsii, qui in omnibus cauſsis quærere ſolebat, cui bono; & C. Caſsii, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendam nobilitatis potentiam tuliſſe, in quibus hanc, ut, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet, in ſenatu non eſſet, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquentiſsimus; tulit autem, ut opinor, P. Popillio & P. Rupilio cos. nam eo anno tribunum pl. fuiſſe, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes hiſtoriæ declarant: quem à porta ad concionem productum

ductum, quid de Ti. Gracchi morte ſentiret, ſeditioſe interrogauit. Cœlia, non facile eſt coniicere, à quo ſit rogata: ſed, rogatam Q. Metello T. Flaminino cos. crediderim, ex iis uerbis, quæ ſunt apud Ciceronem lib. III de legibus: Vt opprimeret Cœlius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum eſſe, quem C. Gracchus Metello & Flaminino cos. tribunus pl. in exilium eiecit, uidetur intelligendum. ut eius iudicii cauſſa, quo Popillius, tribuno pl. Graccho, eſt oppreſſus, Cœlius ſua lege tabellam dederit. ſed hoc, quia non plane firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo conſultum eſt reipublicæ, quòd aduerſus ambitionem lata lex, ne quis candidatus nomenclatore in magiſtratus petitione uteretur. eò tamen, ut fere fit, progreſſa pedetentim licentia eſt, ut, Ciceronis ætate, ſuus cuique candidato nomenclator, cum prenſaret, peteret ue, adeſſet. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticenſis poſtea dictus eſt, hanc enumerat Plutarchus, quòd in petitione tribunatus legem, quæ candidato nomenclatorem adeſſe uetat, ſolus ſeruauit. Lex Maria ipſa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui ſepties conſul fuit, tribuno pl. eſſe latam ſignificat. eius legis hæc ſententia fuit, ut pontes, quibus ſuffragiorum ciſtæ imponebantur, eſſent anguſtiores; ne ſcilicet multis locus eſſet. nam in turba fraudem aliquam committere, difficilis negocii non eſt. propterea, quod hac lege ſancitum eſt, id ambitioſis oppoſitum fuiſſe, & plane Cicero dicit in I de legibus, & Plutarchus ipſe ſignificat in Marii uita, cum ait: In tribunatu legem de ſuffragiis tulit; qua potentium opes tum in ferendis ſuffragiis, tum in creandis magiſtratibus imminuit. Tulit & P. Sulpicius tribunus pl. L. Sylla, Q. Pompeio cos. ut in omnibus tribubus libertini ſuffragium ferre poſſent; cum in quatuor tantum urbanis tribubus antea ferre conſueuiſſent. hanc legem puto à uictore Sylla, Sulpicii inimico, eſſe abrogatam. puto autem ob eam cauſſam, quia C. Manilius tribunus pl. aliquot poſt annis eandem legem ferre conatus eſt: idemq; poſtea & P. Clodius cogitauit. teſtis Cicero in duabus orationibus; pro C. Cornelio, pro Milone. Sancitum & legibus illud exiſtimo; quod apud Ciceronem libro II de legibus ſcriptum eſt; ut augurum arbitratu comitiatus & concilia uel inſtituta dirimerentur, uel habita reſcinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentariis traditum

G erat,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas eſſe; & illud, ſiniſtrum fulmen aduerſum infauſtumq; comitiis eſſe ſignum; item illud, dimittenda eſſe comitia, cum quis eo morbo, qui inſputatur, corruiſſet, ex quo comitialis morbus dictus eſt: hæc omnia & in augurum libris notata, &, ut ſeruarentur, legibus cautum eſſe, non dubito. Atque hæc, quæ ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis cauſſa homines ſapientiſsimi legibus conſtitui uoluerunt, quàm ut, ſi quando pernicioſa reip. rogatio ferretur, obſiſti per aliquem augurem facile poſſet. quam totam rationem C. Cæſar, qui nihil, niſi potentiæ ſuæ cauſſa, fecit, in conſulatu neglexit; Bibulumq; collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad uim comitiorum uidetur, quod in XII tab. cautum inuenio, ut, quod poſtremum populus iuſsiſſet, id ius ratum eſſet. Item lex illa, qua cautum eſt, ne priuilegia, niſi centuriatis comitiis, irrogarentur. cuius meminit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro III de legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quam renouare multis poſt annis C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, conatus eſt; ne quis, niſi per populum, legibus ſolueretur. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus ſolui placebat, adiici erat ſolitum, ut de ea re ad populum ferretur: ſed paulatim ferri deſitum eſt: resq; in eam conſuetudinem uenit, ut poſtremo ne adiiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda: eaq; ipſa S. C. per pauculos admodum fiebant. quamob cauſſam, ferente legem Cornelio, ut antiquum ius renouaret, inductus à ſenâtu P. Seruilius Globulus tribunus pl. interceſsit. Firmauit etiam populi iudicia, quæ comitiorum nomine continentur, Caſsia lex, C. Mario C. Flauio cos. à C. Caſsio tribuno pl. L. Caſsii Rauiliæ filio, de quo proxime meminimus, rogata; ut, quem populus damnaſſet, cuiue imperium abrogaſſet, in ſenatu ne eſſet. Migremus nunc paulisper ex urbe in prouincias. Tulit primo de prouinciis C. Gracchus tribunus pl. Tiberii frater, ut conſulares prouinciæ per ſenatum quotannis decernerentur. Poſtea C. Cæſar, qui dictator fuit, ne prætoriæ prouinciæ plus, quàm annum, neu plus, quàm biennium, conſulares obtinerentur. tulit autem hanc legem uicto Pompeio: cum ipſe iam per nouem annos Galliam contra C. Gracchi legem obtinuiſſet, conſecutus id, quod nemo antea, & S. C. & lege.

ge. Hic, quando legum cauſſa de prouinciis incidit mentio, non alienum eſt, & quot omnino in ditione populi R. & à quibus, quoue anno captæ, tum, quæ conſulares, quæq; prætoriæ fuerint, ſubiicere. Quo anno M. Cicero Ciliciam pro conſule adminiſtrauit, qui fuit ab urbe condita DCCII, M. Marcello Ser. Sulpicio cos. prouinciæ XV fuerunt in ditione populi R. Sardinia, Corſica, Sicilia, duæ Hiſpaniæ, citerior, ulterior; Aſia, Aetolia, Macedonia, Illyrium, Dalmatia, Africa, Achaia, Galliæ duæ, ciſalpina, tranſalpina; Cilicia, Bithynia, Pontus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouinciis uectigal capiebat annuum reſp. ut à Plutarcho proditum eſt, octuagies quinquies decies centena millia. Sardiniam cepit, inter primum & ſecundum Punicum bellum, conſul T. Manlius Torquatus; de qua triumphauit: eaq; prima, anno urbis DXVIII, prouincia populi R. facta eſt, miſsis ad eam componendam X legatis: quod in faciendis prouinciis ſeruatum eſt. Corſicam uicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Maſo conſul, &, à ſenatu triumpho non impetrato, ipſe de ſua ſententia in monte Albano primus triumphauit, anno DXXII. et hanc una cum Sardinia ſemper unus rexit magiſtratus Romanus. Siciliam primus uicit, magnaq; ex parte prouinciam fecit Q. Catulus primo Punico bello: poſt aliquot annos, captis Syracuſis, uniuerſam in prouinciæ formam redegit M. Marcellus bello Punico ſecundo, aut certe, qui ei ſucceſsit, M. Læuinus. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum uero in Sicilia à Læuino potius prætore, quàm à Marcello conſule, & Cicero in Verrem, & Liuius ſignificant. Marcellus quidem, ſecutus exemplum Papirii Maſonis, in Albano monte triumphum egit, urbemq; ouans eſt ingreſſus. Hiſpaniæ tum à Scipione Africano maiore, ſecundo Punico bello, tum, aliquot poſt annis, M. Catonis Cenſorii uirtute, multis uictoriis domitæ: & in eas magiſtratus Romani modo pro conſulibus, modo pro prætoribus ierunt. uarie tamen poſſeſſæ, &, ut ait Velleius, ſæpe partibus amiſſæ, certa ac ſtabilis eſſe populi R. poſſeſsio, ſtipendiumq; pendere non prius, quàm Auguſto principe, cœperunt. Aſiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Scipio, maioris Africani frater, profectus in eam conſul, ad imperium adiunxit, annoq; poſt conſulatum proximo triumphauit, ab urbe condita DLXIIII. poſt eam poſſedere beneficio ſenatus populiq; R.

reges Attali, donec M. Perperna conſul Ariſtonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouinciæ formam non Perperna, ſed, qui ei ſucceſsit, M'. Aquillius conſul redegit: qui etiam de Ariſtonico triumphauit, anno DCXXIIII. Aetoliam M. Fuluius Nobilior ſubegit. bellum gerere cœpit conſul, pro conſule confecit, & triumphauit biennio poſt, anno urbis DLXVI. Macedoniam XL diebus deuicit conſul iterum L. Aemilius Paullus, anno DXXCVI, neque tamen prouinciam fecit, ſed de ſententia X legatorum, quos ad componendam Macedoniam, atque Illyricum ſenatus de more miſit, Macedonas omnes liberos eſſe iuſsit; &, ut ſuis legibus uiuerent, ſuas urbes, & agros haberent, magiſtratus annuos crearent, permiſit; ueteris etiam ſtipendii, quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Perſe rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam uero Macedoniam fecit anno urbis DCVII Q. Metellus, is, qui ex ea pro prætore triumphauit, & Macedonici cognomen eſt adeptus. hanc prouinciam poſtea cum Achaia coniunxit, eq; duabus unam fecit, rogatione perlata, P. Clodius tribunus pl. & utranque L. Piſoni, quaſi præmium, quòd in Cicerone eiiciendo conſenſiſſet, dedit adminiſtrandam. Illyrium & Dalmatiam eodem anno, quo Macedoniam Paullus, L. Anicius prætor debellauit, & unam prouinciam fecit, triumphauitq;, poſt Paullum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto. Carthaginem, & Numantiam, illam Africæ, hanc Achaiæ caput, exciderunt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Aemilianus, & L. Mummius; tulitq; inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici. factæ ſunt prouinciæ duæ, Africa, & Achaia. Africam autem intelligo regionem uniuerſam, quam Carthaginienſes poſſederant. nam Numidia, & ipſa pars Africæ, Maſſaniſſæ regnum fuit, Syphace ſuperato; paruitq; regibus, & à C. Cæſare demum, poſt Scipionem, & Iubam, Mauritaniæ regem, deuictos, in formam prouinciæ redacta. Mauritaniam uero, & ipſam in Africa, multis poſt annis, Calligula imperator in duas prouincias diuiſit. Galliam ciſalpinam puto prouinciam eſſe factam eo tempore, cum M. Marcellus, is, qui conſul quinquies fuit, primusq; Annibalem acie uicit, Virdumarum, Gallorum regem, ſingulari certa-

mine

mine occidit, deq; Gallis Inſubribus triumphauit, anno DXXXI. patet enim prouinciam eſſe factam, quia coloniæ plures annis ſequentibus eò deductæ. tranſalpinam uero Galliam, quæ Narbonenſis quoque dicta eſt, Q. Fabius, L. Paulli nepos, deuictis Allobrogibus, unde cognomen ſumpſit, in prouinciæ formam redegit, anno DCXXXII. Ciciliam perdomuit P. Seruilius pro conſule; qui, quòd Iſauron, Ciliciæ arcem, euertit, Iſauricus eſt dictus; triumphauitq; anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam populo R. rex Nicomedes, ut antea rex Attalus Aſiam, teſtamento reliquit: eaq; ſimul cum Ponto, in quo Mithridates regnauit, una prouincia fuit, Bithyniæq; nomine appellata. utranque uero prouinciam fecit, Mithridate uicto, Pompeius Magnus pro conſule, triumphauitq; anno DCXCII. eiuſdem Pompeii lex à Plinio iuniore in epiſtolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis XXX minor magiſtratum caperet, ne ue in ſenatu eſſet; qui uero magiſtratum cepiſſet, ei liceret in ſenatu eſſe: ne decuriones, in curiam à cenſoribus lecti, pecuniam pro introitu darent: item, ut ſenatores certis de cauſsis à cenſoribus ordine mouerentur: ut Bithynicis ciuitatibus adſcribere ſibi, quos uellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis eſſent alienæ, ſed earum quiſque ciuitatum, quæ eſſent in Bithynia. atque hæc à Pompeio ſunt ad exemplum Romanæ ciuitatis inſtituta. Cretam debellauit Q. Metellus pro conſule, & triumphauit anno DCXCI; Creticusq; poſtea nominatus. Syria, Pompeii Magni ſingulari uirtute, ultimo bello Mithridatico uicta, leges accepit, prouinciarumq; populi R. numerum auxit. triumphauit ex ea Pompeius pro conſule, item ex Aſia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia, Creta, Baſternis, præterea de regibus Mithridate, & Tigrane, anno DCXCII. Cyprus ultima, ſtante rep. in prouinciæ formam redacta, miſſo in eam M. Catone quæſtore cum iure prætorio, lege P. Clodii tribuni pl. Piſone & Gabinio cos. anno DCXCV. ſed primum ea ſimul cum Cilicia, tanquam una prouincia, S. C. tradita eſt P. Lentulo pro conſule. quod illa uerba Ciceronis in epiſtola ad Lentulum ſignificant: Te poſſe perſpicere, qui Ciliciam, Cyprumq; teneas, quid efficere, & quid conſequi poſsis. poſtea quæſtores in eam miſsi. quod ab eodem Cicerone didicimus; qui ad C. Sextilium

Rufum in quadam epiſtola ita ſcribit: Tuæ laudi conducere arbitror, cum primus in eam inſulam quæſtor ueneris, ea inſtituere, quæ ſequantur alii. Tertia pars ſupereſt, quæ prouinciæ conſulares, quæ ue prætoriæ dicerentur. Ne quis erret, neutrum perpetuum fuit. non enim hæc, uel illa prouincia ſemper aut conſularis, aut prætoria, ſed ita nomen mutabant, ut uarie modo à conſularibus, modo à prætoriis adminiſtrabantur. quam poteſtatem ſenatus habebat, ut, quos uellet, in quas uellet mitteret, adminiſtratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pl. ſancitum erat. Cæſari tamen Galliæ in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatæ ſunt, poſteaq; in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Pompeio Magno & Craſſo II cos. confirmatæ. qua de re ſic ad Lentulum Cicero: Stipendium Cæſari decretum; &, ne lege Sempronia ſuccederetur, facile perfectum eſt. Decerni autem ſolitas lege Gracchi, non à populo, ſed à ſenatu prouincias, idem in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, plane demonſtrat. Ita ne uero? inquit. tu prouincias conſulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, ut neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, lege ſanxit, eas, lege Sempronia per ſenatum decretas, reſcidiſti? extra ordinem, ſine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reip. peſtibus? Erat igitur eadem prouincia, ex uoluntate ſenatus, modo conſularis, modo prætoria. itaque Macedoniam (ut hæc exempli cauſſa nominetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Torquatus, C. Antonius, omnes conſulares, adminiſtrarunt: tum, Cn. Octauius prætorius, pater Auguſti naturalis: rurſus conſularis L. Piſo, &, Piſone reuocato, Q. Ancharius prætorius. idemq; patet in ceteris. Quo autem anno S. C. illud Cœlius in epiſtola ſua ad Ciceronem miſit; in quo S. C. hæc ſunt; ſenatui placere, in Ciliciam prouinciam, inq; VIII reliquas prætorias mitti: regebantur VIII prouinciæ, quæ in eo S. C. prætoriæ uocantur, à magiſtratibus VIII prætoriis, Cypro excepta, quam quæſtor, ut proxime oſtendi, cum iure, ut opinor, prætorio, adminiſtrabat: quia, lege Clodia miſſum eſſe in eam M. Catonem cum iure prætorio, adiecto etiam quæſtore, Velleius prodidit. propterea, Cyprum inter prætorias eſſe memoratam, facile credo. reliquæ ſeptem

fuere,

fuere, Sicilia, Sardinia, Aſia, Macedonia, Bithynia, Creta, Africa. et cum Sardinia Corſicam ſimul fuiſſe, cum Bithynia Pontum, paulo ante dictum eſt. Sed quæratur fortaſſe, quot fuerint, & quæ fuerint, & à quibus adminiſtratæ eo anno prouinciæ conſulares. Septem fuerunt, hæ, duæ Galliæ, Illyricum & Dalmatia, quas unus C. Cæſar tres regebat; duæ Hiſpaniæ, quas Cn. Pompeius per legatos abſens adminiſtrabat; Syria, cui M. Bibulus, Cilicia, cui M. Cicero præerat. ita fuerunt hoc anno XV prouinciæ, conſulares VII, prætoriæ VIII. et in unam conſularem Ciliciam, in prætorias autem omnes eo S. C. ſucceſſores mitti placere, decretum eſt. Neque uerò miretur quiſquam, ſi Aetoliam, Græciam, Achaiam, Theſſaliam, Bœotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Lydiam, Ioniam, Cariam, Myſiam, Gallogræciam, ſiue Galatiam, Piſidiam, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominauerim. nam Aetolia Græciæ pars fuit: Græcia uero cum Achaia, Theſſalia, Bœotia ad iuriſdictionem Macedoniæ pertinuit; omnesq; ſimul ab uno regebantur. id ſeruatum eſt poſt conſulatum Piſonis, & Gabinii. nam eo anno legem tulit P. Clodius, ut omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniæ præeſſet, regerentur, non enim tulit, ut à Piſone nominatim regerentur, (nam fuiſſet priuilegium, non lex) ſed, ut ab eo, cui Macedonia daretur. is autem fuit eo anno L. Piſo; cuius cauſſa lata lex eſt. Pamphyliam uero, Phrygiam, Lycaoniam, qui Ciliciam, idem adminiſtrabat. at Lydiæ, Ioniæ, Cariæ, Myſiæ, etiam Phrygiæ parti præerat idem, qui Aſiæ. nec mirum eſt, Phrygiam in duas iuriſdictiones diſpertitam fuiſſe; ut una pars Ciliciæ, altera tribueretur Aſiæ. nam etiam ipſius Aſiæ tres diœceſis ad Ciliciam attinuiſſe, Cicero ipſe, aliiq; prodiderunt. Galatiam regebat Deiotarus rex, ſocius fideliſsimus populi R. Piſidæ, & Lycii inter ſocios erant, ſuisq; legibus, ſine magiſtratu Romano, utebantur: itaque Cicero eas gentes appellat auxilia in epiſtola ad Atticum. Exercitum, inquit, infirmum habebam, auxilia ſane bona, ſed ea Galatarum, Piſidarum, Lyciorum, hæc enim ſunt noſtra robora. Cappadociæ rex erat Ariobarzanes, ipſe quoque ſocius populi R. nam Pompeius reges multos, à Mithridate pulſos, in regnum reſtituit, & fœdere ac ſocietate reip. obſtrinxit: Armeniam Tigrani regi, qui Mithridatem armis iuuerat, uenia data, conceſsit: nationes quaſdam prouincias fecit po-

puli R.

puli R. aliis, ut ſui iuris eſſent, ſuiſq; legibus uiuerent, permiſit. Hæc eſt Romanæ ditionis ab Hiſpania ulteriore, ultima ad occidentem prouincia, ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperii fuit, deſcriptio quædam, breuiter à nobis informata. nec enim uagari longius licuit in ea tractatione, quæ noſtri argumenti propria non eſt: quia tamen diſiuncta non uidetur, hæc attigimus. In prouincias ibant uel conſulares cum XII faſcibus, uel prætorii cum ſex, totidem utrique, quot in urbe habebant. interdum etiam prætorios cum iure conſulari, & XII faſcibus, ſenatus in prouincias mittebat, ut Q. Ciceronem in Aſiam: de quo Suetonius; Extant, inquit, M. Ciceronis epiſtolæ, quibus Quinctum fratrem, parum ſecunda fama proconſulatum Aſiæ adminiſtrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis ſociis uicinum ſuum Octauium. proconſulatum uocat hominis prætorii adminiſtrationem. eadem ratione titulus eſt, Q. Metello Celeri pro coſ. in duabus epiſtolis, quæ lib. V fam. primæ leguntur: qui tamen conſulatum non geſſerat, ſed ex prætura in Galliam ciſalpinam profectus erat. et in oratione pro Flacco notauimus hæc: Cum prouinciam Aſiam proconſulari imperio obtineres: cum tamen prætorio de homine loquatur. Primis temporibus, cum prouinciæ tuendæ armis eſſent, & in diſcrimine uerſarentur, exibant in eas, inito ſtatim magiſtratu, conſules, & prætores, uel ut quæque cuique ſorte obtigerat, uel etiam quandoque conſulibus inter ipſos comparantibus. ſic enim loquebantur, cum inter eos de duabus conſularibus prouinciis conueniſſet. nam comparandi conſuetudinem apud prætores non uideo fuiſſe. quòd ſi bellum produceretur; imperium in iiſdem prouinciis proconſulibus, aut proprætoribus à ſenatu prorogabatur. poſtea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præeſſet; qui uiderit, opinor, in rep. diuturnis imperiis aſſueſcere, tutum non eſſe. itaque Galliarum illa per decennium Cæſaris adminiſtratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epiſtola ad Appium his uerbis: Eò diſceſsiſti, quò ego te ne perſequi quidem poſſem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia conſtituti eſſent. et in eadem: Vt habere rationem poſsis, quo loco me ſalua lege Cornelia conuenias; in prouinciam ueni pridie cal. Sext. Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarum imperium dabant. eæ duæ

fuerunt

fuerunt, curiata, uetus admodum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperium populus, ut Liuius indicat lib. IX, Cornelia ſenatus. nam, cum S. C. eſſet factum, ut prouincias magiſtratus ſortirentur; aut compararent inter ſe; tum, ſi ii, uel ſine lege curiata, in prouincias proficiſcerentur, imperium habere dicebantur, donec in urbem reuertiſſent. ideo, quod in epiſtola Ciceronis ad Lentulum ſcriptum eſt, Ap. Claudius, frater P. Clodii, cupidus prouinciæ, dictitabat, ſeſe, ſi licitum eſſet legem curiatam ferre, ſortiturum eſſe cum collega prouinciam; ſi curiata lex non eſſet, comparaturum cum collega, Lentuloq; Spintheri, Ciliciam pro conſule adminiſtranti, ſucceſſurum: legem curiatam conſuli ferre opus eſſe, neceſſe non eſſe: ſe, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introiiſſet. Quod autem in agraria II ſcriptum eſt, Rem militarem ſine curiata lege attingere non licet; propterea dictum, quia ſumptu publico ibant in prouincias, quorum de imperio lata curiata lex eſſet. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at ſine curiata lege poterat quidem aliquis priuato ſumptu in prouinciam ire; exercitum uero habere, bellumq; de ſuo gerere, cui tantæ opes erant, ut liceret? non igitur ſine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquam licebat. nam, cum ad Atticum Cicero ita ſcribit: Appius ſine lege ſuo ſumptu in Ciliciam cogitat: non intelligit de pecunia in ſtipendia militum eroganda,(nec enim ſuſtinere ſumptum potuiſſet) ſed, opinor, de ſuo, cohortiſq; uiatico. ipſe enim Cicero, uiaticum dari ſolitum comitibus eorum, qui irent in prouincias, ſignificat in epiſtola ad Caſsium his uerbis: Cetera cuiuſmodi ſint, ex hoc iudica, quòd legato tuo uiaticum eripuerunt.

Curiata porro lex, non, ut primis temporibus, uniuerſi populi ſuffragiis, curiatim in forum conuenientis, ferebatur, ſed tantum à XXX lictoribus, XXX ueteres curias repræſentantibus. itaque Cicero in oratione II in Rullum, cum loquatur de curiatis comitiis, id eſt de lege curiata, qua X uiris imperium dari Rullus uolebat, Illis, inquit, comitiis, ad ſpeciem, atque ad uſurpationem uetuſtatis, per XXX lictores auſpiciorum cauſſa adumbratis. Ferri autem ſolitam à conſulibus legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione ſignificat his uerbis: Conſulibus, legem curiatam

ferentibus, à tribunis pl. ſæpe eſt interceſſum. idemq; confirmant illa uerba in epiſtola ad Lentulum: Legem curiatam conſuli ferre opus eſſe, neceſſe non eſſe. Nam, quod in ſua lege Rullus po ſuerat, ut à prætore ferretur: extra ordinem fuit: quia uidebat adduci conſules minime poſſe, ut eam ferrent, utpote qui nullum X uiris imperium dari uellent: itaque Ciceronis extant orationes aduerſus legem Rulli de X uiris. Has duas leges de imperio, Corneliam, inquam, & curiatam, Cicero ſignificat lib. VII ad Atticum his uerbis: Nec ſenatus decreuit, nec populus iuſsit, me imperium in Sicilia habere. In prouincias populi R. coloniæ ducebantur; propterea, quando de prouinciis proxime dictum eſt, ſubſcribemus hic legem illam, quam Cn. Pompeius Strabo conſul, Cn. Pompeii Magni pater, tulit; ut tranſpadanis coloniis idem ius, quod reliquis coloniis, eſſet; id eſt, ut, petendi magiſtratus gratia, ciuitatem Romanam adipiſcerentur, & hereditates à populo R. capere, reliquoq; iure ciuium R. uti poſſent. hoc iure poſtea Latinas omnes eſſe priuatas, in eo Suetonius oſtendit, cum ait, Cæſarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adiiſſe, & aliquid utique effecturum fuiſſe, niſi conſules conſcriptas in Ciliciam legiones ob id ipſum retinuiſſent. Sequitur militia: de qua legem ueterem uideo fuiſſe, ut, qui ciuem ab hoſte ſeruaſſet, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datam eſſe, Plutarchus memoriæ tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, ne ue aliena iniquitate, ſed iure & propria uirtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui urbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit; ut, cum Falerios, Faliſcorum urbem, obſideret, eamq; illi tradere publicus literarum magiſter, deductis in caſtra nobilibus pueris, tentaſſet, iniuſtum beneficium recuſarit, magiſtrumq; uinctum Falerios cum pueris remiſerit. Lex etiam lata eſt, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo uolente, deleretur: et ne quis, ubi tribunus mil. fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. Duas aliquot poſt annis tribuni pl. eodem anno rogarunt, unam L. Atilius, & C. Marcius, ut tribuni mil. ſenideni in quatuor legiones à populo crearentur; quæ anteà, perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorum & conſulum ferme fuerant beneficia: alteram M. Decius, ut duumuiros nauales, claſsis

ornandæ

ornandæ reficiendæq; cauſſa, populus iuberet: leges duas C. Gracchus tribunus pl. tulit, unam de ueſtibus militi publice dandis, ſtipendio non imminuto; alteram, ne quis infra XVII ætatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam ante coactos fuiſſe, qui nondum annum ætatis XVII agerent. quod puto difficillimis reip. temporibus, exhauſta cladibus ciuitate, ut ſecundo Punico bello, extra ordinem eſſe factum. Legibus de militia recte ſubiicientur leges de triumpho. non eſt enim triumphus ſine militia. Antiquiſsima fuit, quæ nunquam ſeruata non eſt; ut, qui ob rem in bello bene geſtam triumphum ducturi eſſent, ante triumphum urbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: & imperium deponere, urbem intrantibus neceſſe erat. triumphum autem ſenatus decernebat: ſed imperium in urbe, quo die triumphum duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno pl. lata. id aperte demonſtrant illa apud Liuium, lib. XLV. Tribus his omnibus triumphus ab ſenatu decretus: mandatumq; Q. Caſsio prætori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inueherentur, imperium eſſet. Et erant impediendi triumphi rationes multæ, primum, cum tribuni pl. imperatori, qui triumphũ peteret, aliqua de cauſſa infenſi, de rogatione ferenda omnes recuſarent; deinde, cum rogationem quidem tribunus aliquis ferret, ſed eam populus ſuffragiis antiquaret; tertio, ubi, tribuno rogationem ferente, unus, pluresue de collegio intercederent; poſtremo, cum tribunus imperatori ob res in bello geſtas diem diceret, ſicuti C. Memmius L. Lucullo; qui, duobus potentiſsimis regibus, Mithridate, & Tigrane, deuictis, tamen non niſi triennio poſt triumphare potuit. ad extremum, accuſationem Memmio remittente, Cicerone conſule triumphum duxit. unde illa: Nos enim currum clariſsimi uiri noſtra manu in urbem duximus. hanc legem de imperio unius diei intra urbem Cicero ſignificat his uerbis lib. IIII ad Atticum: Pontinius uult ad III non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius prætores aperte, & Q. Mucius tribunus pl. negant enim latum de imperio. et eſt latum, Hercule, inſulſe: latum inſulſe dicit, quia legem de imperio Pontinii Ser. Galba prætor clam ante lucem tulerat. quod à Dione traditum eſt. et agi quidquam cum populo ante horam primam, leges uetabant.

Paulo poſt ſecuta eſt altera, (ſi modo primis temporibus lege potius, quàm more, triumphabant) ut, qui hoſtes acie uiciſſent, triumphantes urbem inirent. idq; factum etiam cum intra VII lapidem urbis Romanæ fines includerentur, apud Valerium notauimus. Poſt, ut imperatorum ambitioni, qui leuibus prœliis proſpere factis, triumphum petebant, obuiam iretur, lege cautum eſt, ne quis triumpharet, niſi qui & V millia hoſtium una acie cecidiſſet, & de ſuo exercitu multo pauciores amiſiſſet. quo in utroque ne falſus ſenatui numerus ederetur, altera lex à L. Mario M. Catone tribunis pl. lata eſt, ut punirentur ii, qui aut hoſtium occiſorum, aut ciuium amiſſorum in numero mentiti eſſent. San citum & illud eſt, ut, pro aucto imperio, non pro recuperatis quæ populi R. fuiſſent, triumphus decerneretur. quam ob cauſſam neque Q. Fuluio, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permiſit ſenatus ut triumpharent. Eademq; fuit eorum conditio, qui ad res gerendas ſine magiſtratu miſſi erant. qui etſi res triumpho dignas geſsiſſent, triumphare tamen lege uetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui poſtea Annibalem uicit, ob recuperatas Hiſpanias, nec M. Marcello ob captas Syracuſas triumphum ſenatus decreuit. Pompeius tamen, qui magni cognomento eſt uſus, Sylla dictatore concedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiam fortaſſe lege datum, ut, qui triumphans urbem ingreſſus eſſet, ei laurea corona in ſpectaculis uti liceret. id ex eo coniicio, quòd Valerius, cui Plinius libro naturalis hiſtoriæ XV ſubſcribere uidetur, C. Papirium Maſonem tradit, cum, triumpho à ſenatu non impetrato, in Albano monte triumphaſſet, myrtea corona pro laurea in ſpectaculis uſum eſſe. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius, cum C. Marcio conſul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum ſeuocaret. nam, cum Manlius ad Sattium in caſtris, nouo exemplo, tributim de uiceſima eorum, qui manumitterentur, legem tuliſſet; eiuſq; legis, quia publicum uectigal haud parum augeretur, patres auctores fuiſſent; tribuni pl. non tam lege, quàm exemplo, moti, ne quis poſtea populum ab urbe auocaret, capite ſanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in conſulis uerba, quamuis perniciosum populo, ſi id liceret, fieri poſſe. Leges agrariæ num ſunt de iure publico? ſunt omni-

no; quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Caſsius Viſcellinus in III conſulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omniq; ſenatu reſiſtente. hic anno proximo, quaſi de regno cogitaſſet, à patre, ut Valerius, & Plinius Secundus affirmant, à populo, ut ab aliis traditum Liuius ait, damnatus, nefarii conſilii pœnas morte perſoluit. in quo fœdiſsimum in Valerio erratum deprehendi. nam libro II, ubi de parentum ſeueritate aduerſus liberos agit, ita ſcribit: Caſsius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propiuquorum & amicorum conſilio affectati regni crimine damnauit, uerberibusq; affectum necari iuſsit; ac peculium eius Cereri conſecrauit: tribunum pl. ait fuiſſe Caſsium, qui agrariam legem promulgauit; quod aperte falſum eſſe, Liuius, & Dionyſius demonſtrant: tulit enim de agro Hernicorum diuidendo in III conſulatu; quo tempore Caſsii erant patricii, (conſules enim fiebant) & patricio tribunatum pl. dari leges uetabant. inde plebis concitandæ agrorum diuiſio ſeditioſis tribunis pl. occaſio ſemper fuit. itaque de ferendis legibus non ſine magno ciuili motu ſæpe actum. Primus pertulit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiam, ut alter conſul de plebe crearetur, legem rogauit. eius lege nemini ultra D agri iugera licuit habere: ne ue pecoris maioris ultra C, minoris ultra D capita haberet. his adiungebantur capita ſeruorum, ac ingenuorum, quæ quis ad cuſtodiam agri, pecorisq; certo numero haberet. Et, ut appareat leges à tribunis pl. odio nobilium potius, quàm ſtudio publici commodi, eſſe latas; paucis poſt annis hic ipſe Stolo, accuſante M. Popillio Lænate, primus, ut ait Valerius, ſua lege damnatus eſt, quòd M iugerum agri cum filio poſsideret, emancipandoq; filium fraudem legi feciſſet. rationem poſtea locupletes inierunt, ut plus D iugeribus poſsiderent, nec tamen Licinia lege damnari poſſent. aliis enim ad emendum agrum ſummiſsis, ipſi poſsidebant. huic malo mederi primus uoluit C. Lælius, (de minore loquor: nam ita duo Lælii, ut duo Africani, fuere) Africani Scipionis amicitia non minus, quàm ſua uirtute, clarus: ſed, aduerſante locupletum magno numero, cùm excitari ciuilem diſcordiam & contentionem uideret, ocio ac tranquillitati ciuium conſulens, ſuſceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen eſt conſecutus. Liciniam ſecuta

eſt

eſt Quinctia a C. Quinctio Flaminino tribuno pl. lata, quam, non nullis ante ſecundum bellum Punicum annis, tulit ad populum, inuito ſenatu, de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo. Poſt captam autem Carthaginem de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata eſt, Liuia uero de X uiris, qui diuiderent. quarum legum in tabula ænea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot poſt annis legem pertulit, cuius ſententia hæc erat: ſi quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam partem D iugerum attribuere poſſet: III uiri agris diuidendis plebi crearentur: ne quis agrum à III uiris acceptum uenderet. hæc lex utrum ſeruata ſit, an, occiſo Tiberio, neglecta, parum conſtat. Seruatam ait Plutarchus; idq; ſenatum uoluiſſe, ut plebis dolor, Tiberii morte ſuſceptus, leniretur: neglectam, uidetur Liuius tradidiſſe; cum in epitome, renouatam à Caio, Tiberii fratre, ſcriptum ſit. res ita conueniet, ſi & ſeruatam, leniendæ plebis cauſſa, primis poſt Tiberii interitum annis, & poſtea ita neglectam credamus, ut eandem Caius referre neceſſarium duxerit. quod & aliis non paucis in legibus eſſe factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicum uectigali leuauit: quam uitioſam & inutilem Cicero appellat in Bruto, quia nocuit ærario. Sequuntur eodem de genere tribuniciæ duæ, Titia, Marcia; Titia, M. Antonio oratore, A. Poſtumio Albino cos. à Sex. Titio lata; Marcia, quibus conſulibus incertum, à L. Marcio Philippo. Eſt etiam agrariæ Plotiæ, & Flauiæ mentio apud Ciceronem lib. I. ad Atticum: quam utranque fuiſſe tribuniciam, conſtat. utraque autem uidetur hoc ſanxiſſe, ut uel agri, quos à ſenatu locupletes emiſſent, reddita poſſeſſoribus pecunia plebi diſtribuerentur; uel, ſi neminem uetere poſſeſsione moueri ſenatus uellet, alii agri ea pecunia, quæ ex nouis uectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur, & plebi, quæ agros non haberet, partirentur. hoc certe uidetur in Flauia ſcriptum fuiſſe, ut ex epiſtola ad Atticum lib. I licet coniicere. in alia uero, quæ ante hanc proxima eſt epiſtola, Flauiam eandem fere, quæ fuit Plotia, Cicero ſcribit eſſe. ex quo, non diſſimilem utriuſque ſententiam fuiſſe, facile cognoſcitur. ſed Flauiam, quæ Q. Metello Celere & L. Afranio cos. promulgata eſt, cur exiſtimem eſſe perlatam, nihil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos agros in Etruria militibus ſuis diuiſit. Scribo

niam

niam tribuniciam C. Curionis filii nominat, eamq; uiariam appellat, nec diſsimilem agrariæ Rulli, M. Cœlius epiſt. fam. lib. VIII.

Vltimus agrariam legem pertulit C. Cæſar in primo conſulatu: qua Stellatem campum, maioribus conſecratum, ut ait Suetonius, & agrum Campanum, ad ſubſidia reip. uectigalem relictum, diuiſit extra ſortem XX millibus ciuium, quibus terni pluresq; liberi eſſent. Poſtremo loco duas P. Clodii tribuni pl. leges conſtituemus, quæ ad ius publicum uidentur pertinere; unam, ut frumentum populo, quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat. altera fuit de collegiis reſtituendis, quæ nouem ante annis Cæcilio et Marcio cos. ſublata fuerant: quibus alia quoque, quæ antea non fuerant, Clodius adiunxit. quod ei Cicero ſæpe in orationibus exprobrat. Superſunt leges de iure priuato: quarum duo genera eſſe diximus, unum, earum, quæ ad ius ciuile, alterum, quæ ad crimina pertinent. De iure ciuili, quod, ut ait iuriſconſultus, de iure gentium quædam detrahit, quædam aſſumit, lex erat de adoptionibus; quæ ut curiata lege fierent, cautum erat. licebat autem non patricio plebeium, ſed plebeio patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obſeruari: primum, ut is adoptaret, qui neque procreare iam liberos poſſet, &, cum potuiſſet, expertus eſſet: alterum, ut tum generum ac dignitatis, tum ſacrorum ratio haberetur, id eſt, ut ita fieret adoptio, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de ſacrorum religione minueretur: tertium, ne qua omnino calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quæ ſi ſeruarentur omnia, tum adoptionem recte fieri. nihil tamen horum in adoptione P. Clodii ſeruatum eſſe, arguit Cicero in oratione pro domo ſua: neque ſolum ob hanc cauſſam ait eſſe infirmam irritamq; illam adoptionem, uerum etiam, quòd, cum curiata lex ferretur, tum ſeruatum de cœlo ſit: quod cum fieret, neque legem ferri, neque omnino quidquam agi cum populo licebat. primum enim adoptandi cauſſas eſſe oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, ſi cauſſæ probarentur, curiata lex ferebatur: quam qui ferret, is omnia ſeruare debebat, quæ in ceteris legibus, cum ferrentur, ſeruari mos fuit. quod utrunque ſignificat Cicero in ea oratione, cum ait: Vt is adoptet, qui, quod natura iam aſſequi non poteſt, legi-

timo & pontificio iure quærat. itaque, quod eſt apud Cornelium Tacitum lib. XVII, Lege curiata apud pontifices adoptio fiebat; id ita eſt intelligendum, ut, niſi & lex ferretur, & adoptandi cauſſas pontifices probaſſent, adoptio fieri non poſſet. utrunque uero ſeparatim agebatur; cum de cauſsis pontifices cognoſcerent, legem uero magiſtratus ferret. Adoptantis autem ætatem XVIII annis maiorem, quàm eius, qui adoptaretur, eſſe oportere, à Modeſtino ſcriptum eſt his uerbis: Non tantum cum quis adoptat, ſed & cum arrogat, maior eſſe debet eo, quem ſibi per adoptionem, uel per arrogationem filium facit; ſed utique plena pubertate, id eſt XVIII annis, eum præcedere debet. De teſtamentis leges multæ fuere; quarum nominantur Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iunia, Velleia. Voconia, de mulierum hereditatibus inter ſecundum & poſtremum Carthaginienſe bellum à Q. Voconio Saxa Aricino tribuno pl. ſuadente M. Catone cenſorio lata, ſanxit hoc, ne quis heredem relinqueret filiam ſupra HS XXV M. nam Dio lib. LVI ita ſcriptum reliquit. Auguſtus quibuſdam feminis tribuit, ut ſupra XXV M heredes eſſe poſſent: licet hoc lex Voconia uetaret.

Hæc, & Furia, Falcidia, Iunia, Velleia, tribuniciæ fuere, Cornelia conſularis, L. Syllæ. de Voconia diximus. Furia cauebatur, ut à Theophilo ſcriptum legimus, ne cui plus, quàm M nummum, legaretur; quod amplius legatum eſſet, quadruplum reſtitueretur. Falcidia cauebatur, ne cui plus liceret legare, quàm dodrantem ex tota hereditate, id eſt, ut, ſiue unus heres inſtitutus eſſet, ſiue plures, apud ipſum, eos ue quarta pars tantum remaneret. meminit huius legis Celſus, lib. XXII digeſtorum, his uerbis: Cum de lege Falcidia quæritur, heredis probatio eſt, locum habere legem Falcidiam. quod dum probare non poteſt, merito condemnabitur. In Iunia Velleia hoc erat, ut, qui teſtamentum faceret, omnes eos uirilis ſexus neceſſario inſtitueret heredes, qui, cum naſcerentur, heredes ei futuri eſſent; eorumq; in locum liberi ſuccederent: qui niſi inſtituti eſſent, aut ſi exheredati, ad exemplum poſtumorum, eſſent, teſtamentum ne ualeret. Cornelia falſum teſtamentum facientibus pœnam irrogabat: eaq; lege ſenatores ſoli tenebantur, ut in Suetonio legimus. quòd ſi quis in hoſtium poteſtate deceſsiſſet; eius teſtamentum perinde lex Cornelia confirmabat, ac ſi, qui teſtamentum illud feciſſet, in hoſtium poteſtatem

ſtatem non perueniſſet. teſtis Iulianus lib. XXVIII digeſtorum. Teſtamenta porro lex infirmabat, irritaq; prorſus iubebat eſſe, quæ improba, inofficioſa, inhumana dicerentur, hoc eſt, quæ contra leges, merita, pietatem facta eſſent: item illa, quæ à V teſtibus, iisq; fide dignis, non eſſent obſignata. quod ad VII deinde teſtes, imperatorum ætate, translatum eſt. atque horum generum cauſſas, de reſcindendis confirmandis ue teſtamentis, à C uiris eſſe iudicatas, quod haſtæ iudicium dicebatur, Cicero, Valeriusq; declarant. Aelia Sentia, quam iuriſconſulti nominant, non uidetur ad noſtrum inſtitutum pertinere. non enim ſtante republica, ſed Auguſti temporibus, à Sex. Aelio, L. Sentio cos. lata eſt. ueruntamen, quia ſpectat ad teſtamenta, quorum leges hoc in loco exponuntur, ſimul cum alis eam legibus enumerare non alienum duximus. in ea ſcripta ſunt hæc: ut unus modo heres neceſſarius fieret: plures ſi fierent, irritum eſſet: ne duo plures ue ex eadem cauſſa heredes ſcripti eſſent; qui primo loco eſſet nominatus, heres eſſet: item, quibus de cauſſis manumitti ſeruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, poſſet manumittere, niſi cauſſam apud conſilium probaret: ne ue ſerui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut heredes inſtituerentur: poſtremo iubebat, ut, ſi eſſet donatio facta inter uirum & uxorem, maritusq;, re nondum tradita, uita exceſsiſſet, ne mulier rei uindicationem poſt obitum mariti haberet, ſed tantummodo exceptionem, ſi non poſsideret contra petitores. Hæc de lege Aelia Sentia, ueterem fortaſſe aliquam legem referente, obſeruauimus. Alia uero fuit Aelia Sanctia, à Cicerone in Topicorum libris nominata: quæ aſſiduo uindicem eſſe aſsiduum, id eſt locupleti locupletem, iubebat: pertinuit igitur ad iudicia. atque hac de lege nihil amplius, neque de latoribus, neque de tempore, neque de ſententia, compertum habemus. ſed, præter eam, leges hoc de genere X uideo nominari, diuerſis temporibus latas, tribunicias V, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam; prætoriam, Aureliam; conſulares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de ſingulis prius quàm agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudiciis argumentum pertinent, unum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & ſententiam earum legum, quas nominauimus, perturbant, & obſcurant.

quare, ut erroris cauſſa tollatur, diſputabimus primum ea, quæ ueterum in libris aut re uera, ut ego ſentio, falſa ſunt, aut eiuſmodi, ut, uera cum ſint, falſa tamen uideri poſsint. hoc ubi ſatis apertum fuerit; tum, ueritate quaſi è tenebris educta, leges ipſas, & quibus ſingulæ temporibus latæ ſint, & quæ cuiuſque uis ac ſententia fuerit, oſtendemus. Ac primum, quòd in Gracchorum uita Plutarchus tradidit, legem à C. Graccho eſſe latam, ut CCC equites ſimul cum CCC ſenatoribus iudicarent, id ego (pace tanti uiri dixerim) falſum eſſe iudico. non enim lege Gracchi, equites cum ſenatoribus, ſed ſoli equites rem iudiciariam adminiſtrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Velleius Paterculus, ubi leges C. Gracchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam pene uſque ad alpes: diuidebat agros: uetabat quenquam ciuem plus D iugeribus habere: noua conſtituebat portoria: nouis coloniis replebat prouincias: iudicia à ſenatu transferebat ad equites: frumentum plebi dari inſtituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem ſtatu relinquebat. ſatis plane loquitur. non dicit, communicata inter equites & ſenatores iudicia, ſed à ſenatu ad equeſtrem ordinem translata. et idem infra. Tribunatum iniit M. Liuius Druſus: qui cum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clariſsimos, atque innocentiſsimos uiros ſæuiſſent, tum P. Rutilium, uirum non ſæculi ſui, ſed omnis æui optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in iis ipſis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit aduerſarium. et infra. Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum ſenatui ad equites, Sylla ab illis ad ſenatum tranſtulerant, æqualiter inter utrunque ordinem partitus eſt. hæc ille: quæ Pedianus in commentario diuinationis confirmat his uerbis. C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, ſine infamia. poſt uictor Sylla leges tulerat, ut ſenatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per X annos, turpiter. et in eodem commentario infra: Rutilium Rufum, quòd in Aſia cum prætore ſuo conſenſiſſet, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua, equites Romani,

mani, qui tum iudicabant, damnarunt. Quòd ſi quis in tuenda Plutarchi cauſſa ita pertinax eſt, ut Velleii, & Pediani teſtimonio ſtandum neget; uel quòd de ſolis equitibus non ſatis aperte loqui uideantur; uel quòd ipſi quoque falli, ut homines, alucinariq́; potuerint: audiat Appiani uerba: quæ, ut ego ſtatuo, Plutarchum manifeſte condemnant: is igitur libro primo ſic: M. Liuius Druſus tribunus pl. ſenatum, & ordinem equeſtrem, iudiciorum cauſſa, quæ adempta ſenatui, & equitibus tradita fuerant; diſsidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus eſt: itaque tulit ad populum, ut ad utrunque ordinem cognitio cauſſarum pertineret. ſed quoniam ob ſuperiorum temporum diſcordias numerus ſenatorum ad CCC redactus erat; perſuaſit equitibus, ut de ſuo ordine totidem legerent, ne in iudiciis numero inferiores eſſent. quid apertius? non enim tribus aut quatuor uerbis rem obſcure ſignificat, ſed ita copioſe, ita non ambigue declarat, ut de illius ſententia dubitare, niſi qui nodum in ſcyrpo uelit quærere, nemo poſsit. quid opus fuit, legem à Druſo ferri de communicandis inter duos ordines iudiciis, ſi, quod ait Plutarchus, eiuſdem ſententiæ legem C. Gracchus ante pertulerat? preſertim cum, eam fuiſſe abrogatam, nemo dicat: accedit ad hæc Liuii teſtimonium: cuius in epitome lib. LXX ſcriptum eſt. P. Rutilius, uir ſummæ innocentiæ, qui legatus Q. Mucii pro conſule à publicanorum iniuriis Aſiam defenderat, inuiſus equeſtri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium miſſus eſt. et ibidem. Senatus, cùm impotentiam equeſtris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni ui niti cœpit, ut ad ſe iudicia transferrentur. et libro ſequenti. M. Liuius Druſus tribunus pl. legem tulit, ut æqua parte iudicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent. age, falſus teſtis Velleius, leuis Aſconius, Appianus mendax, uanus & futilis Liuius. quid de Cicerone? an ipſum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo eſt, opinor, qui non illum grauem, & certum ueritatis auctorem ducat, preſertim in ratione iudiciaria; in qua ita uerſabatur, ut excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum ſenatoribus iudicaſſe. quo patet, Gracchi legem de ſolis equitibus fuiſſe. Verba ipſa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, ſine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius in-

ter Pediani commentarios fragmenta quædam ſunt, ita ſcriptum eſt: Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem diis ac nobilitati perinuiſum, Cn. Pompeium cauſſam lege Varia de maieſtate dixiſſe. cum primum, dicit: ex quo ſatis liquet, lege Gracchi, quæ multis ante annis lata erat, nullam in iudiciis equitum & ſenatorum ſocietatem fuiſſe. quod ipſum interpres eorum uerborum Pedianus confirmat: aſcribit enim hæc. M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Portio Catone cos. ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex uim eam habuit, quam Cicero ſignificat. nam ex ea lege tribus ſingulæ è ſuo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. et in ea pro Scauro. Reus eſt factus à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent. non obſcure ſignificat ſolos equites iudicaſſe. quod & Pedianus demonſtrat, qui ſubſcribit hæc: Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquiſitionis accepta, effecerit, ut ille prior cauſſam diceret; Marcum quoque Druſum tribunum pl. cohortatus ſit, ut iudicia commutaret. quid eſt, Iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne ſolis equitibus iudicandi poteſtatem relinqueret. Eodemq; referenda ſunt illa uerba in Bruto: Equeſtrem ordinem C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Ciceronem, quam Plutarchum: primum, quòd in rebus Romanis homini potius Romano, quàm Græco, credendum eſt: deinde, quòd ab ætate C. Gracchi propius abfuit, quàm Plutarchus: poſtremo, quòd, iudiciorum peritiſsimus cum eſſet, ueteres leges minus ei cognitas fuiſſe uериſimile non eſt. Atque hæc de Plutarcho. nam locum in epitome Liuiana, ex quo uidetur idem Liuio placuiſſe, mendoſum libenter exiſtimauerim: ut homini parcam alioqui Romanarum rerum peritiſsimo. iam enim, ante legem Plotiam nunquam cum ſenatoribus equites iudicaſſe, Cicerone teſte, ut alia omittam argumenta, probatum eſt. et ipſum quoque Liuium idem ſenſiſſe, indicare uidentur illa, quæ iam recitaui, ex epito-

me,

me, lib. LXX. Venio ad Pedianum: qui & ipſe, non, ut Plutarchus, in genere iudicum, ſed in legum ordine ac numero peccauit. is in commentario diuinationis ita ſcripſit: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, ſine infamia. poſt uictor Sylla legem tulerat, ut ſenatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. hæc, ſi legum ſententiam conſideres, uera ſunt. nam & equites lege Gracchi, ut iam diximus, & ſenatores lege Syllæ iudicarunt. itaque eadem ſunt à nobis ſupra recitata, ut probaremus illud contra Plutarchum de ſolis equitibus lege Gracchi iudicantibus. ſin ordinem ac numerum legum ſpectes; falſa Pedianus narrat. non enim poſt legem Gracchi ſecuta proxime eſt lex Syllæ, ſed lex Cæpionis, & deinde Druſi, poſt Siluani, poſtremo Syllæ. Druſi autem lege, quæ fuit eadem cum Cæpionis, lege eo ipſo, quo lata eſt, anno ſublata, rurſus lege Sempronia per annum ſoli equites iudicarunt. multos enim ab equitibus, lege Varia de maieſtate accuſatos, Appianus aſſerit eſſe condemnatos. anno poſt, ſucceſsit Plotia: & Plotiam tum denique Syllæ lex conſecuta. quare culpam Pediani, non uideo, qui liceat excuſare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos XL, hoc eſt ad L. Syllæ dictaturam, iudicaſſe: cum tantum uſque ad eum annum ſoli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quæ ſtatim, ut diximus, ſublata eſt, omitto) ad populum tulit, ut ſingulæ tribus quinos denos è ſuo numero crearent iudiciorum cauſſa; eosq; non uno ex ordine, ſed ex omnibus, hoc eſt ſenatorio, equeſtri, ipſa plebe. quòd ſi generatim dixiſſet, nulla Gracchanæ legis mentione facta, equites per annos XL iudicaſſe: uere dixiſſet. liceret enim intelligere, id quod res eſt, equites modo ſolos lege Gracchi, modo cum ſenatu, atque etiam cum plebeiis hominibus lege Plotia iudicaſſe. ad quam ſententiam referendum eſt illud Ciceronis in II in Verrem actione: Cognoſcet ex me populus R. quid ſit, quamobrem, cum equeſter ordo iudicaret, annos prope L continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuiſsima ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam conſtituta ſit. quo loco fortaſſe adductus eſt Pedianus, ut, ſolos, equites Gracchi lege uſque ad Syllam dictatorem iudicaſſe, crederet: qui cum exponit illud, Annos prope L continuos, ait: Tanto enim fere tempore equeſter ordo

lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, ut opinio mea fert, equites quidem iudicaſſe dicat uſque ad Syllam dictatorem, non tamen de ſolis equitibus, ut Gracchi lex iuſſerat, ſed & de ſolis equitibus primum, & mox de equitibus una cum ſenatoribus aliisq; etiam ex ipſa plebe iudicantibus ſignificet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem ſatis aperte de uno ordine equeſtri, per annos XL iudicante, locutum eſſe, cum ea, quæ recitaui, ſatis aperte uerba demonſtrant, tum illa, quæ in eiuſdem commentarii ſcripſit argumento: quæ ſunt hæc. Agitur cauſſa ſenatoriis iudiciis in inuidia apud populum conſtitutis, flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis, quæ fere ante annos X Sylla ſuſtulerat. uocat iudicia equeſtris ordinis ea, quæ Sylla ſuſtulit: cum non unius equeſtris ordinis, ſed omnium ordinum iudicia fuerint: ſiquidem, ut omnibus ordinibus iudicandi poteſtas daretur, lex Plotia ſanxerat. quòd ſi quis dixerit; fieri poſſe, ut, Plotia lege ante Syllam dictatorem abrogata, rurſus Gracchi lex reſtituta ſit; ideoq; Syllam, lege Gracchi poſtea ſublata, equeſtris ordinis iudicia ſuſtuliſſe: hic tamen nihil dicet. nam cum Pedianus illa, quæ ipſa recitauimus, literis mandauit: Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL: de Gracchi tantum lege uidetur accepiſſe, oblitus uidelicet Plotiæ legis, de qua ſcripſit poſtea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Quòd autem ab eo anno, quo Gracchus eam legem tulit, ad Syllam dictatorem annos XL numerat: id ſi paulo ſubtilius ad ueritatem uelis reuocare, falſum inuenitur: cum inter conſulatum Opimii, qui Gracchum occidit, & dictaturam Syllæ anni XLI interſint; nec tamen Opimio conſule, ſed biennio ante, ut ex epitome Liuiana Plutarchoq; cognoſcitur, Gracchus in primo tribunatu eam legem rogauerit. ſed eſt hoc apud ſcriptores antiquos in more poſitum, ut integros numeros malint, decem, centum, mille; quàm cum exigui numeri additione pronunciare. quod à Pediano factum, mirum non eſt; cum ipſe à Cicerone idem eſſe factum animaduertiſſet. nam in oratione in Piſonem, cum dixiſſet Cicero, Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL annis ante me conſulem interpoſitam ſenatus auctoritatem ſuſtinui contra inuidiam, atque defendi. ſubiungit Pedianus hæc: Poſſit aliquis credere lapſum memoria Ciceronem; qui dicat, XL annis ante ſe conſulem factum

ctum eſſe S. C. aduerſus L. Appuleium Saturninum tribunum pl. cum XXXVI anni à C. Mario L. Valerio Flacco cos. numerentur. ſed hic non ſubtilis computatio annorum facta eſt; uerum ſummatim tempus comprehenſum eſt: & perinde accipiendum, ac ſi dixerit, prope XL annis. hæc enim conſuetudo eſt ipſius Ciceronis. itaque in ea quoque, quam habuit in Catilinam in ſenatu, cum octauus decimus dies eſſet, poſtea quàm factum S. C. ut uiderent conſules ne quid reſp. detrimenti caperet, dixit: Vigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis.
Præterea, cum ſenatores per XI annos, hoc eſt ab eo anno, quo Sylla dictator eſt factus, ad Pompeii & Craſsi primum conſulatum ſoli poteſtatem habuerint iudicandi; integrum tamen numerum Cicero ponit in II in Verrem actione. ait enim ſic. Omnia non modo commemorabuntur, ſed etiam, expoſitis certis rebus, agentur, quæ intra X annos, poſtea quàm iudicia ad ſenatum tranſlata ſunt, in rebus iudicandis nefarie, flagitioſeq́; facta ſunt. quem Pedianus imitatus eſt, cum dixit, Senatorius ordo iudicauit per X annos, turpiter. idem tamen, quòd intelligeret non plane X annos fuiſſe, ſed XI, quibus ordo ſenatorius iudicauit, alio loco dixit: Flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis, quæ fere ante annos X uictor Sylla ſuſtulerat. In eo certe nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quòd eo, de quo meminimus, loco, equeſtrem ordinem annos prope L continuos iudicaſſe dixit: cum anni tantum XLIII fuerint. ſed oratoriæ licentiæ datur, ut res in narrando plus interdum, quàm concedit ueritas, efferatur. quanquam hiſtorici quoque, qui quidem arctioribus tradendæ ueritatis legibus aſtringi uidentur, id ſibi iuris arrogarunt. nam Liuius, Vrbs, inquit, à Romulo uiribus datis, tantum ualuit, ut in XL deinde annos tutam pacem haberet. cum Numæ regnum intelligat, quod per annos XLIII, perpetua pace, durauit. Tertius reſtat de tribus, quos propoſui, locus in Cicerone conſiderandus. nam cum in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum ſenatores cum equitibus Romanis iudicaſſe; falſum hoc eſſe, poſsit aliquis obiicere; cum biennio ante M. Liuius Druſus, quod Appiani uerbis iam oſtendimus, legem tulerit, ut cum equitibus ſenatores pari numero iudicia tractarent. Reſpondemus: utrunque uerum eſſe, & lege Plotia primum ſenatores cum equitibus iudicaſ-

ſe; &

ſe; & Druſum tamen ante rogationem tuliſſe, ut cum equitibus ſenatores iudicarent. nam etſi lege Druſi ita ſancitum eſt: tamen, quod ea lex iuſsit, propterea non eſt obſeruatum; quòd eo ipſo anno L. Marcius Philippus conſul, inimicus Druſi, obtinuit à ſenatu, ut leges eius omnes uno S. C. tollerentur: itaque decretum eſt, contra auſpicia eſſe latas, neque iis populum teneri. hoc tum à Pediano in commentario Cornelianæ, tum à Cicerone in libro de legibus II, & in oratione pro domo ſua proditum eſt. ut omittam quod in Appiani notauimus hiſtoria, equites, Druſo interfecto, lege Gracchi iudicaſſe de iis, quorum dolo malo bellum Italicum eſſe commotum diceretur, idq; ex ea lege, quam de maieſtate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendoſi ſunt ii, qui typis impreſsi ueneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cum legem illam de maieſtate non à Valerio, ſed à Vario latam eſſe, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipſas, quas X nominaui, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de ſingulis ita nobis eſt agendum, ut, temporum ratione ſeruata, prima quæque cognoſcatur. Ante C. Sempronii Gracchi tribunatum ſoli ſenatores, uetuſtiſsima, ut opinor, Romuli lege, iudicabant, exceptis cauſsis, in quibus de pecuniis ob iudicandum captis ageretur. nam de his ad equites quæſtio pertinebat. idq; non antiquum fuiſſe, ſed tributum eſſe equeſtri ordini ætate Ti. Sempronii Gracchi, Tiberii & Caii patris, qui etiam ſenatum, quòd id fieri paſſus eſſet, reprehenderit, cum futuras ex eo publicas diſcordias calamitatesq; prædiceret; Appianus hiſtoriæ ſuæ lib. I ſcriptum reliquit. C. Gracchus, Tiberii filius, tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, ut equites ſoli iudicarent. ſic enim, contra quàm Plutarchus prodidit, ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipſo probaui. Poſtea Q. Seruilius Cæpio conſul, qui poſtea cum Cimbris male pugnauit, legem rogauit, ut cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi ſoli iudicauerant, etiam ſenatores iudicarent. hanc tamen legem, quam & Caſsiodorus, & Obſequens, & Cicero ipſe latam ſignificant, non multo poſt eſſe abrogatam, ex eo ſuſpicor, quòd paucis poſt annis

C. Norbanum, quo accuſante Cæpio damnatus erat, non ab equi tibus, & ſenatoribus, ſed à ſolis equitibus eſſe iudicatum, Cicero lib. II de oratore declarat his uerbis. Animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices cauſſa agebatur; ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quòd, cum M. Liuius Druſus tribunus pl. Philippo & Cæſare cos. legem tulerit, ut cum equitibus ſenatores iudicarent; quod proxime, cum de lege Liuia agetur, probabimus: manifeſtum eſt, ſolos equites ante Druſi tribunatum iudicaſſe. Præterea, ſcriptum eſt apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, non ante legem Plotiam ſenatores cum equitibus iudicaſſe. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone cos. latam eſſe, Pedianus docet: ex quo, legis Seruiliæ de communicandis inter equites & ſenatores iudiciis nullam habitam eſſe rationem, ac ne Liuiæ quidem, quæ id ſanxit, facile eſt cognoſcere. Poſt Cæpionem M. Liuius Druſus tribunus pl. eius Druſi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C. Gracchi potentiam ſenatus uſus erat, L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Cæſare cos. tulit ad populum, ut cum equitibus ſenatores cauſſas cognoſcerent. cuius legibus, Philippo conſule referente, S. C. ſublatis, in eundem, quo ante fuerat, ſtatum re iudiciaria restituta, ſoli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. qui fuit annus belli Italici ſecundus, tulit ad populum, ut ſingulæ tribus è ſuo numero quinos denos, per annum iudicaturos, ſuffragio crearent. quo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. Poſt uictor Sylla, dictator primus reip. conſtituendæ cauſſa factus, infenſus equitibus, quia pro Cinnanis partibus ſteterant, legem tulit, ut nemo, niſi qui ſenator eſſet, iudicare poſſet. quod ante C. Gracchi tribunatum fieri ſolitum eſſe, diximus. Sylla mortuo, quod ille ſanxerat, per annos XI ſeruatum eſt, hoc eſt, uſque ad Cn. Pompeii & M. Craſsi primum conſulatum: quo anno L. Aurelius Cotta prætor populum rogauit, populuſq; iuſsit, ut tres ordines, ſenatores, equites, tribuni ærarii ſimul iudicarent. tametſi, & centurionibus aditum ad res iudicandas patuiſſe hac ipſa lege, & ſequentibus Pompeia, Iulia, cenſu tamen præfinito, Cicero docet

in Philippica I. uidetur autem Paterculus, niſi mendoſi libri ſunt, neque tempus, neque ſententiam huius legis perfecte nouiſſe: qui lib. II legem à Cotta latam per id tempus ſignificet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, ut Pompeius contra piratas ſummo cum imperio mitteretur. quod falſum eſſe conſtat. nam Gabinius biennio poſt Pompeii conſulatum, hoc eſt Piſone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipſe aſſerit, & inde facile licet exiſtimare, quòd, abſoluto bello piratico, ſtatim C. Manilius tribunus pl. tulit ad populum, ut Mithridaticum bellum Pompeio mandaretur. id Plutarchus Velleiusq; confirmant. Maniliam autem legem Cicerone prætore latam eſſe, luculenta ipſius oratio declarat. porro autem Ciceronem geſsiſſe præturam Lepido & Tullo cos. qui fuit annus poſt Piſonis & Glabrionis conſulatum proximus, quis eſt qui ignoret? teſtem habemus Pedianum: ut alia, quæ facile probarent, argumenta prætermittam. tulit igitur de piratico bello rogationem Gabinius tribunus pl. Piſone & Glabrione cos. at Cotta, cum rogationem de iudiciis eo anno tulerit, quo deſignatus ædilis Cicero Verrem accuſauit, defendente Hortenſio conſule deſignato; plane uidetur eo anno tuliſſe, quo Pompeius & Craſſus conſules fuerunt. quod aperte Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad ſententiam attinet; non uideo, qui probari poſsit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & ſenatum æqualiter eſſe partitum: cum, eam poteſtatem non his modo, ſed præterea tribunis ærariis eſſe permiſſam, ſexcenti loci demonſtrent. niſi forte illud (libenter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter utrunque ordinem partitus eſt, ideo Paterculus dixit, ut ſignificaret non ſolum ſenatum, ut antea, ſed equeſtrem pariter ordinem poſt legem Aureliam iudicaſſe: ut ærarios tribunos, qui deinde cum ſenatoribus & equitibus iudicarunt, etſi non nominauit, non tamen excluſiſſe uideatur. quo modo & Ciceronem lib. V in Verrem locutum uidemus. ait enim, cum Cottæ legem ſignificet. Iudicium de iudicibus, & de te futurum eſt. at quo tempore futurum eſt? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudiciis iudicibusq; nouis promulgata. Alium ordinem dixit, cum tamen non uno de ordine, ſed de tribus, hoc eſt, de ſenatoribus, equitibus, tribunis ærariis in ea lege mentio fieret. Eodemq;

demq; modo, cum, cenſorum iudicia reſciſſa eſſe iudicum ſenten tiis ſignificare uellet, in oratione pro Cluentio locutus eſt, Senatores, inquit, equitesq; Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepiſſe ſubſcriptum eſt, ſuæ potius religioni, quàm cenſorum opinioni, paruerunt. et in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas poſtulatur. Pedianus etiam in commentario II orationis in Verrem, Cottam, inquit, prætorem ſignificat, qui legem promulgarat de reſtituendis equeſtri ordini iudiciis. cum tamen Cottæ lex non de uno equeſtri ordine, ſed de ſenatoribus, equitibus, tribunis ærariis mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad equites ait eſſe tranſlata: cum tamen lege Cottæ inter tres ordines eſſent communicata. Quòd ſi quis putat in uno ordine, quem Cicero ad res iudicandas requiri ſignificat, ſimul cum equitibus tribunos ærarios intelligi: opinione fallitur. nam ſenatores, equites, tribuni ærarii, non ordines duo, ſed tres à ſcriptoribus antiquis appellantur. itaque Pedianus in commentario Cornelianæ, L. Cotta, inquit, lege ſua iudicia inter tres ordines communicauit, ſenatum, equites, tribunos ærarios: et in commentariis duarum orationum, in Piſonem, in extremo; pro Milone, in principio. Lex Vatinia ſecuta eſt. tulit enim eam, ut opinor, P. Vatinius tribunus pl. Cæſare & Bibulo cos. qua ſententia, nondum inueniri potui: ſed fuiſſe popularem, cum Vatinius ſenatum, ſenatus illum uehementer oderit, facile poſſum exiſtimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in conſulatu II, nihil ab Aurelia de tribus ordinibus diſcrepabat, (nam poſtea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa ſunt, maximeq; apud Pedianum) ſed ex ampliſſimo cenſu, è centuriis legi iudices iubebat. Iulia, quam C. Iulius Cæſar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equeſtrem ordinem, ac ſenatorium: tribunos ærarios, quod erat tertium, ſuſtulit. Antonia conſularis, M. Antonii, qui III uir fuit, hoc ſanxit, ut ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc eſt, ut cum equitibus, & ſenatoribus (tertium enim ordinem, tribunos ærarios lex Iulia ſuſtulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne ſuperiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluſerant; ſed præſcripſerant, quo cenſu eos eſſe oporteret: ſicuti ſenatoribus quoque, & equi-

tibus, & tribunis ærariis cenſus erat præfinitus: cum in iudice, ut ait Cicero, & fortuna ſpectari deberet, & dignitas. Antonii uero lex plus æquo impudens & diſſoluta, quæ rationem cenſus nullam habuit, omnibus, quicunque ordinem duxiſſent, iudicandi poteſtatem permiſit. atque hanc Antonii legem de tribus decuriis non eſſe abrogatam, cum ille hoſtis iudicatus eſt; cum eiuſdem legem de ſacerdotiis abrogatam eſſe ſupra docuerim, è Suetonio cognoſcitur: qui in Auguſto ita ſcripſit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore cenſu, quæ ducenariorum uocaretur, iudicarentq́; de leuioribus ſummis. Hæc de ordine iudiciorum, pro uariis legibus, uario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC fecit, omnes ex equeſtri ordine, totidem, quot antea ſenatores iudices fuerant: lex Druſi CCC equites, & CCC ſenatores, numero pari: lex Plautii DXXV: iuſsit enim è ſingulis tribubus, quæ XXXV erant, quinos denos creari: lex Syllæ CCC, omnes ex ordine ſenatorio. lex Aurelia cum lege Syllæ de numero, ut opinor, congruebat, cum in ordinibus diſcreparet. nam libro epiſt. fam. VIII de iudicibus CCC, cum lex Aurelia ſeruaretur, mentionem fieri uideo: quod ſi ita eſt: auctum deinde numerum eſſe lege Pompeii, uere dicemus: quia Velleius auum ſuum inter CCCLX à Pompeio lectum eſſe narrat. eundemq́; numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Cæſaris, cum de tribus ordinibus unum, ut diximus, ſuſtulerit; numerum ſimul iudicum, ut ego ſentio, commutauit. lex Antonii cum tertiam decuriam addiderit; ſatis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum eſſe factum. quem rurſus & ab Auguſto eſſe auctum, cum ad tres decurias quartam addidit, facile cognoſcitur. De iudicum ætate legem fuiſſe, ne quis intra XXXV ætatis annum iudicaret, facile poſſum ex eo coniicere, quod Suetonius de Auguſto ſcripſit: Iudices à XXV ætatis anno elegit, id eſt, quinquennio maturius, quàm ſolebant. Calliſtratus quidem iuriſconſultus, lege Iulia cautum eſſe, ait, ne minor annis XX iudicare cogeretur, ne ue minorem annis XX compromiſſarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, ut opinor, de numero patronorum. nam ante L. Domitii Ahenobarbi, & Ap. Claudii Pulchri conſulatum raro quiſquam pluribus, quàm quatuor, patronis uſus erat. his conſulibus M. Scaurum, de repetundis accuſatum, ſex

defenderunt.

defenderunt. eoq; progreſſa res eſt; ut eadem cauſſa poſt bella ciuilia non nunquam à duodecim patronis ageretur. cui licentiæ, ut in Pediano ſcriptum eſt, C. Cæſar dictator lege modum impoſuit. Et fortaſſe idem Cæſar, qua in lege de numero patronorum, in eadem tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIIII, cap. II ſignificare uidetur his uerbis: Atque in rerum quidem diffiſſionibus, comperendinationibusq;, & aliis quibuſdam legitimis in rebus ex ipſa lege Iulia, & ex Sabini Maſſurii, & ex quorundam aliorum iuris peritorum commentariis commoniti ſumus. Legimus etiam apud Priſcianum de lege Lætoria, quæ minorem annis XXV ſtipulari uetabat. De diebus quoque iudiciariis leges nominat Vlpianus his uerbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum; lege cautum eſt, ne iis diebus iudicatum ſit, niſi ex uoluntate partium; &, quod aliter aduerſus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, neue ſoluere debeat; neue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illæ, quæ & de perſonis, quæ facinus iudicare poſſent, & de cauſsis, in quibus poſſent, tum de indiciis, deq; teſtimonii dicendi poteſtate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi excluſos non eſſe, quos ignominia cenſores notaſſent. id Cicero ſignificat his uerbis in oratione pro Cluentio. In omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſsis aut magiſtratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſſa prætermiſſa eſt. timoris enim cauſſam, non uitæ pœnam, in illa poteſtate eſſe uoluerunt. et ibidem, paulo poſt. Prætores urb. qui iurati debent optimum quenque in ſelectos iudices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe duxerunt. At uero, qui turpi iudicio damnati eſſent, iis ademptam eſſe iudicandi poteſtatem, idem Cicero in eadem oratione, paulo ante, demonſtrat. Quòd ſi, inquit, illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur; ſic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus eſſet. turpia uero, famoſaq; iudicia erant calumniæ, præuaricationis, furti; ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro ſocio, mandati, tutelæ, depoſiti, & alia quædam à Iuliano memorata digeſtorum lib. III. Famoſos etiam, non minus, quàm qui

turpi iudicio damnati eſſent, Pegaſus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quæſtus cauſſa in certamina deſcendiſſent, aut propter præmium in ſcenam prodiiſſent. athletas autem, quia ludicram artem non facere, ſed uirtutis gratia exerceri uiderentur, infamia liberabant Sabinus & Caſsius. quæ ſcripta ſunt apud Vlpianum. Præterea, cum ab eodem ita traditum ſit lib. dig. XLVIII; qui iudicio publico damnatus eſſet, eum ius accuſandi non habuiſſe, niſi ſi libertorum, uel patronorum ſuorum mortem, uel rem ſuam exequeretur; conſentaneum uideri poteſt, eundem iudicandi munere excluſum. Omnes etiam de ui priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his uerbis lib. digeſtorum XLVIII: De ui priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum eſt, ne ſenator ſit, aut decurio, aut ullum honorem capiat; ne ue in eum ordinem ſedeat, ne ue iudex ſit. Huc illa pertinent, quæ tradita ſunt à Paulo iuriſconſulto: quæ ſeruata credimus etiam reip. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo diſſentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices ſint; quidam moribus, quidam natura: natura, ut ſurdus, mutus, & perpetuo furioſus, & impubes, quia iudicio carent: moribus, ut feminæ, & ſerui; non, quia non habeant iudicium; ſed, quia receptum eſt, ne ciuilibus fungantur officiis: lege, qui ſenatu motus eſt. qui uero poſſunt eſſe iudices, nihil intereſt, in poteſtate, an ſui iuris ſint. Cum iudicibus recte coniungentur teſtes. itaque ſubſcribemus ea, quæ de teſtimonio dicendo idem Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia, & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denuncietur, ut teſtimonium dicat aduerſus ſocerum, generum, uitricum, priuignum. Caſsius etiam Longinus; cuius libri non extant; ſed eorum teſtimonio Martianus digeſtorum lib. I utitur; putabat, ei, qui ob turpitudinem ſenatu motus, nec reſtitutus eſſet, non licere neque iudicare, neque teſtimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri uetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, ſatis aperte Papiniani præclara ſane uerba demonſtrant. Quæſitum, inquit, ſcio, an in publicis iudiciis calumniæ damnati teſtimonium iudicio publico perhibere poſsint. ſed neque lege Rhemmia prohibentur; & leges Iuliæ de ui, repetundarum, peculatus, eos homines teſtimonium dicere non uetuerunt. ueruntamen, quod legibus omiſſum eſt,

eſt, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque teſtimonii fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque uidetur licuiſſe teſtimonium dicere: ſiquidem, non licuiſſe de adulterio damnatis, Paulus indicat his uerbis: Ex eo, quòd prohibet lex Iulia de adulteriis teſtimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres teſtimonium in iudicio dicendi ius habere. Dictum eſt de iudicio, & teſtimonio: ſupereſt de indicio. Senatori indicium profiteri ſaluis legibus non licebat. aliis impunitas dabatur, nec tamen omnibus in cauſsis, ſed proditionis, maieſtatis, & ſiquid huiuſmodi: in cauſſa repetundarum non dabatur: itaque nec per indices agi ſolitam eſſe legimus. Non eſt ab hoc genere aliena Memmia lex; quæ eorum, qui reip. cauſſa abeſſent, recipi nomina uetabat. itaque C. Cæſar, cum in prouinciam, peracto conſulatu, abiiſſet, & ab L. Antiſtio tribuno pl. Romæ appellatus eſſet, appellato collegio obtinuit, cum reip. cauſſa abeſſet, reus ne fieret. at M. Antonius, ille diſertus, L. Craſsi æmulus in oratoria laude, cum, quæſtor in Aſiam proficiſcens, Brunduſium iam perueniſſet; literis certior factus, inceſti ſe poſtulatum apud L. Caſsium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam ſeueritatem, ſcopulus reorum putabatur, legis Memmiæ beneficio uti noluit; ne ſibi male conſcius uideri poſſet; ſtatimq; in urbem recurrit, &, cauſſa dicta, abſolutus eſt. hanc legem Cicero ſignificat in oratione in Vatinium, cum ait: Cum tibi, utrum uelles, liceret. poterat enim Vatinius, cum legatus eſſet, iudicium recuſare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit, Cicero, cum legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, uti nolueris; poſtea, ne cauſſam diceres, tribunos pl. appellaſti? Non abhorret à legibus de iudiciis lex illa, quam C. Calpurnio Piſone M'. Acilio Glabrione cos. C. Cornelius tribunus pl. tulit, ut prætores ex edictis ſuis perpetuis ius dicerent: cum anteà, ut quiſque auaritia, aut ambitione ducebatur, uarie ius dicere conſueſſent. In iure ciuili & coniugia ſunt: de quibus illa fuit admodum præclara lex, quam à Romulo latam Dionyſius & Plutarchus prodidere, ut uxor uiro pecuniarum ſacrorumq; omnium eſſet ſocia, eiq;, ſi ſine liberis & inteſtato diem obiiſſet, heres eſſet; ſin filios reliquiſſet, æqualem cum iis partem poſsideret: quæ ſi aduerſus

uirum

uirum delinqueret, uir ipſe cum propinquis eam iudicaret, &, ſi aut impudica fuiſſet, aut uenefica in liberos ſuos, aut etiam uinum ebibiſſet, (hæc enim omnia Romulus capitalia eſſe uoluit) morte multaret, uel, ſi mallet, diuortium faceret. quòd ſi quis alia de cauſſa uxorem repudiaſſet; eius bonorum partem ad uxorem pertinere, partem uero Cereri ſacram eſſe iuſsit. diis porro inferis, qui diuortium faceret, ſacrificare uoluit. ita probas mulieres, & uiro obſequentes, tum præmio, tum pœna Romulus affecit. quæ lex ad matrimonii concordiam ita ualuit, ut per annos DXX nullum diuortium in urbe fuerit. mores enim ad ingenium uiri unaquæque fingebat, eiq; in omnibus rebus morigera fidem officiumq; præſtabat. Legem etiam uideo fuiſſe, illam quidem paulo ſeueriorem, ſed ad augendam uiribus ciuitatem utiliſsimam, ut, quicunque per ætatem uxorem ducere poſſent, omnes ducerent, quæq; genita eſſent, educarent. qua lege factum eſt, ut maximis cladibus ciuitas affecta, preſertim ſecundo Punico bello, nunquam tamen penitus exhauriretur, ſed nouos ſemper exercitus ſummitteret; adeo, ut extremis illius belli temporibus, poſt multas legiones occidione cæſas, tamen ſupra C millia ciuium Romanorum in armis fuerit. Poſt Romulum Numa quiddam lege ſanxit, quod ad tuendam matrimonii fidem ac religionē pertinuit: ſcripſit enim hæc in pellices; quæ legimus in Gellio. Pellex ædem Iunonis non tangito. ſi tangit; Iunoni, criminibus demiſſis, agnum feminam cædito. Fuit illa quoque lex de coniugiis, quam in XII tab. X uiri ſcripſerunt, ne patriciis liceret cum plebe connubio iungi. quod eo conſilio factum eſt, ne per nuptias reconciliati iiſdem animis contra X uiros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate conſentirent. quam legem paucis poſt annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, ut patrum & plebis promiſcua connubia eſſent; in quo tamen patres acerrime repugnarunt; qui contaminari ſanguinem ſuum, confundi iura gentium ea rogatione arbitrabantur; cum tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatum ſita ſalus eſt, nihil eſſet utilius. Legem etiam uideo fuiſſe, ne libertinam ingenuus, aut libertinus ingenuam uxorem duceret. nam S. C. Hiſpalæ Feceniæ libertinæ conceſſum eſſe ſcribit Liuius, ut ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuibus connubia non fuiſſe. Poſtea lege Papia

cautum

cautum eſt, ut omnibus ingenuis, præter ſenatores, eorumq; liberos, uxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si ſenator libertinam habuerit uxorem; quamuis interim uxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, ut, ſi amiſerit dignitatem, uxor eſſe incipiat. Et Paulus ex lege Iulia ſubiungit: Qui ſenator eſt, qui ue filius, nepos, pronepos ue, ex filio, uel ex filia natus; cuius eorum eſt, erit ue, ne quis eorum ſponſam, uxorem ue ſciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipſa, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue: ne ue ſenatoris filia, neptis ue, ex filio, proneptis ue ex nepote, filio nato, nata, libertino, ei ue, qui ipſe, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue, ſponſa, nupta ue ſciens dolo malo eſto. Propterea reprehendit in rationibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadii, filiam uxorem duxerat. Non omittendum quod apud Calliſtratum legimus; V legibus mulieris damnatæ dotem publicatam, maieſtatis, uis publicæ, paricidii, ueneficii, de ſicariis. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium Romanorum. quo de genere primum Sacratis legibus, deinde XII tab. ſancitum eſt, ut neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc eſt, ne priuilegia ferri poſſent, nec de capite ciuis, niſi comitiis centuriatis, rogari liceret. quod utrunque memorat Cicero in oratione pro Sextio, et in ſuas leges lib. de legib. III tranſtulit. Legem autem de prouocatione ad populum ter à Valeria familia latam animaduerti; ſed tertio M. Valerius conſul diligentius eam ſanxit, adſcripta pœna, ſi quis eum, qui prouocaſſet, uirgis cecidiſſet, ſecuri ue necaſſet. at qua pœna? hac una, improbe feciſſe; ea tum probitas erat, ut ignominia non minus, quàm acerbiſsima pœna, timeretur. Poſtea lex Porcia, quam fortaſſe M. Porcius Cato, ille maior, in conſulatu tulit; etſi neque Plutarchus in eius uita, neque alius, quod meminerim, ullam mentionem facit; ne ciuem Romanum uerberare, necari ue liceret; ſi quis feciſſet, graui pœna puniretur. qua in ſententia leges alias deinde ſcriptas eſſe, ſignificat in coniuratione Catilinæ Saluſtius, cùm ait: An, quia lex Porcia uetat? at aliæ leges item condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti iubent. propterea uidemus in criminum ſuſpicione ſeruos ad eliciendam ueritatem torqueri ſolitos eſſe, cum de liberis hominibus quæſtionem haberi leges uetarent. quo

fiebat, ut ii, qui aliquid ſupplicio dignum commiſerant, ſeruos, ſi quos eius culpæ participes, aut conſcios habebant, ſtatim libe-rarent. liberos enim torqueri ſciebant non licere. quod cum ma-giſtratus, qui iudicio præerat, antequam fieret, ſuſpicaretur, mit-tebat ad eum, cuius nomen delatum erat, ut ſeruos in ſua po-teſtate haberet, (ſic enim loquebantur) hoc eſt, ne manumitte-ret; cum eos ad confitendam ueritatem tormentis cogi uellet. hinc illud apud Liuium lib. VIII. Eo anno Minucia Veſtalis ſuſpe-cta primo propter mundiorem iuſto cultum, inſimulata deinde a-pud pontifices ab indice ſeruo, cum decreto eius iuſſa eſſet ſacris abſtinere, familiamq; in poteſtate habere; facto iudicio uiua ſub ter-ram ad portam Collinam dextra uia ſtrata defoſſa Scelerato cam-po. cum enim pontifices fore ſuſpicarentur, ut Minucia, indi-cium metuens, ſeruos, à quibus prodi poſſet, manumitteret; ha-bere eam in poteſtate familiam iuſſerunt. ideo & Pedianus in com-mentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem ſignificat miſiſſe, ut quoſdam ſeruos, quorum opera in occidendo Clodio uſus eſſe dicebatur, in poteſtate ſua haberet: Milonem reſpondiſ-ſe, ex iis ſeruis, quos nominaſſet, partim neminem ſe unquam ha-buiſſe, partim manumiſiſſe. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniuſſu populi iudicaretur: qua de lege, miror, cur neque Plutarchus, neque Paterculus, neque Liuius, cum Gracchi ceteras leges commemorarent, uerbum ul-lum fecerint. Fuerunt hoc de genere & illa, quæ ad moderanda iudicia legibus eſſe conſtituta, ſignificat Cicero in oratione pro do-mo ſua: ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur: ne niſi pro-dicta die quis accuſaretur: ut ante magiſtratus accuſaret intermiſ-ſa die, quàm multam irrogaret, aut iudicaret: ut eſſet accuſatio trinum nundinum, pro dicta die, qua iudicium eſſet futurum. Fuere & de ſepulcris leges: quorum iura Romanis ſacra fuiſſe, antiquæ legis illa uerba declarant: Vbi corpus demortui hominis condas, ſacer eſto: et illa; Ne quis ueſtibulum aditum ue ad ſe-pulcrum uſu capito, neu buſtum uiolato: et illa; Deorum ma-nium iura ſancta ſunto. quod & poſtea ſeruatum eſſe, irrogata uio-lantibus pœna, poſteriores iuriſconſulti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderunt. In urbe ſepeliri, neque ante XII tab. uſitatum fuit, & deinde lex ipſa XII tab. uetuit his uerbis: In urbe ne ſepelito, ne-

ue

ue urito. id autem opinor, tum ut ab oculis uiuentium cadauera, quæ mœſtitiam animis inferunt, quamprimum amouerentur; tum ne cœlum illud urbanum, unde proxime ſpiritus duceretur, tetro putreſcentium corporum nidore corruptum, peſtem aliquam importaret. quod autem à docto & diligenti uiro ſcriptum eſt, ante XII tab. conſuetudinem fuiſſe, ut intra urbem mortui ſepelirentur: id referri uidetur à Cicerone, qui lib. II de legibus ita ſcriptum reliquit. Credo fuiſſe aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſſa tributum eſt, ut Poplicolæ, ut Tuberto: quod eorum poſteri iure tenuerunt; aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis cauſſa ſoluti legibus, conſecuti ſunt. plane ſignificat, etiam ante XII tab. intra urbem ſepeliri non licuiſſe: ſiquidem Poplicolæ & Tuberto uirtutis cauſſa tributum eſt. quod ipſum & Dionyſius confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his fere uerbis, aut certe hac ſententia: Decretum eſt, ut intra urbem iuxta Veliam ſepeliretur, utiq; eius poſteris idem ius eſſet: qui tamen ætate noſtra eo iure non utuntur: ſed, ubi quis de genere Valerio mortuus eſt, cadauere in eum locum, ubi Poplicola ſepultus eſt, delato, extollitur accenſa fax; deinde eadem demittitur. quo genere quandam ue tuſti iuris imaginem oſtendunt: ut perſpicuum ſit, eo ſe, ſi uelint, uti poſſe. Datum etiam decreto ſenatus iis, qui triumphaſſent, ut, cum eorum corpora extra urbem cremata eſſent, in urbem oſſa & cineres referrentur, humiq; mandarentur. hoc Pyrrhonem Lyparæum ſcripſiſſe tradit Plutarchus in libro Romanarum rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem XII tab. ſuſtulerunt. quo utroque in genere ſtulte nimis & pueriliter hodie peccatur. cetera, quæ ſcripta ſunt in XII tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. II de legibus à Cicerone commemorantur, huc transferre non neceſſe duximus. illa, quæ ab aliis ſcripta obſeruauimus, de ſepulcrorum ratione adſcribemus: ac primum hoc, in agris ſepulcra fuiſſe; in agri uenditione, iura tamen ſepulcrorum penes eum, qui uenderet, remanſiſſe; eumq; ſibi tantum agri in uenditione excepiſſe, quantum adeundo ſepulcro ſatis eſſet: quod qui non faceret, ei ſummo probro ac turpitudini fuiſſe. unde illud in oratione Ciceronis pro Roſcio Amerino: Cui de tanto patrimonio, ne iter quidem ad ſepulcrum patrium relictum eſt. hac autem ipſa de re Pomponius iuriſconſultus ita ſcri-

pſit; Dominis fundorum, in quibus ſepulcra fecerint, etiam poſt uenditos fundos adeundorum ſepulcrorum ius eſt. tum igitur in agris, tum iuxta militares, uel publicas uias uel cadauera, uel, ſi cremata eſſent, cineres condebantur. nam & ſepeliendi cadaueris, & cremandi conſuetudinem fuiſſe, indicat illud in XII tab. In urbe ne ſepelito, ne ue urito. et illud, quod in II de legibus ſcripſit Cicero; P. Cornelium Africanum ſepultum eſſe, L. Cornelium Syllam primum è Corneliis cremari uoluiſſe. Sepeliri autem antiquius fuiſſe, quàm cremari, Plinius lib. VII, cap. LIIII declarat his uerbis: Ipſum cremari, apud Romanos non fuit ueteris inſtituti. terra condebantur. at, poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. et tamen multæ familiæ priſcos ſeruauere ritus: ſicut in Cornelia nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus, idq; uoluiſſe ueritum talionem, eruto C. Marii cadauere. hæc Plinius: cui, quod ante XII tab. in more fuerit, id uetus non uideri, mirum eſt. Cremandi conſuetudo uſque ad Antoninorum imperatorum ætatem perdurauit. rurſus terra condi cœptum eſt. Illud ex Feſto Pompeio ſcitu dignum, ante, quàm cadauer ad pyram deferretur, digitum abſciſſum eſſe; ut, reliquo corpore peruſto, ad eum iuſta fierent. Cadauere pyræ impoſito, qui propinquitate mortuo deuinctus arctiſsime fuerat, is auerſus rogo facem accenſam inferebat. Legimus & illud, maiores natu, ad tubas; minores, ad tibias, ad ſepulcrum eſſe delatos; qui uero claris maioribus orti eſſent, his eorum imagines in funere prælatas. addit Seruius Honoratus, ante ſepulcrum aram fieri ſolitam. quod & Cicero in epiſtolis ad Atticum ſignificat. tametſi non aram modo, ſed fanum filiæ mortuæ cogitabat. Signum hominis ſepulti non unum fuit. nam & lapis, & tegula, & ceſpes, & tumulus, & cippus ſepulturæ locum indicabant. De fœnore leges multæ fuerunt ad auaritiam coercendam. unam Liuius lib. VII nominat; quam C. Marcio, Cn. Manlio cos. duo tribuni pl. M. Duilius, L. Menenius de unciario fœnore tulerunt. et aliquot poſt annis tuliſſe ad populum L. Genucium tribunum pl. ne fœnerari liceret, idem Liuius à quibuſdam proditum eſſe tradit. ſed; ut eſt hominum genus lucri appetens; cum uia fraudis inita eſſet, ut in ſocios, qui non tenebantur iis legibus, nomina tranſcriberentur, M. Sempronius tribunus pl. L. Cornelio, Q. Minucio

cos.

coſ. legem tulit, ut cum ſociis ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis, eſſet. De creditis pecuniis, ob unius fœneratoris libidinem & crudelitatem, qui nexum debitorem formoſum adoleſcentem, de ſtupro recuſantem, uerberibus lacerauerat, C. Petilius, L. Papilius Mugillanus lege ſanxerunt, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium eſſe. Licinia conſularis, à L. Licinio Lucullo Aſiæ pro conſule ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primum ſanxit, ne ſupra centeſimam iure fœnoris ſolueretur: deinde, ne maiores eſſent uſuræ, quàm quibus ueteri iure pecuniæ antea credebantur: poſtremo, in quo debitoribus conſultum eſt maxime, ne creditoribus à debitore fœnoris nomine plus liceret accipere, quàm quanta fructuum creditoris quarta pars eſſet. Sunt & illæ duæ leges de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, utraque conſularis. Cæciliam Didiam tulerunt Q. Cæcilius Metellus Nepos, T. Didius coſ. anno ab urbe condita DCLV. Iuniam Liciniam puto à D. Iunio Silano, L. Licinio Murena coſ. anno ab urbe condita DCXC eſſe latam; non ſolum, quia Cicero eam conſularem uidetur agnoſcere, cum ad Cæciliam Didiam adiungat; uerum etiam, quia, Ciceronis ætate eſſe latam, indicant illa uerba in oratione V in Antonium: Vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod uideo minus eſſe animaduerſum, ab his conſulibus non unam legem, ſed duas diuerſa ſententia eſſe latas. id ego, cum Ciceronis loca contuliſſem, diligenterq; conſideraſſem, facile potui coniicere. nam in oratione pro domo ſua ita ſcripſit: Quæ eſt quaſi alia uis, quæ ſententia Cæciliæ legis & Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod uelit, repudiare? quibus uerbis hanc Cæciliæ Didiæ ſententiam fuiſſe conſtat, ne diuerſis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod in ſeruanda lege ferebatur, & M. Druſi leges, quòd in iis ferendis trinundini habita ratio non eſſet, ſublatas à ſenatu ſignificat: uerba ſunt hæc: Hora fortaſſe ſexta queſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderem, quædam de

rep.

rep. quæ mihi uiſa ſunt ad illius miſeri cauſſam pertinere: hæc homines improbi ad quoſdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipſo die tu es adoptatus. ſi, quod in ceteris legibus trinumnundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſeruanda ſunt, ut decreuit ſenatus M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ eſſent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum pl. non fuiſſe? Quid? illa, quæ ſcripta ſunt in oratione V in Antonium, non ne ſatis aperte declarant, legem Liciniam de tempore ſanxiſſe, quod in ferenda lege ſeruari oporteret? quæ, quo res pateat illuſtrius, placet recitare. Tulerunt, inquit, tribuni pl. de prouinciis contra acta Cæſaris, ille biennii, iſte ſexennii. num etiam hanc legem populus R. accepit? quid? promulgata fuit? quid? non ne ante lata, quàm ſcripta? non ne ante factam uidimus, quàm futuram quiſquam eſt ſuſpicatus? ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinumdinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cæciliam Didiam cum Iunia Licinia coniungit, quæ iis, qui trinundinum non ſeruaſſent, pœnas irrogabant; propterea lib. II epiſtolarum ad Atticum, ubi Cæciliæ Didiæ pariter & Iuniæ Liciniæ mentio ſimul fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum latoribus definiebat, non de illa, quæ diuerſis de rebus legem ferri uetabat; opinor intelligendum. Nunc de Iunia Licinia agamus: hæc, non plane uideo, quid ſanxerit. nam, quod aiunt non nulli, eam, feſtis diebus cum populo agi, aut legem aliquàm promulgari, uetuiſſe: id à quo libro didicerint, non inuenio. nemo enim ex iis, quorum ſcripta æreis typis diuulgata circumferuntur, id memoriæ mandauit. et, ut aperte meam ſententiam pronunciem, quam peritiores iudicabunt; uereor ne, quicunque ille fuit, ex iis uerbis, quæ ſunt in oratione pro Sextio, inductus ſit in errorem. ſunt autem hæc. Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent; ne quis obnunciaret; ne quis legi intercederet; ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret; ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret. quæ non ad Iuniam Liciniam, ſed ad Fuſiam pertinent. Fuſia enim non omnibus diebus faſtis, ſed iis tantum, qui comitiales eſſent, leges ferri iubebat. quod iam antea in ordine le

gum

gum de comitiis, demonſtratum eſt. quæ fuit igitur, dicet aliquis, Iuniæ Liciniæ ſententia? forte hæc, ut iis, qui trinundinum in ferenda lege non ſeruaſſent, grauiores, quàm lex Cæcilia Didia ſanxiſſet, pœnæ irrogarentur. id, puto, declarant illa uerba in Antonium; quæ etſi ante recitauimus, iterare tamen, quia poſtulat locus, non alienum uidetur. Vbi, inquit, lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens conſularis, ſed uetus tribunicia, & eiuſdem generis Aebutia: quibus hoc rogatum, ut poteſtas nulla, curatio ue non modo iis, qui de aliqua curatione, aut poteſtate tuliſſent, ſed nec eorum collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Eſt autem illud animaduertendum. duas fuiſſe diuerſis de rebus Aebutias leges, hanc, de qua meminit Cicero in agraria II, quæ cum Licinia idem ſanxit; & illam, quæ XII tab. correxit, quam Gellius lib. XVI, cap. X nominat. Sunt & de iure ciuili Atinia, Furia, Fuſia; de quibus meminit Cicero lib. in Verrem III. et de ciuium iure omnes fuiſſe, criminum capitalium publiciq́; iudicii nihil attigiſſe, Pedianus aſſerit. Atiniam de uſucapionibus fuiſſe, ne furtiua res uſu capi poſſet, ſed eius rei perpetua eſſet auctoritas, tum iuriſconſultorum libri, tum Gellius libro XVII, cap. VII declarat. Furiam eam fuiſſe puto, quam de teſtamentis eſſe latam, ſupra dixi; ne cui plus, quàm M nummum, legari poſſet: alioquin eius, quod amplius legatum eſſet, quadruplum reſtitui debere. Fuſiæ ſententiam nemo ſignificat. De ciuitate, quin uel à primis reip. temporibus latæ leges multæ ſint, dubitare non licet: ſed earum nomina uetuſtas deleuit. duarum extat mentio apud Liuium. prior ſanxit, ut ſocii ac Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, ciues Romani fieri poſſent. poſtea, cum ei legi fraudem ſocii facerent, altera lex, ſociarum ciuitatum petentibus legatis, lata eſt, ne quis quem, ciuitatis mutandæ cauſſa, ſuum faceret, ne ue alienaret. Aliæ deinde leges, ut res, aut hominum uoluntas tulit, latæ ſunt, Seruilia, Licinia Mucia, Plautia Papiria, Petronia, Papia, Iulia. Seruilia fortaſſe prætoria fuit, aut tribunicia, à C. Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in prætura occiſus eſt. patet enim, hanc legem ante Muciam Liciniam rogatam eſſe. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his uerbis. Quòd ſi, acerbiſsima lege Seruilia,

principes uiri, ac grauiſsimi & ſapientiſsimi ciues hanc Latinis, id eſt fœderatis, uiam ad ciuitatem populi iuſſu patere paſsi ſunt: neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege; cum præſertim, & quæ ſequuntur. Huius legis hæc ſententia fuit, ut Latini, ciuibus Romanis damnatis, ciues ipſi Romani fierent. Licinia & Mucia conſularis fuit, L. Craſsi & Q. Scæuolæ, ut ſocii Latini, qui ciues Romani antea facti eſſent, in ſuarum ciuitatum iura redigerentur. qua lege ita alienati ſunt Italorum animi, ut Italici belli, quod poſt triennium exortum eſt, ea uel maxima cauſſa fuerit. hoc ſpectauit Cicero, cum dixit in oratione pro Sextio: Nihil acerbius Latini ſocii ferre ſoliti ſunt, quàm id, quod perraro accidit, ex urbe exire à conſulibus iuberi. unam tamen hæc lex habuit exceptionem, ut non omnes plane in ſuas ciuitates redirent, ſed omnes præter eos, qui ciuitatem Romanam lege Seruilia eſſent conſecuti. id mihi demonſtrarunt facile illa uerba, quæ pro Balbo ſcripſit Cicero: Cum, paucis annis poſt hanc ciuitatis donationem, acerrima de ciuitate quæſtio Licinia & Mucia lege ueniſſet; num quis eorum, qui de fœderatis ciuitatibus eſſet ciuitate donatus, in iudicium eſt uocatus? et in eadem infra. Acerbiſsima lege Seruilia principes uiri, ac grauiſsimi & ſapientiſsimi ciues hanc Latinis, id eſt fœderatis, uiam ad ciuitatē populi iuſſu patere paſsi ſunt: neque in his eſt hoc reprehenſum Licinia & Mucia lege. Plautia Papiria, quòd ego ſciam, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quam Cicero nominat in oratione pro Archia, cum ait: Data ciuitas Silani lege, & Carbonis; Plautia & Papiria uidetur fuiſſe, lata à duobus eiuſdem anni tribunis pl. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentiſsimi uiri, filio, ſexennio poſt quàm Craſſus & Scæuola legem eam tulerant, de qua proxime meminimus. nam Siluanum C. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatum geſsiſſe, Pedianus docet. Carbonem autem eodem anno tribunum pl. fuiſſe, ex eo ſuſpicari licet, quòd eum poſt M. Liuii mortem, qui Philippo & Cæſare cos. eſt interfectus, tribunatum adminiſtraſſe, Cicero in oratore ſignificat his uerbis. Me ſtante C. Carbo C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druſe; patrem appello: tu dicere ſolebas ſacram eſſe remp. quicunque eam uiolaſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. patris dictum ſapiens temeritas filii comprobauit. præterea cum à duobus eiuſ-

dem

dem anni conſulibus non eſſe latam hanc legem, ſatis liqueat; quia Silanus & Carbo collegæ in conſulatu nunquam fuerunt: neceſſe eſt à duobus tribunis pl. latam exiſtimare. quòd ſi à tribunis pl. ſequitur, ut ab iis duobus potius, quos nominaui, quàm ab aliis: ut tamen de ſecundo Carbonis tribunatu intelligamus. nam primum cum Q. Vario, C. Curione, Q. Metello, Cn. Pompeio geſsit, Cæſare & Lupo cos. ut ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hæc ſententia fuit, ut aſcriptis in fœderatas ciuitates ciuitas daretur, ita, ſi tum, cum lex ferebatur in Italia domicilium haberent, & ſi ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſsi. Poſt hanc legem Petronia, ut opinor, ſecuta eſt. latam enim ante Papiam, patrum ætate, ut peregrini urbe prohiberentur, Cicero de officiis oſtendit. Petronius, inquit, apud patres noſtros, Papius nuper. Sed Papiam poſt eam eſſe latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia ſignificat his uerbis. Quid? cum ceteri non modo poſt ciuitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint; hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quod ſemper ſe Heraclienſem eſſe uoluit, reiicietur? ex quo primum de tempore, deinde de ſententia legis Papiæ docemur: de tempore, latam eſſe poſt eam, qua ciuitas data eſt; quam à Siluano & Carbone rogatam oſtendimus: de ſententia, pœnam eſſe irrogatam iis, qui dolo in tabulas municipiorum irrepſiſſent, ut ex eo, legis Plautiæ & Papiriæ beneficio, ciues Romani fierent. nam aſcriptis, ut dixi iam, in fœderatas ciuitates aditus ea lege in ciuitatem Romanam dabatur. Sed me rurſus de Papiæ legis tempore in dubium reuocat Valerius; qui M. Perpernæ patrem, lege Papia damnatum, priſtinas in ſedes rediiſſe tradit, amiſſa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepſerat. quod ſi ita eſt; uidetur Papia lex ante Siluani & Carbonis tribunatum eſſe lata: cum Perperna, cuius pater damnatus eſt, annis XL conſulatum ante eorum tribunatum geſſerit. ſed fortaſſe Valerius parum, eo quidem in loco, in tradenda ueritate diligens. malo enim ab eo, quàm à Cicerone, diſſentire; preſertim cum idem de Perpernæ triumpho falſa narret: qui Ariſtonicum quidem uicit, triumphare tamen morte præuentus non potuit: eumq; honorem ſucceſſor eius M. Aquillius tulit. quod Velleius & Iuſtinus ſignificant: nam Strabo tantum

 Perpernæ

Perpernæ mortem memorat, de triumpho uerbum non facit. Vltimam Iuliam nominaui: etſi neque à quo Iulio, neque quibus temporibus lata ſit, facile eſt coniicere. certe à C. Cæſare, qui dictator fuit, non uidetur eſſe lata. nam inter illius leges nominaſſet eam uel Suetonius, uel Plutarchus, uel Cicero ipſe, uel aliquis omnino eorum, qui res Romanas literarum monumentis prodiderunt: & Cicero ita de ea meminit in oratione pro Balbo, quaſi de lege non proximis annis rogata. tribunicia quidem eſſe non potuit; cum Iulii omnes patricii fuerint. quare aut prætoriam, aut conſularem fuiſſe neceſſe eſt. ego conſularem puto potius, quàm prætoriam: quia, cum ea lege ſociis & Latinis ciuitas ſit data, magis ad conſulem, quàm ad prætorem, tanti momenti res uidetur attinere. crederem, Liuiam, eſſe reponendum; niſi eam legem, qua M. Liuius Druſus Italicis populis ciuitatem communicare uoluit, perferri non potuiſſe animaduerterem. ut omittam, quòd, etiam ſi eſſet perlata, eo tamen S. C. quod L. Philippo conſule referente factum eſt, cum reliquis omnibus eiuſdem legibus ſublata eſſet. Mamliæ legis mentio reperitur, de finibus per ſingulos arbitros regendis; & Mamiliæ, in eos quorum conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet, quiq; ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos, quiq; perfugas tradidiſſent; item, qui de pace, aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. quam legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eamq; Cicero in Bruto, & Saluſtius in Iugurthino memorant. ſed in Saluſtio, pro Mamillus, Mamilius, mendoſe legitur; et, pro Limetanus, Lemetanus. habet enim argenteum nummum uir clariſsimus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus ita inſcriptum, C. MAMIL. LIMETAN. Lex Ateria pertinuit ad multas; & cum alia, tum hoc ſanxit, ut multarum dicendarum, non, ut ante, conſulum duntaxat, ſed omnium eſſet magiſtratuum. hanc legem & à Gellio, ſi modo Gellius ita ſcripſit, & ab iis, qui Gellii teſtimonium ſecuti ſunt, falſo nominatam Aterinam exiſtimo. opinor enim Ateriam legem, non Aterinam, fuiſſe, quam Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, & A. Aterius cos. tulerint. quod uidetur confirmare Feſtus Pompeius; qui de Tarpeia lege meminit his uerbis. Poſteaquam ære ſignato populus R. uti cœpit, Tarpeia lege cautum eſt, ut bos centuſſis, ouis decuſſis æſtimaretur,

quam

quam Tarpeiam Feſtus, eandem Gellius Ateriam (ſic enim eſt legendum) appellat; quòd, cum à duobus eiuſdem anni conſuli bus eſſet lata, utrius nomine uocaretur, nihil intereſſet. nec eſt ab re, ut id ita eſſe conſtet, ipſius Gellii uerba recitare. ſic enim lib. XI, cap. I ſcriptum reliquit. Timæus in hiſtoriis, quas oratione Græca de rebus populi R. compoſuit, & M. Varro in antiquitatibus rerum Romanarum, terram Italiam de Græco uocabulo appellatam, ſcripſerunt, cum boues Græca ueteri lingua ἰταλοὶ uocitati ſint; quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaq; in ea terra gigni, paſciq; ſolita ſint complurima. coniectare autem ob eandem cauſſam poſſumus, quòd Italia tunc eſſet armentoſiſſima, multam quoque, quæ appellatur ſuprema, inſtitutam, in ſingulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia ſcilicet boum, proq; ouium penuria. ſed quoniam, cum eiuſmodi multa pecoris, armentiq; à magiſtratibus dicta erat, abigebantur boues, ouesq; alias pretii parui, alias maioris; eaq; res faciebat inæqualem multæ punitionem: iccirco poſtea lege Ateria conſtituti ſunt in oues ſingulas æris deni, in boues æris centeni. Poſt hanc duas item de modo multarum leges eſſe latas, utranque conſularem, primo Meneniam Sextiam, deinde Papiriam Iuliam, ex Liuio, Feſtoq; cognoſcitur. Tres etiam de nummis leges, omnes, ut opinor, tribunicias, à Plinio uideo nominatas, Papiriam de aſsibus, ut, qui unciales erant, ſemunciales fierent; Liuiam, ut octaua æris pars argento miſceretur; Clodiam, ut Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percuſſi, &, quod indicat ipſum nomen, uictoriæ imagine ſignati, in uſu eſſent. Atque ex his legibus licet coniicere, nouum nummum niſi lege nullum Romæ eſſe percuſſum, aut in pondere, pretio ue mutatum, ut cum as ex librali factus eſt duarum unciarum: quod ſignificat Plinius, cum ait: Pondus æris imminutum primo Punico bello, cum impenſis reſp. non ſufficeret: conſtitutumq;, ut aſſes ſextantario pondere ferirentur. eſt enim ſextans ſexta pars libræ. idemq; de aſſe poſtea, primum unciali, deinde ſemunciali facto, deq; denario à decem aſſibus ad ſexdecim, quinario à quinque ad octo, ſeſtertio à dupondio ac ſemiſſe ad quatuor deducto, uidetur exiſtimandum. Sempronia C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus ſemiſsibus & trientibus diſtribuendo, iubebat ut frumen-

tum publice emeretur, ſingulisq́; menſibus per ſingulas tribus uiliſſimo pretio plebi diuideretur. eratq́; locus Romæ conſtitutus, in quo frumentum publicum aſſeruabatur una cum legibus frumentariis, qui dicebatur, Horrea Sempronia. Fabia de ſectatorum numero, Cincia de donis, & muneribus nominantur, illa contra ambitionem, hæc aduerſus licentiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIIII, Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, niſi quia uectigalis iam, & ſtipendiaria plebs eſſe ſenaſenatui cœperat? Tacitus autem lib. XIII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob cauſſam orandam pecuniam, donum ue accipiat. et infra eodem libro: Cincia lex aduerſus eos, qui pretio cauſſas orauiſſent. libro autem XV. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magiſtratuum auaritia Calpurnia ſcita pepererunt.

Priuati ſumptus non ſunt ab iis, qui reip. præſunt, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas conſtat. itaque ualere non poteſt, quaſi corpus aliquod, membris male affectis. propterea leges ſumptuariæ multæ ad coercendam luxuriam diuerſis temporibus, omnes utiliſsimæ, latæ ſunt, ut de modo ſupellectilis domeſticæ, funerum, cenarum, alioq́; de genere. Publium quidem Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, ſtrenuum ducem, bis conſulatu & dictatura functum, Plutarchus, Gellius, & Valerius motum ſenatu narrant à cenſoribus C. Fabricio Lucino, Q. Aemilio Papo, quòd eum comperiſſent argenti facti, hoc eſt uaſorum argenteorum, (ſic enim Q. Mucius, ut ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de ſumptibus mulierum C. Oppius tribunus pl. tulit, ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet, neu ueſtimento uerſicolori uteretur, ne ue iuncto uehiculo in urbe, oppido ue, aut propius inde M paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſſa, ueheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum ueſtium fullonibus præſcribebatur. De moderando autem funerum ſumptu legem tulit Sylla dictator; qui tamen in funere Metellæ coniugis præſcriptum ſua lege modum tranſgreſſus eſt. De ſumptibus in cenas tribunicia C. Orchii; conſulares, C. Fannii, T. Didii, P. Licinii Craſsi Diuitis, L. Cornelii Syllæ, M. Aemilii Lepidi; rurſus tribunicia Q. Antii Reſtionis, conſularis C. Iulii Auguſti. quibus de legibus, uidentur ea ſubſcribenda,

benda, quæ ſcripta ſunt apud Macrobium: ut, quid ſingulæ ſanxerint, cognoſcatur. Prima, inquit, omnium de cenis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus pl. de ſenatus ſententia, tertio anno, quàm Cato cenſor fuerat. cuius uerba, quia prolixa ſunt, prætereo. ſumma autem eius præſcribebat numerum conuiuarum. et hæc eſt lex Orchia, de qua Cato mox orationibus ſuis uociferabatur, quòd plures, quàm præſcripto eius cauebatur, tum ad cenam uocarentur. cumq; auctorem nouæ legis aucta neceſsitas imploraret; poſt annum XXII Fannia lex lata eſt, anno poſt Romam conditam, ſecundum Gellii opinionem, DLXXXVIII. de hac lege Sammonicus Serenus ita refert. Lex Fannia, ſanctiſsimi Auguſti, ingenti omnium ordinum conſenſu peruenit ad populum. neque eam prætores, aut tribuni, ut pleraſque alias, ſed ex omni bonorum conſilio & ſententia ipſi conſules pertulere; cum reſp. ex luxuria conuiuiorum maiora, quàm credi poteſt, detrimenta pateretur. ſiquidem eò res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem ſuam uenditarent; plerique ex plebe Romana uino madidi in Comitium uenirent, et ebrii de reip. ſalute conſulerent. Hæc Sammonicus. Fanniæ legis ſeueritas in eo ſuperabat Orchiam legem, quòd in ſuperiore numerus tantummodo cenantium cohibebatur, licebatq; ſecundum eam unicuique bona ſua inter paucos conſumere: Fannia autem & ſumptibus modum fecit aſsibus centum: unde à Lucilio poeta, feſtiuitatis ſuæ more, centuſsis uocatur. Fanniam legem poſt annos decem & octo lex Didia conſecuta eſt. eius ferundæ duplex fuit cauſſa, prima, & potiſsima, ut uniuerſa Italia, non ſola urbs, lege ſumptuaria teneretur, Italis exiſtimantibus Fanniam legem, non in ſe, ſed in ſolos urbanos ciues eſſe conſcriptam: deinde, ut non ſoli, qui prandia cenas ue maiore ſumptu feciſſent, ſed etiam qui ad eas uocati eſſent, atque omnino interfuiſſent, pœnis legis æque tenerentur. Poſt Didiam Licinia lata eſt à P. Licinio Craſſo Diuite, cuius ferundæ, probandæq; tantum ſtudium ab optimatibus impenſum eſt, ut S. C. iuberetur, ut, ea tantummodo promulgata, prius quàm trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obſeruaretur, quaſi iam populi ſententia comprobata. lex uero hæc, paucis mutatis, in pleriſque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quæſita eſt nouæ legis auctoritas, exoleſcente metu

tu

tu legis antiquioris, ita Hercules, ut de ipſis XII tab. factum eſt. quarum ubi contemni antiquitas cœpit; eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina tranſierunt. ſed legis Liciniæ ſumma, ut calendis, nonis, nundinis Romanis cuique in dies ſingulos XXX duntaxat æſſes edundi cauſſa conſumere liceret; ceteris uero diebus, qui excepti non eſſent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & ſalſamentorum pondo. Secuta eſt, non ita multis poſt annis, lex Cornelia, & ipſa ſumptuaria; quam tulit L. Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita eſt, nec gulæ modus factus, uerum minora pretia rebus impoſita, & quibus rebus dii boni, quamq; exquiſitis, & pene incognitis generibus deliciarum? quos illic piſces, quasq; offulas nominat? Sylla mortuo, Lepidus conſul legem tulit & ipſe cibariam. Cato enim ſumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc, paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Reſtione: quam legem, quamuis eſſet optima, obſtinatio tamen luxuriæ, & uitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Reſtione, latore ipſius legis, fertur, eum, quoad uixit, foris poſtea non cenaſſe; ne teſtis fieret contemptæ legis, quam ipſe bono publico pertuliſſet. Subiiciam hic leges aliquot ex XII tab. quæ ſunt de iure ciuili, ſumptas à Cicerone, Liuio, Gellio, Valerio, Plinio, Seneca, Feſto, Quinctiliano, Dionyſio, atque illam primum, ei legi admodum ſimilem, quam Romulus tulit, ut parentibus liberos ter uendendi ius atque poteſtas eſſet, ſtatuq; liberos etiam poſſent uenundare. Alia fuit item XII tab. Si furioſus exiſtet; agnatorum, gentiliumq; in eo, pecunia ue eius poteſtas eſto. Nec ab hac lege abhorret illa, & ipſa XII tab. qua prodigo bonis interdicebatur, utiq; in agnatorum curatione eſſet, cogebatur. Alia lex fuit XII tab. ut, ſi quis reus in agendo plus petiiſſet, cauſſa caderet. Item alia: Si quis in ius uocatur; ſi morbus, æuitas ue uitium eſt; qui in ius uocabit, iumentum dato: ſi nolet, arceram ne ſternito. Ad iudicia pertinet ea, quæ ſanxit, ut uindiciæ ſecundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua, tuendæ fidei cauſſa ſcripta ſunt hæc: Aeris confeſſi, rebusq; iure iudicatis, XXX dies iuſti ſunto: poſt deinde manus iniectio eſto: in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure uindex ſit,

(ſic enim apud Gellium lib. XX, cap. I legitur) ſecum ducito, uincito, aut neruo, aut compedibus, XV pondo ne minore; aut, ſi uolet, maiore uincito: ſi uolet, ſuo uiuito: ni ſuo uiuit, qui eum uinctum habebit, libras farris in dies dato: ſi uolet, plus dato. erat autem ius interea paciſcendi: ac, niſi pacti forent, habebantur in uinculis dies LX. inter eos dies, trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur: quantiq; iudicati eſſent, prædicabatur. quòd ſi plures eſſent, quibus reus eſſet iudicatus: lex ita loquebatur: Tertiis nundinis partes ſecanto: ſi plus minus ue ſecuerint, ſine fraude eſto. Ciuilis humanitatis atque clementiæ uidetur lex illa XII tab. quam X uiri tulerunt, ut uicinos ad ſocietatem magis allicerent: quæ fuit huiuſmodi. Sanatibus idem iuris eſto, quod fortibus. Et ad ius commune ſpectauit illa item XII tab. ut, ſi quis ſepem in confinio poneret, terminum non excederet; ſi murum, pedem relinqueret; ſi domum, pedes duos; ſi ſepulcrum, foueam ue, quantum id profundum eſſet; ſi puteum, paſſum; ſi oliuam, ficum ue, pedes nouem; ſi denique aliæ arbores plantarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur; in controuerſia de finibus, quinque pedum uſucapio nulla eſſet.

NVNC, quando de iure ciuili leges dictæ ſunt; eas, quæ ad crimina pertinent, explicabo. et, quia non omnium eadem eſt uis & natura criminum; ſed alia publica, alia priuata; rurſus, quia non eiuſdem generis ipſa publica ſunt, ſed ita diſtinguuntur, ut alia capitalia ſint, alia non capitalia; ordinem à conditione criminum petemus; & de publicis capitalia primum, deinde non capitalia, poſtremo loco priuata, eaq; ipſa duobus diſpertita generibus, aut cum infamia, aut ſine infamia, perſequemur. quod antequam agamus; definiendum eſt, quale fuerit in rep. id, quod capitale crimen nominamus. quod ut aperiatur, præponendum illud eſt, lege Porcia cautum fuiſſe, ne quem ciuem Romanum ullam ob culpam, perduellione excepto, necare uerberare ue liceret. quòd ſi quis ita grauiter peccaſſet, ut ſupplicio dignus ultimo duceretur; is poſt M. Catonis cenſorii ætatem, qui eam legem tulit, non capite, aut ulla omnino corporis parte, ſed aut bonorum publicatione, aut amiſsione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: ſed, interdicta aqua & igni, exilium neceſſario ſequebatur) aut carcere etiam pœnas dabat. uinculorum

enim

enim uideo fieri mentionem in oratione pro Cecina, & in primo de oratore. Crimen igitur capitale non ita plane eſt intelligendum, quòd uita priuaretur is, qui crimine capitali damnatus erat; ſed ideo capitale, quòd eum, qui damnatus erat, capitis pœna ſequeretur. capitis autem pœna, uel libertatis, uel ciuitatis amiſsio dicebatur. quam utranque capitis diminutionem uocabant. at capitis diminutio cum triplex eſſet, maxima, media, minima; non omnis tamen pœna fuit, ſed tantum duæ priores, maxima, quæ libertatis ademptione fiebat; & media, quæ ciuitatis. minima, cum familia mutaretur, beneficium potius, quàm pœna, fuit. quòd ſi cui magiſtratus adimeretur; capitis ea diminutio non fuit; ut Inſtit. lib. I legimus: ſicuti capitis diminutio fuit manente magiſtratu, ut in emancipatione filii: quod lib. XLVIII de capite minutis traditum eſt. quocunque autem in crimine uel maxima, uel media capitis diminutio ſequeretur, capitale illud eſſe crimen dicebatur. porro, qui libertatem, idem ciuitatem ſimul, & familiam amittebat. ſerui enim neque ciues, neque gentiles erant: qui ciuitatem, familiæ quidem iura, non tamen libertatem. nam etſi in oratione pro Cecina ſcriptum ita eſt: Si ſemel ciuitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt: qui enim poteſt iure Quiritum liber eſſe is, qui in numero Quiritum non eſt? quod uidetur Liuius lib. XLV confirmare, cum ait, Omnibus V & XXX tribubus mouere, id eſſe ciuitatem libertatemq́; eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Calliſtratus iuriſconſultus, per deportationem adimi libertatem; & in Topicis Boetius, deportationem eſſe capitis maximam diminutionem. non enim uere proprieq́; exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in ærariosq́; relati, libertate carent; etſi neque teſtamentum facere, neque hereditatem capere, neque omnino earum rerum, de quibus iure ciuili ſtatutum eſt, habere ullam liceat. ius quidem in eo ſuum exul, ac deportatus amiſit, & quodam modo partem priſtinæ libertatis: (ſiquidem amittit ea, quæ iuris ciuilis ſunt: quæ uero ius gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipſam, qui redactus in ſeruitutem non ſit, adhuc retinet. quare cauſſæ potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quàm ueritatis. et apud Liuium Claudius cenſor, contra collegam diſputans, exaggerandi cauſſa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate

uitate dixit. Boetius autem cum deportationem eſſe diminutionem capitis maximam dixit, non ad ius gentium, neque ad libertatis uniuerſæ, ſed ad earum tantum rerum, quibus iure ciuili conſtitutis deportati priuabantur, amiſsionem ſpectauit. Illa ſunt de exilio notanda: etſi mentionem ciuium Romanorum exulantium ſæpe fieri uidemus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exilium eſſe irrogatum. quod ne uocari poſſit in dubium, ponam uerba Ciceronis in oratione pro Cecina: Exilium, inquit, non ſupplicium eſt, ſed perfugium portusq; ſupplicii. nam, qui uolunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum uertunt, hoc eſt, ſedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium ullum exilio eſſe multatum. ſed, cum homines uincula, neces, ignominiasq; uitant, quæ ſunt legibus conſtituta, confugiunt, quaſi ad aram, in exilium. qui ſi in ciuitate legis uim ſubire uellent, non prius ciuitatem, quàm uitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur iis ciuitas, ſed ab iis relinquitur, atque deponitur. nam, cum ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſsit, tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exilium, hoc eſt, in aliam ciuitatem. hæc Cicero: quæ tum, non eſſe exilium ulla in lege nominatum, aperte docent; tum uero ideo multos in exilium ante damnationem ſua uoluntate profugiſſe, quia legis pœnam, quam præſentes corpore ſubirent, ut uincula, neces, ignominiam aliquam, omnino uitare uellent. nam etſi, reo in exilium profecto, nihilo minus cauſſa peragebatur, & ſententiæ ferebantur: (id exemplo Fabricii, de ueneficio condemnati, ex oratione pro Cluentio conſtat: qui cum, abſolutione deſperata, à ſubſelliis ſua ſponte diſceſſiſſet, cum tamen, latis ſententiis, abſentem iudices condemnarunt: idemq; de Verre Pedianus ſignificat, & in commentario Milonianæ, cum ait: Multi præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut ad præſentem ignominiam, ipſe ſibi iam reus cauerat; leuiora ducebat reliqua, ſiue ſibi abſenti aqua & igni interdiceretur, ſiue bona publicarentur, ſiue aliqua infamiæ nota inureretur. At idem Cicero ipſe ſibi quaſi repugnare in paradoxis uidetur: ubi de exilio, tanquam pœna legum, ita loquitur. Omnes ſcelerati, atque impii, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exilio affici uolunt,

exules ſunt, etiam ſi ſolum non mutarunt. an, cum omnes leges te exulem eſſe iubeant, non eris tu exul? et ibidem alia his ſimilia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege, quam ipſe tulit, ſenatores in exilium miſſos, his uerbis demonſtrat: Legem ambitus flagitaſti: quæ tibi non deerat: erat enim ſeueriſsime ſcripta Calpurnia. geſtus eſt mos & uoluntati, & dignitati tuæ. ſed tota illa lex accuſationem tuam, ſi haberes nocentem reum, fortaſſe armaſſet, petitioni uero refragata eſt. pœna grauior in plebem tua uoce efflagitata eſt: commoti animi tenuiorum. exilium in noſtrum ordinem: conceſsit ſenatus poſtulationi tuæ, ſed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem te auctore conſtituit. Atque hac ipſa de lege, deq; exilio X annorum loquitur & Dio lib. XXXVII. nec deſunt alia de ciuibus Romanis exulantibus exempla: quos tamen à lege, uel à iudicibus, qui miniſtri legum ſunt, nominatim in exilium eſſe eiectos, non debemus opinari. quomodo igitur exules? Sciendum eſt, exilii duo genera fuiſſe, uoluntarium, & legitimum: & uoluntarii rurſus duo genera, unum, cum reus ante latas à iudicibus ſententias in exilium abibat, uel ut legis pœnam uitaret, quod iam diximus, uel quia, cum ſe damnatum iri perſpicue uideret, ſponte uellet eam pœnam ſubire, quam paulo poſt leges ei ſine dubio illaturæ uiderentur: quod ii, quos paulo ante nominaui, Verres, Fabriciusq;, omni prorſus abſolutionis abiecta ſpe, fecerunt. non enim ante damnationem ideo diſceſſerunt, ut legis pœnam uitarent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius timere à iudicibus poterat: cum Oppianicum, qui mox eodem crimine præſens damnatus eſt, nullam omnino, præterquam exilii, calamitatem tuliſſe conſtet. nec de repetundis, quo crimine damnatus eſt Verres, alia, præter exilium, & litis æſtimationem, nocentes reos pœna ſequebatur. quam utranque pœnam, poſt profectionem damnatus, Verres tulit. alterum exilii uoluntarii genus fuit, cum reus, poſt damnationem, quia multam, à iudicibus dictam, ſoluere non poſſet, ex urbe diſcedebat. quod ut putem ei legibus, ad effugiendam multæ ſolutionem, fuiſſe permiſſum, adducor iis uerbis, quæ ſunt in oratione pro Cecina: In colonias Latinas ſæpe noſtri ciues aut ſua uoluntate, aut legis multa profecti ſunt: quam multam ſi ſufferre uoluiſſent, tamen manere in ciuitate potuiſſent. Legitimum autem exilium erat, cum

reus,

reus, non ille quidem uerbo, re tamen ipſa in exilium mittebatur. uetus enim conſuetudo fuit, inducta legibus, more confirmata, quæ non modo in rep. ſed imperatorum quoque ætate, multiſq; poſt ſæculis uiguit: ut, ſi quis exilii pœna dignus uideretur, ei, nulla exilii facta mentione, tecto, aqua, igni interdiceretur, ita earum rerum, quæ maxime ſunt ad uitam ſuſtentandam neceſſariæ, uſu priuatus, cum uno aeris alimento contentus eſſe non poſſet, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebantur. patet hoc in oratione pro domo: in qua ita ſcriptum eſt. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò uertendi, hoc eſt mutandi, ſoli cauſſa uenerant. id autem ut eſſet faciundum, non ademptione ciuitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Ac ne ciues quidem omnium improbiſsimi, atque audaciſsimi, cum in ſuos inimicos, acerrimo incitati odio, non leges, ſed priuilegia ferrent, exilium nominabant, ſed iis aqua, & igni interdicebant. itaque & de ipſo Cicerone, quod in eadem oratione legimus, P. Clodius tribunus pl. cui nihil in tota uita modeſtiæ fuit, qui in tribunatu pro ſua libidine, neglecto more maiorum, abiectis legibus, cuncta geſsit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, ut M. Tullio aqua, & ignis, interdicatur. neque ſolum Clodius, ſed antea quoque homines maxime ſeditioſi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de ſuis inimicis eodem modo tulerunt. eſt enim eadem in oratione ita ſcriptum. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras eſſe me tua lege ſenatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. et minorem, ſiue mediam capitis diminutionem, cum ciuitas etſi non uerbo, re tamen adimebatur, ita fieri ſolitam, tradit Iuſtinianus inſtit. lib. I de capitis diminutione, his uerbis: Minor, ſiue media capitis diminutio eſt, cum ciuitas quidem amittitur, libertas uero retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, uel ei, qui in inſulam deportatus eſt. ergo, cum dixit Cicero aduerſus Clodium in paradoxis; Familiariſſimus tuus de te priuilegium tulit, ut, ſi in opertum Bonæ deæ acceſſiſſes, exulares; hoc ſignificauit; Vt tibi aqua, & igni interdiceretur. et, cum de ambitu damnatis X annorum exilio puniendis Dio locutus eſt, cuius uerba ſupra recitauimus, non aliud

intellexit, quàm, ut iis in X annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, ut neque flagitia ſunt paria, ſic hoc pœnæ genus neque loci ſpatio, neque temporis æquale. quibuſdam enim tantum intra urbem, hoc eſt intra pomœrii fines, aliis longius, aqua, & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum ſatis leniter ac miſericorditer cum reis, neminemq́; , aut certe paucos admodum extra Italiæ terminos aquæ & ignis interdictione ſummotos; qui uideam Oppianicum, de ueneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impune tamen ad urbem habitare potuiſſe. notauimus enim hæc in oratione pro Cluentio: Cum uagus, & exul erraret Oppianicus, & huc ad urbem profectus eſſet, (ſolebat enim intra urbem aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, & homo infirma ualetudine latus offendiſſe uehementer, &, poſtea quàm ad urbem cum febri uenerit, paucis diebus eſſe mortuus. Quid, quòd Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Burſam, utrunque de ui damnatum, quod ex Dionis hiſtoria conſtat, alterum Baulis fuiſſe, alterum Rauennæ, ſcribit M. Cœlius in epiſtola ad Ciceronem? nam Cicero ipſe CD millibus paſſuum, non ulla communi lege, neque iudicum ſententiis, ſed iniquiſsimo P. Clodii priuilegio, per operas Clodianas lato, abeſſe iuſſus eſt, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Maſſiliæ exulantis exemplum uix cum altero licet exemplo coniungere; graue enim facinus, occiſo in Appia uia Clodio, à ſenatu iudicatum eſt: & fuit ſatisfaciendum populo, Clodii morte concitato; ideoq́; noua lex perlata, & extra ordinem quæſitum. nec tamen ſatis habeo compertum, Maſſiliam ne ſedem exilii Milo delegerit, quòd citra eſſet ei interdictum aqua & igni; an uero, quòd, cum propius urbem, concedente lege, poſſet habitare, Maſſiliam tamen probauerit, ac uoluerit. nec puto leges, aut iudices præferi pſſiſſe cuiquam, ubi eſſe deberet, ſed ubi eſſe non poſſet. nec uero iis, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & hiſtoriæ loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Cæpioni, & P. Rutilio Smyrna locus exilii definitus eſt: ſed ipſi, cum Romæ eſſe non liceret, eas urbes, ut iucundas, aut quietas, aut commodas, aut ſibi fortaſſe beneuolas, ad habitandum legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite damnatis egredi palam ex urbe licuiſſe; quòd

ſi tribuum una, quæ ſcilicet ad damnationem deeſſet, ſuffragium de reo nondum tuliſſet, facultatem reo eſſe datam exilii ſuo ſibi arbitratu deligendi: exulibus autem commorari tuto licebat in qua uellet urbe fœderata, ut Neapoli, Præneſte, Tybure. Hæc Polybius: cuius ætate populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod idem ſcriptum reliquit. nam poſtea prætores quæſierunt, excepto crimine perduellionis, aut ſi quando tribunus pl. diem alicui diceret, ſuffragiumq; de reo mallet à populo, quàm ſententias à iudicibus, & prætore, ferri. Quòd autem exilii tempus diſparibus in culpis diuerſum fuiſſe dixi; id ita uериſimile eſt, ut exemplis probari multis non debeat. quare unum ponam, etſi minime neceſſarium. Damnatis de ambitu, aqua & igni per X annos tantum interdicebatur: quod ante demonſtraui. at damnatis de corrupto iudicio, in uniuerſum uitæ tempus: quod ex oratione pro Cluentio licet conicere: cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentium, ſi damnatus erit, his uerbis ſignificat: Quid erit profectum, niſi ut huius ex mediis mortis inſidiis uita ad luctum reſeruata, mors ſepulcro patris priuata eſſe uideatur? Ac de duobus exiliis, uoluntario, ac legitimo, utrum fuerit grauius, uenit in mentem quæri poſſe. legitimum exiſtimo: primum, quòd eos, quibus aqua & igni interdictum eſt, recipi tecto intra ſpatium interdictum leges uetant: quod iis non contigit, qui ſua ſponte in exilium profugerunt: deinde, quòd, ut ego arbitror, aliquanto turpius eſt, exulare legibus eiectum, quàm, exulare non eiectum. eiicitur enim ciuitate, cui aqua, & ignis interdicitur: qui uero ſua uoluntate diſcedit, non is ciuitate pellitur, ſed eam ipſe deſerit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ii ſenatores poſtea non ſunt; & eos legi ſuo loco à cenſore in ſenatum leges prohibent: quibus uero non interdicitur, ii, etiam ſi urbe carent, ſenatores tamen ſunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc ſunt. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras eſſe me ſenatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit: homines ſeditioſiſsimi de optimis, ac fortiſſimis ciuibus, non ut eſſet interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, ſed ut interdiceretur. ubi cauiſti, ne meo me loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt

in legibus. Ergo, cum de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum non eſt, quod lex nulla, nullum ob maleſactum, irrogabat: aut eo de exilio dicendum, quod, etſi non nominaretur, neceſſario tamen, cum damnatis interdiceretur aqua & igni, conſequebatur. Capitalia uero crimina publicis iudiciis omnia cognoſcebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebant. nam, ut Inſtit. lib. IIII traditum eſt, ſi quam infamiam irrogabant publica iudicia cum damno pecuniario, publica quidem erant, non tamen capitalia. quod quidem ſi de cauſsis publicis, in quibus cum detrimento rei familiaris famæ iactura coniungeretur, uerum eſt: multo magis de priuatis. et hoc ipſum declarat Cicero ſatis aperte in epiſtola ad Pætum, his uerbis. Iudicia non ſolemus omnia tractare uno modo. priuatas cauſſas, & eas tenues, agimus ſubtilius; capitis, aut famæ, ſcilicet ornatius. ſeiunxit enim à cauſſis capitalibus cauſſas famæ, ſiue publicas, ſiue priuatas. Sed ipſe me in dubitationem reuoco, ſi cauſſæ famæ, capitales non ſunt; cur Quinctii cauſſam, quæ famæ eſt, capitalem Cicero ſignificat? ait enim in exordio. Quid hoc iniquius, aut indignius, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunasq; defendam, priore loco cauſſam dicere? et infra. Clamabat Quinctius: ſeſe iccirco nolle ſatisdare, ne uideretur iudicaſſe, bona ſua ex edicto poſſeſſa eſſe: ſponſionem porro ſi iſtiuſmodi faceret, ſe, id quod nunc euenit, de capite ſuo priore loco cauſſam eſſe dicturum. et in extrema oratione. Horribile eſt, cauſſam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. ſane non leuiter aliquandiu hæc me loca, & alia huiuſmodi in ea oratione perturbarunt, eoq; magis, quòd cauſſa Quinctii ad recuperatorem agitur. ex quo ſequitur, ut priuata ſit. recuperatores enim, & Cuiri, & arbitri, iudices ſunt, (liceat hic arbitros inter iudices, uocabulo minime proprio, nominare) ciuilibus in controuerſiis ab urbano prætore dati. cauſſam porro capitalem ad recuperatorem agi, ita mihi abſurdum, ita non rationi conſentaneum uidebatur, ut perſuaderi nullo modo poſſet. ſed nimirum, ut ſæpe diſtinctione ueritas illuceſcit, fortaſſe & hic idem poteſt euenire. cogitaui, nunquid, cauſſam eſſe capitalem, &, agi de capite, ſiue, capitis eſſe cauſſam, idem ſit. non enim dubito, quin, cauſſæ capitales quæ uocantur, eædem cauſſæ capitis uocari omnes poſsint: quæ uero

capitis,

capitis, fortaſſe non omnes item capitales. nam cauſſa capitis Quinctiana dicitur: quam tamen nullo modo capitalem fuiſſe concedo: cum in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quæ capitalia fuiſſe iudicia notum eſt, agatur. et cauſſa Mancini, quem, ut Cicero, & alii prodiderunt, à patrepatrato ex S. C. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, cauſſa quidem capitis eſt; (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non eſt. in capitalibus enim quæritur de crimine, & damnatos diminutio capitis ex iudicum ſententia ſequitur: in aliis autem capitis cauſſis agitur quidem de capite, non tamen quæritur de crimine; capitisq; diminutio uel nulla ſequitur, ut in cauſſa Quinctii, uel, ſi ſequitur, ut in cauſſa Mancini, non ſequitur uti pœna à iudicibus irrogata, ſed ideo ſequitur, quia is, qui iam deditus erat ex S. C. Numantinis, capite fuiſſe diminutus oſtenditur: ita ut iudex non iudicet, ſit, nec ne, capite minuendus; quod fit in cauſſis capitalibus; ſed, fuerit ne antea, an non fuerit, capite diminutus: & ſtatus hominis non tunc mutatur, ſed, qualis ſit, cognoſcitur. itaque, cum de eo dixit Cicero lib. I de oratore, Quam poſſumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus cauſſam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis conſularis? crimen nullum ſignificauit, cuius criminis cauſſa uocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendæ ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio ſubiret; ſed facultatem iudicibus cognoſcendi, ac ſtatuendi datam intellexit, eas ne res æque Mancinus poſſideret, atque antea quàm à patrepatrato eſſet deditus, an uero, quia deditus eſſet, amiſiſſet, etiam ſi receptus à Numantinis non eſſet. quare capitalis cauſſa non fuit: actum tamen eſſe de capite, ob eam, quam expoſui, cauſſam recte Cicero dixit. At, quod ad Mancini cauſſam attinet, ferri poteſt. extat enim ratio, cur, in ea de capite agi, dicatur: in cauſſa uero Quinctii, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis unde ducta? an ex eo, quia caput pro exiſtimatione uſurpari poſſe uideatur? repugnat uetus loquendi conſuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire. potius igitur, ex oratoris licentia, crediderim: ut exaggeretur res, ad inuidiam aduerſus Neuium ex eius crudelitate, & miſericordiam erga Quinctium ex eius periculo, quærendam. atque hoc eo magis conſtat,

quòd Cicero nec in eo uere ac proprie loquitur, cum eam uocat accuſationem, quæ ſponſi cauſſa eſt: nec, cum ait, Quem nunc interficere nefarie cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine uita poſſet. cauſſam uero non eſſe capitalem, propriis uerbis ipſe clare demonſtrat in eo loco: Iudicium, C. Aquilli, non de re pecuniaria, ſed de fama, fortunisq; P. Quinctii uides. et cum dixit: Hortenſius partes accuſatoris obtinet: oratorie loquitur. nec enim re uera accuſabat Hortenſius, ſed accuſare uidebatur. nec eſt, niſi capitalibus in cauſſis, accuſator. Redeo unde diuerti. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quodq; notandum magis eſt, ne maieſtatis quidem iudicium capitale ſemper fuit, cum tamen publicum ſemper eſſet. nam Claudiæ Veſtalis, Appii Cæci filiæ, C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pl. quòd populo R. calamitatem eſſet imprecata, multam dixerunt æris grauis XXV millia. quæ capitalis pœna non fuit. iudicium autem illud & publicum fuiſſe, inde patet, quòd ad populum factum eſt; idq; etiam Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit; & maieſtatis nomine notatum, Suetonius in Tiberio ſignificat his uerbis: Claudia nouo more iudicium maieſtatis apud populum mulier ſubiit, quòd in conferta multitudine, ægre procedente carpento, palam optauerit, ut frater ſuus Pulcher reuiuiſceret, atque iterum claſſem amitteret, quo minor turba Romæ foret. Publica erant capitalia, inceſtus, maieſtas, repetundæ, uis publica duplex, ea, quæ in rempublicam, ac magiſtratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit, & ea, quæ in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliæ leges: tum, peculatus, de reſiduis, inter ſicarios, parricidium, ueneficium, ambitus, pecuniæ ob iudicandum captæ, adulterium, de falſis, de plagiariis, de tutorum fraude, de famoſis libellis, de furto, clandeſtina coitio. quibus de criminibus aut ad prætorem, aut ad iudicem quæſtionis, aut ad populum notio pertinebat. de maieſtate, perduellione excepto, de ui, de repetundis, de crimine inter ſicarios, de ambitu prætor quærebat: de inceſtu, & perduellione populus, ſed tributis comitiis de inceſtu, tribuno pl. populum per tribus in forum cogente; centuriatis autem de perduellione, cum in campum conſul centuriatim populum aduocaſſet. de ueneficio autem & prætor, qui iudex quæſtionis idem dicebatur, & iudex quæſtionis, etiam ſi prætor non eſſet, cognoſcebat.

gnoſcebat. Prætores, quæ cuiuſque futura eſſet quæſtio, ante ſortiebantur: ut deinde ſingulis de criminibus ſinguli, prout ſors tuliſſet, cum conſilio quærerent. etſi de crimine inter ſicarios, cum in iudicium quandoque ita multi uocarentur, ut prætor unus minime ſufficeret, non unus, ſed duo prætores cognoſcebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemq; eandem ob cauſſam in aliis criminibus interdum eſſe factum, licet exiſtimare. non nunquam etiam, diem dicente aliquo tribuno pl. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prætor, ſed populus ipſe de maieſtate quæſtionem exercebat. itaque Cn. Domitius tribunus pl. is, qui cum C. Caſsio poſtea conſul fuit, accuſauit M. Silanum, quòd iniuſſu populi bellum cum Cimbris conſul geſsiſſet; cum in eo bello graues ob eam cauſſam calamitates acceptas eſſe diceret. qua de re ſuffragium tribus tulerunt. Quod autem dixi, prætores de criminibus quæſiiſſe: unum excipio prætorem urb. qui nullo de crimine publico quærebat; itaque nec quæſitor dicebatur; tantum, ciuilibus controuerſiis ad eum delatis, ius dicebat, hoc eſt iudices, & iudicii formulam, quam ſequerentur, dabat. nec enim prætor ipſe iudicare ſolitus erat, ſed, cum iudices, ab ipſo dati, de controuerſia cognouiſſent, ac iudicaſſent, exequebatur. eſt igitur aliud, ius dicere; aliud, iudicare: contra quàm, qui ueterum iuriſconſultorum libros ignorant, opinantur. et, quemadmodum ciuilibus in rebus prætor non cognoſcit, neque iudicat, ſed ius dicit: ſic, qui ab ipſo iudices dati ſunt, uon ius dicunt, ſed cognoſcunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C uiri, hinc arbitri, quos prætor dabat, ut iudicarent. atque hoc & Cicero iudicauit in epiſtola ad Q. fratrem. Prætor, inquit, ſolet iudicare, deberi? quædam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, uerum nec ius dicebat prætor urb. ſed, omiſſa iuriſdictione, imperio prætorio exequebatur; ut, cum bonorum poſſeſsionem ſecundum tabulas, aut contra tabulas dabat; item, cum reſtituebat in integrum; & huius generis non nulla. Porro, cuius prætoris erat iuriſdictio, eius non erat quæſtio publica: neque, cuius quæſtio publica, eius iuriſdictio. unus tamen de toto prætorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris dicendi, & quærendi poteſtatem habebat, is, qui prætor inter peregrinos uocabatur. nam &, ius inter peregrinos ab eo dictum, ſatis conſtat: &, quæſitum, ſo-

ciorum, hoc eſt peregrinorum cauſſa, de repetundis, Pedianus demonſtrat in orationis commentario aduerſus competitores. Nunc, quæ diuerſis temporibus leges ad ea, quæ nominauimus, crimina uindicanda, peccandiq; licentiam reprimendam rogatæ ſunt, eas oſtendemus. et, quoniam inter publica primum locum obtinet religio; de inceſtu, quæ in ſacram perſonam, ſacro ue in loco commiſſa libido fuit, ante omnia eſt agendum. Inceſtus ita graue crimen ducebatur, ut, cum P. Clodius Bonæ deæ cærimonias & ſacra libidinis cauſſa polluiſſet, S. C. factum ſit, ut populus de reo cognoſceret. quo licet coniicere, quæſtionem de incæſtu non eſſe legibus prætori demandatam. quod eo magis opinamur, quia legimus apud Pedianum, de M. Aemilio Scauro, qui princeps ſenatus fuit, diminutæ ac neglectæ religionis reo, comitiis tributis, accuſante tribuno pl. Cn. Domitio, eſſe quæſitum. Lex illa fuit ſeuerißima, quæ uirginem Veſtalem, ſi ſtuprum commiſiſſet, ad portam Collinam defodi uiuam iubebat. quam legem Numa Pompilius, Romanorum II rex, qui Veſtalium uirginum ſacerdotium Romæ inſtituit, ab Albanis tranſtulit. illi enim Veſtales uirgines, in ſtupro deprehenſas, uirgis ad mortem cædebant: Numa uero mortem quidem & ipſe pœnam eſſe uoluit, ſed cruoris expertem; ut uiuæ ſepultæ, diem ſuum miſerrimis in tenebris obirent. Nec dubito, quin & is, qui ſtuprum cum Veſtali commiſiſſet, morte pœnas lueret: ut in pari ſcelere pari ſupplicio punirentur. Poſſem alia non pauca aduerſus religionem crimina ſubiungere: ſed locus hic non eſt. agitur enim de capitalibus: ea porro capitalia non ſunt; ut, ſi quis auguri non paruerit, aut inaugurato quid fecerit: ſi quis deos patrios alieno ritu, aut nouos ſeparatim coluerit: ſi quis loca ſacra priuata fecerit: ſi quis in deos, aut de diis nefarie atque impie locutus erit: ſi quis ſacrum, aut in loco ſacro ſurripuerit: ſi quis ſacram perſonam, aut profanam in loco ſacro percuſſerit: & illa duo, quorum alterum apud Paulum iuriſconſultum, alterum apud Vlpianum legimus; ſi quis alicuius numinis ſuperſtitione leues mentes terruerit; ſi quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maieſtate, niſi ſi aut perduellionis cauſſa eſſet, aut tribunus ædilis ue pl. accuſaret, quæſtionem prætor, is, cui obueniſſet ea quæſtio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Caſsium prætorem de maieſtate reum ait eſſe factum, ſa-

tis

tis liquet. interdum tamen capitale non fuiſſe crimen de maieſtate, ſupra demonſtratum eſt. Quot autem modis maieſtas læderetur, non omnino fortaſſe, ſed magna tamen ex parte, ut opinor, exponemus. Læſa maieſtas iudicatur, ubi quid in populum, aut in magiſtratus, perſonam ue principis commiſſum eſt: in populum, ut ſi quis exercitum hoſtibus tradidit; ſi exercitum ſolicitauit, delectum ue iniuſſu populi aut ſenatus habuit; ſi quis exercitum extra ſuam prouinciam iniuſſu populi duxit, aut ipſe, relicto exercitu, prouinciæ finibus exceſsit; ſi quis remp. ſua culpa male geſſit; ſi ſtationem deſeruit; ſi contra libertatem conſilia iniit; ſi ſeditionem aut bellum excitauit; ſi publicum hoſtem domi priuatus habuit; ſi ius ciuitatis aut magiſtratus imminuit; ſi præter dignitatem populi R. regio in comitatu fuit; ſi contra bonum publicum locutus eſt; quod maieſtatis quidem crimen, non tamen capitale fuit; ut exemplo docuimus: præterea, ſi quis ad hoſtem tranſiit, aliud ue quid cum iis aduerſus remp. pactus eſt. Hæc in populum læſæ maieſtatis crimina. in magiſtratum autem, uel in principis perſonam, ſi quis uim omnino ullam attulit; ſi tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, cum ue priuati hominis loco habuit, ut puta, ſi occurrenti in uia non ceſſit; ſi concilium plebis diſturbauit: & huius generis alia; quæ facile poſſumus intelligere ex ea definitione, quæ prodita literis eſt: Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo conſtat. Leges nominantur hæ, primum illa XII tab. de qua Polybius lib. V: ut, qui hoſtem concitaſſet, uel ciuem hoſti tradidiſſet, capite pœnas daret: deinde, tribuniciæ, Appuleia, Varia; conſulares, Cornelia, Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus tribunus pl. quem poſtea cum C. Seruilio Glaucia prætore C. Marius VI conſul S. C. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum; quia, ſeditione populi concitata, quod ad maieſtatem pertinuit, Q. Seruilium Cæpionem innocentem damnaſſet. Variam tulit Q. Varius Sucronenſis tribunus pl. qui Philippo & Cæſare coſ. in locum M. Liuii Druſi interfecti tribunus pl. creatus eſt. huius legis hæc ſententia fuit, ut quæreretur de iis, quorum ope, aut conſilio bellum Italicum eſſet concitatum. quo crimine cum eſſent multi condemnati; & ad plures præterea, quos damnari neceſſe eſſet, ea culpa pertine-

re uideretur : fecit ſapienter ſenatus, qui decreuerit, ne, dum tumultus Italicus eſſet, iudicium ullum lege Varia fieret. Secuta eſt Cornelia, L. Syllæ dictatoris; inde Iulia, C. Cæſaris, in primo, ut opinor, lata conſulatu, aut poſt uictum in Pharſalia Pompeium: nam conſul iterum, bello Pompeii, aut Alexandrino impeditus, abfuit. hæc lex damnatis aqua & igni interdicebat. Poſtremo Antonia, M. Antonii conſulis, qui III uir poſtea fuit: quæ damnatis de maieſtate prouocationem ad populum dabat. quod antea in uno perduellione, omnium de maieſtate criminum grauiſsimo, licebat. In cauſſa maieſtatis, & proditionis, & ſi quid eſſet huiuſmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait; in cauſſa repetundarum negat. nulla uero prorſus in cauſſa ſenatoribus licuiſſe indicium profiteri, ne uidelicet ſummi dignitas ordinis minueretur, affirmat. Præmium autem, ſi quis accuſaſſet & damnaſſet aliquem magiſtratum, ei datum crediderim eius ipſius, qui damnatus eſſet, magiſtratum; ſi modo accuſator competitor fuiſſet, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut, ſi reus magiſtratus deſignatus non eſſet, & magiſtratum antea geſſiſſet, ius eodem loco dicendæ ſententiæ; ſi modo ſenator eſſet accuſator. nam, cum ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum præmiis prætoriam ſententiam, & prætextam togam conſecuti ſunt: aperte ſignificat, quæ ſumma darentur accuſatoribus præmia, hæc duo fuiſſe, poteſtatem dicendæ prætorio loco ſententiæ, & magiſtratum: cum ſcilicet damnatus eſſet is, qui, ob geſtam antea præturam, ſententiam prætorio loco diceret; aut is, qui deſignatus eſſet in aliquo magiſtratu. quòd ſi hæc ſumma erant accuſatoribus præmia: certe non niſi ſummis de criminibus dabantur. et ſi hoc; ſequitur illud, ut ob maieſtatem, quod ſummum erat crimen, præcipue darentur. Perduellio, quod omnium de maieſtate criminum fuit atrociſſimum, (nam tunc eſt perduellio, cum in ipſam remp. uel in perſonam magiſtratus, aut principis infertur iniuria) non à prætore, ſed à II uiris cognoſcebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui ſororem occidit, & Sp. Caſſium Viſcellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accuſatos, alterum à populo eſſe abſolutum, alterum condemnatum, &, bonis publicatis, necatum, Liuius monimentis hiſtoriarum prodidit. quanquam Horatii factum paricidium, non perduellio, uidetur fuiſſe; & lege pa-

ricidii,

ricidii, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum eſſe, Hoſtilii regis iuſſu, Feſtus Pompeius docet. cur igitur perduellionem Liuius nominat? ait enim. Rex, concilio populi aduocato, II uiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent ſecundum legem, facio. Cauſſam hanc, fortaſſe ueram, licet opinari: uel quia Numa, uir ſanctiſsimus, paricidium omne perduellionem uoluit eſſe; uel quia, ſi non omne paricidium, ſaltem illud, quod in cognatos, affines ue committeretur. Lege perduellionis, primum II uiri iudicabant, deinde ad populum erat prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à II uiris, deinde à populo de Rabirio iudicatum eſſe, cognoſcitur. quod etiam Suetonius tradidit. quanquam, multo ante, iudicem hoc de crimine populum fuiſſe, non modo Horatii proximo demonſtratur exemplo, uerum etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitelliis, & Aquilliis, qui patriciæ gentis utrique fuerunt, proditum eſt. nam, cum de Tarquinio rege reſtituendo cogitaſſent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc uno crimine damnatos necare ciues Romanos licuiſſe, cum eo tamen, ſi populus ita iudicaſſet, (nam, alioqui ne liceret, Sempronia C. Gracchi tribunicia lege ſancitum eſt) ſatis plane conſtat: quippe, cum & crucem Rabirio à Labieno accuſatore in campo conſtitutam Cicero dicat; &, mortem lege Iulia irrogatam, poſteriores etiam iuriſconſulti tradiderint, rei quoque memoria poſt mortem condemnata. Notat Vlpianus; quod à nobis omittendum non fuit; purgandum fuiſſe crimen perduellionis etiam ſucceſſoribus; ſi forte reus obiiſſet ante quàm de eo iudicatum eſſet. ait enim ſic. Is, qui in reatu decedit, integri ſtatus decedit. extinguitur enim crimen mortalitate. niſi quis forte maieſtatis crimine reus fuerit. nam, niſi hoc crimen à ſucceſſoribus purgetur, hereditas fiſco uendicatur. plane non, quiſquis legis Iuliæ maieſtatis reus eſt, eadem conditione eſt, ſed qui perduellionis reus eſt, hoſtili animi aduerſus remp. uel principem animatus. ceterum, ſi quis ex alia cauſſa legis Iuliæ maieſtatis reus ſit, morte crimine liberatur. hæc Vlpianus: quæ alii quoque confirmant, ut paulo poſt in crimine repetundarum oſtendemus. Quemadmodum autem omnium de maieſtate criminum perduellio grauiſsimum fuit: ſic à populo iis comitiis, quæ maxima omnium erant, centuriatis, inquam, iudicabatur.

dicabatur. quod in ea, quam proxime nominaui, oratione pro Rabirio declaratur. idemq; Liuius, Valeriusq; ſignificant; qui centurias nominant in eo perduellionis iudicio, quod de Ti. Graccho, & C. Claudio cenſoribus, accuſante tribuno pl. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille Calatinus, Q. Fabii Maximi ſocer, quem ſcribit Valerius oppidi Soranorum proditione reum ad populum eſſe factum, centuriatis & ipſe comitiis cauſſam dixerit: cum oppidi proditio, quæ in remp. grauis iniuria eſt, uideatur eſſe perduellio. itaque miror (ut aliud ex alio) cur proditionem & maieſtatem Pedianus quodam in loco ſeparatim nominauerit: cum proditio certe in maieſtatem includatur, atque etiam, ut ego exiſtimo, perduellio ſit: quod inter maieſtatis crimina ſummum fuit. Videtur etiam conſiderandum: cum tribuni pl. aliquem perduellionis accuſarent, ut duos, quos nominaui, cenſores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populum, ut de reo iudicaret, per centurias conuocarent. ſiquidem tribunus pl. minor erat magiſtratus: centuriata uero comitia non niſi à maiore magiſtratu, ut conſule, prætore, eſſe habita, traditum eſt. Dicendum, quod ueterum in libris patet; accuſaſſe quidem tribunum pl. comitia uero maiorem magiſtratum, tribuno poſcente, habuiſſe. et hoc ſignificat Liuius lib. XXVI, cum ait: C. Sempronius Blæſus perduellionis ſe iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq; comitiis ab C. Calpurnio prætore urb. petit. eodemq; modo locutus eſt lib. XLIII. Vtrique cenſori, inquit, tribunus pl. Rutilius perduellionem ſe iudicare pronunciauit, diemq; comitiis à C. Sulpicio prætore urb. petiit. eſt igitur, petere diem comitiis, petere ut ſibi certo die comitia dentur. fuitq; hoc genus antiquum loquendi; quo & ante Liuium Valerius Antias uſus eſt. notaui enim apud Gellium hæc, hoc ipſo de crimine, lib. VII, cap. IX. Pepoſci, non popoſci, Valerius Antias lib. annalium XLV ſcriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit, & comitiis diem à Q. Marcio prætore pepoſcit. Quæro etiam illud, cur cenſores illos, perduellionis accuſatos, in exilium ituros fuiſſe, ſi damnati eſſent, non morte multatum iri, Liuius demonſtret. ait enim ſic: Gracchus conceptis uerbis iurauit, ſi collega damnatus eſſet, non expectato de ſe iudicio comitem exilii eius futurum. Hoc ego mihi uideor hac tueri ratione poſſe: quia cenſor magiſtratus eſſet; nec

nec interfici, aut omnino uiolari magiſtratum, leges ſinerent. Addi fortaſſe & illud poteſt: non fuiſſe uere, quæ cenſoribus illis obiiciebantur, crimina perduellionis; quòd eorum alter concionem à tribuno pl. auocaſſet, alter eum, interceſsioni non parendo, in ordinem coegiſſet: maieſtatem quidem illam fuiſſe, perduellionem autem non fuiſſe: cum ſit omnis perduellio maieſtas, non omnis maieſtas perduellio. quòd ſi quis tribunum pl. alium ue magiſtratum necaſſet, aut aduerſus remp. tyrannidis cauſſa conſilia iniiſſet: uere tunc perduellio fuit. ideò & Caſſium Viſcellinum, de regno cogitantem, eſſe necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pl. accuſato, crucem in campo Martio ſupplicii cauſſa fuiſſe conſtitutam, animaduertimus. Poſtea totum hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cæſaris, ſed Octauiani, ſuſtulit. Repetundarum crimen capitale, nec ne, fuerit, dubitatur à doctis: uerum omnem dubitationem tollit una diſtinctio. prioribus enim temporibus capitale non fuit: poſtea, cum auaritia magiſtratuum haud paulo latius manare iam in prouinciis cœpiſſet, uiſum eſt ut acrioribus remediis obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum eſt. utrunque probatur exemplis. L. Lentulum, de repetundis damnatum, poſtea cum L. Marcio Cenſorino cenſorem eſſe factum, tradit Valerius lib. VI. quo patet, damnatione ius Romæ manendi ademptum illi non eſſe; ſiquidem cenſuram deinde ſit aſſecutus: quam geſsit anno ab urbe condita DCVI. Idem illa confirmant, quæ ſcripta ſunt lib. I rhetoricorum ad Herennium: Lex uetat eum, qui de repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. ueteris enim legis, non eius, quæ poſtremis reip. temporibus lata eſſet, exemplum uidetur attuliſſe: cum libro de officiis II ita loquatur Cicero: Proximæ quæque leges de repetundis duriores. Hæc, manſiſſe Romæ primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati eſſent, facile demonſtrant. Rurſus, capitale crimen fuiſſe, eoq; damnatos exulaſſe, interdictis aqua & igni, A. Gabinii, & C. Verris exemplo cognoſcitur. quòd ſi quis obiecerit, non eos lege exulaſſe, ſed quia, cum ſoluendo non eſſent, aut omnino cum nollent ſoluere, uoluntarium in exilium profecti ſint: adiungemus de C. Catone: quem & eſſe damnatum de repetundis, Cicero in Ver

rem,

rem, Velleiusq́; tradunt; & exulaſſe Tarracone, ex oratione pro Balbo, perſpicuum fit: cum tamen æſtimata ei lis eſſet tantummodo HS XVIII millibus. ut exulaſſe uideatur, non, quod fortaſſe poſſet aliquis de Gabinio & Verre ſuſpicari, ne ſolueret quod æſtimatum erat; quod minimum ſane pecuniæ fuit; ſed quia legi, quæ repetundarum damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Eſt etiam apud Velleium P. Rutilii exemplum, repetundarum lege damnati: quem exulaſſe, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuiana lib. LXX declarat. Verum, ut hæc ſint dubia, quæ tamen ſatis aperta mihi quidem uidentur; Pediani teſtimonio nihil certius, nihil illuſtrius. is, ubi exponit illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiæ ſupplicio communi; ſubiungit, Aeſtimatione litis, & exilio: ſatis manifeſte exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungens. Actionem fuiſſe in hoc crimine aduerſus heredes, niſi ſi rei in reatu, ut iuriſconſulti loquebantur, periiſſent, cum ex ipſis cognoſcitur iuriſconſultis, tum Valerius indicat his uerbis: C. Licinius Macer, uir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum ſententiæ dicerentur, in Mænianum conſcendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum uidiſſet, miſit ad eum, qui diceret, ſe non damnatum, ſed reum periiſſe, nec ſua bona haſtæ poſſe ſubiici: ac protinus ſudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluſo ſpiritu pœnam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illuſtris ingenii orator ab inopia rei familiaris, inuſitato paterni fati genere uindicatus eſt. Pœna uero damnatis de repetundis, quod ex Pediano ſatis liquet, dupli fuit. Lex per annos DC de repetundis lata Romæ nulla eſt: conſulibusq́; Cenſorino & Manilio L. Piſo Frugi tribunus pl. primum de repetundis rogationem tulit, ut Cicero lib. de officiis II, & in Bruto docet. eodemq́; anno, aut certe proximo, alia lex eodem de crimine à Cæcilio tribuno pl. lata eſt: qua damnatum L. Lentulum, eum, de quo proxime meminimus, qui poſtea cenſor fuit, prodidit Valerius lib. VI. neceſſe eſt enim, ut, ſi ante cenſuram lege Cæcilia damnatus eſt, lata lex ſit uel L. Marcio M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata eſt; uel certe Sp. Poſtumio L. Calpurnio. nam Africano & Druſo cos. qui anno proximo conſules fuere, cenſuram Lentulus & Cenſorinus geſſerunt.

aliæ deinde leges de repetundis, Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia; quibus ſingulis aliquandiu iudicia ſunt adminiſtrata. nam poſterior quæque proximam ſuperiorem abrogauit, ſic tamen, ut quædam retineret, atque adeo interdum multa. non enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius conſtituit, iiſdem in rebus, aut omnibus, aut pleriſque, idem crimen Acilius, cum ſuam legem ferret, eſſe uoluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum diſſenſiſſe crediderim: pœnam uero ſemper fere auxit poſterior lex, & iudicii rationem aliqua re multæ mutarunt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quatuor leges, quas proxime nominaui) is, qui cum Saturnino tribuno pl. prætor eſt occiſus, cum de repetundis rogationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intraq; ſpatium hoc iudicii tempus concluſit, ut accuſatori dies XX ad agendum, totidem d. fenſori ad defendendum darentur. ante hanc legem ampliari quidem licebat, comperendinari uero in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege Seruilia confirmatum, alterum, nulla in ueteri lege ſcriptum, ſed nouum inductum, Acilia ſuſtulit: qua de re Pedianus ſic. Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſoluendus eſſet reus: aut, Amplius, pronunciabatur, ſi uideretur eſſe damnandus, cum dixiſſent iudices, Non liquet, hoc eſt, obſcura eſt. itaque ea pars, interpoſita dilatione, dicebat, in cuius peroratione uidebatur obſcuritas. comperendinatio uero utriuſque partis recitatio eſt. et infra ſubiungit hæc. Alii ſic. Inter comperendinationem & ampliationem hoc intereſt, quòd comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum cauſſam iudex non intelligeret. et omnino, ſi uidebatur iudicibus bona cauſſa, abſoluebant reum; ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant. nam, cum condemnandi nota eſſet C litera, abſoluendi A; ampliandi ſignum N L dabant; quo ſignificabant non liquere: unde ampliatio naſcebatur. quibus ex uerbis primum illud intelligitur, in ampliatione aut accuſatorem ſolum, aut defenſorem iterum cauſſam egiſſe: deinde, etiam hoc conſtat, eſſe, Amplius, pronunciatum, non cum ambigeretur, abſoluendus, an condemnandus eſſet reus, ſed cum ita dilucide pateret culpa, ut condemnandus omnino uideretur. in quo tamen,

men, ut, quaſi ad excuſandam dilationem, ſpeciem aliquam dubitationis præſeſerrent, ampliandi ſignum in tabellis dabant N. L. tumq́; iterum diecbat is, uel pro reo, uel contra reum, qui, quod propoſuerat, argumentis non ſatis probaſſe uideretur. Quod ad primum attinet; etſi Pediano, ſicuti debeo, plurimum tribuo; quæro tamen, uere ne ſenſerit, an ſecus. uenit enim in mentem ſuſpicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, ſic in ampliatione ab utraque parte iterum acta cauſſa ſit. Liuius enim libro XLIII cauſſam de repetundis ex ampliatione utrinque ait eſſe actam. idem ex iis uerbis poſſum coniicere, quæ ſunt apud Ciceronem actionis ſecundæ lib. I. in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ ſpiritus, quid huius lacrymas, & concurſiones proferam? uocat alteram actionem poſt ampliationem. quod uerbum ſpectare potius utranque partem, quàm alterutram, uidetur. et Aſconius ipſe, non dubito, quin idem ſenſerit. ſubiungit enim hæc in ſuo commentario: Hic apparet, etiam in ampliatione ſic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cum dixit, ampliationem fuiſſe, non in cauſſa dubia, ſed in manifeſta rei culpa, non ad cauſſam melius cognoſcendam, ſed ad damnationem differendam: plane non aſſentior: nec tamen audeo diſſentire. libenter enim exiſtimauerim, Amplius, eſſe pronunciatum, cum obſcura cauſſa eſſet, nec de abſolutione, aut condemnatione ſatis liqueret, propterea'q; amplius requiri ad cauſſam demonſtrandam uideretur. nam ſi ampliatio futuræ damnationis eſſet ſignum: quorſum, cum de Philodamo eſſet, Amplius, pronunciatum, tantopere Dolabella & Verres contendiſſent, ut condemnaretur? non opera ſuperuacanea fuiſſet? contenderunt autem, quia uidebant poſſe fieri, ut abſolueretur. quid? Pedianus ipſe non ne contra ſuam ſententiam loquitur? quaſi enim oblitus ea, quæ ante de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos ueterum hic fuerat, ut, ſi abſoluendus quis eſſet, ſtatim abſolueretur; ſi damnandus, ſtatim damnaretur; ſi cauſſa non eſſet idonea ad damnationem, abſolui tamen non poſſet, amplius pronunciaretur. Sed fortaſſe Pedianus excuſari poterit, ſi tempora diſtinguantur, hoc modo; ut ante legem Glauciæ ampliatio fuerit dilatæ condemnationis indicium; poſt legem uero Glauciæ, obſcuritatis, nec ſatis exploratæ ſententiæ. utrunque ſane duo Ci-

ceronis

ceronis loca, ſi quis attenderit, uidentur oſtendere: primum, in iudicio Philodami, de quo proxime dictum eſt. ibi enim, dubium fuiſſe poſt damnationem euentum iudicii, plane conſtat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea uel iudicari primo poterat, uel, Amplius, pronunciari. utram igitur putas legem molliorem? opinor, illam ueterem: qua uel cito abſolui, uel tarde condemnari licebat. nam hoc, Tarde condemnari, ad illud, quod proxime dixerat, refertur; Amplius, pronunciari. ut ampliatione nihil aliud, quàm tardam condemnationem, ſignificare uideatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quòd ampliatio tantum à iudicum arbitrio ac uoluntate pendet, comperendinatio uero eſt illa quidem in iudicibus poſita, ſed petente uel accuſatore, uel defenſore. nam, niſi alteruter, aut uterque petiiſſet, nihil iudices de comperendinando reo cogitaſſent. non potuiſſe autem comperendinationem inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet, cum ait, ideo teſtibus uſum eſſe Ciceronem, ut, ſi poſſet, comperendinationem tolleret. ſperabat enim Cicero, cauſſa per teſtes patefacta, iudicibusq; probata, futurum ut de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tùm in iudicibus, tum in accuſatore ac defenſore ſitum fuiſſe comperendinandi ius, uere dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam uetuſtiorem fuiſſe ampliationem, uerba Ciceronis de lege Glauciæ demonſtrant. et, P. Licinio, C. Caſsio cos. hoc eſt multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Piſone latam diximus, ampliatos eſſe reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII animaduertimus. Redeo ad rem: nec tamen à re longius diſceſſum eſt: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proxime agemus, comperendinationem ſimul cum ampliatione, quæ utraque rei potius cauſſa, quàm accuſatoris, uidetur eſſe conſtituta, omnino ſublatam eſſe iuſsit. Tulit eam legem M'. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in cauſſa prætor fuit, & cum C. Calpurnio Piſone poſt biennium conſulatum geſsit. tulerit autem in tribunatu pl. an in prætura, minus conſtat. latam tamen in tribunatu potius, quàm in prætura, ut exiſtimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas de repetundis leges à tribunis pl. omnes uideo rogatas eſſe, exceptis

iis, quas patricii, qui tribuni pl. eſſe non poterant, rogarunt, ut Cornelia, Iulia. Seuerißimam fuiſſe hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. I in Verrem, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omnino, neque comperendinationis, neque ampliationis, dilatione interpoſita, ſemel accuſati, ſemel dicta cauſſa, ſemel auditis teſtibus, ea lege damnati ſunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit; Ego tibi illam Aciliam legem reſtituo; non dixit, reſtituo, quaſi de lege ante Seruiliam lata; ſed habuit rationem præſentis temporis, cum ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetundis quærebatur. Acilia enim tollebat omnino & comperendinationem, & ampliationem: quæ utraque, comperendinatio quidem certe, lege Cornelia permittebatur. id Cicero ſignificauit ſatis aperte, cum dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in ſe moleſtißimum; bis ut cauſſa dicatur. et in eo: Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. nam, ſi primus Glaucia, ergo aliquis poſt eum item de comperendinatione tulit. eum autem Acilium conſtat non fuiſſe: id quod oſtendimus. fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tempore iudicia de repetundis adminiſtrabantur. idemq; declarat Pedianus, cum ait, ideo teſtibus uſum eſſe Ciceronem, ut, ſi poſſet, comperendinationem tolleret. fruſtra enim Cicero conatus eſſet tollere, ac ne conatus quidem eſſet, ſi neceſſaria fuiſſet. Cum autem in eo loco Cicero ſubiunxit, Ita mittam in conſilium, ut, etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita teſtes interrogabo, ita ſcelera Verris patefaciam, ut, etiam ſi lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi reſtituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod maxime permittit, dilationem uidelicet, iudices tamen, haudquaquam ampliantes, (comperendinationem non nominat; quia comperendinatio, non iudicum, ſed accuſatoris, & defenſoris erat, cum, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio uero iudicum) magnitudine criminum, & ui probationum inſpecta, ſibi turpe arbitrentur non primo iudicare. Et, quòd Aciliam Cicero mitiſſimam uocat, quam Aſconius ſeueriſſimam; uterque recte: ſeuerißimam, ſi cum ueteribus, mitißimam, ſi cum Cornelia conferatur. Hæc pluribus uerbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem

rem ſatis habet obſcuritatis: & in eo interpretes omnes implicati, tanquam in ſalebra hæſerunt. Quinta fuit Cornelia, L. Syllæ dictatoris, quæ comperendinationem, lege Acilia ſublatam, reſtituit. fuit autem, ut poſterior quæque lex, durior, quàm Acilia: etſi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. ſicuti lex Glauciæ durior, quàm uetus: cum tamen Glauciæ lege comperendinari poſſet reus, uetere lege non poſſet. id Cicero ſignificat his uerbis: Vtram putas legem molliorem? opinor, illam ueterem. eodemq; modo ſeuerior, quæ conſecuta eſt, Iulia, quàm Cornelia. quod idem Cicero in oratione pro Poſtumo tradit. Sunt autem lege Cornelia iudicia de repetundis omnia uſque ad C. Cæſaris, qui poſtea dictator fuit, primum conſulatum adminiſtrata. conſul enim Cæſar nouam de repetundis legem rogauit. cuius quidem capita, quæ ex ueterum ſcriptis licet colligere, hæc maxime fuerunt: ut repeterentur pecuniæ, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, uel quo alio officio, munere, miniſterio ue publico cepiſſet, uel aliquis ex cohorte ipſius: ut urbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtinerent, ne ue plus doni muneris ue in anno acciperent, quàm quod eſſet aureorum centum: ne ue quis ob iudicem arbitrum ue dandum, mutandum, iubendum ue, ut iudicaret; ne ue ob hominem in uincula publica coniiciendum, uinciendum, uinciri ue iubendum, uel ex uinculis dimittendum; ne ue quis ob hominem condemnandum, abſoluendum ue, ne ue ob litem æſtimandam, iudicium ue capitis pecuniæ ue faciendum, uel non faciendum aliquid acciperet. quæ uerba non minus pertinebant ad prouinciales, quàm ad urbanos magiſtratus. item, ne quis omnino ob negocium faciendum, uel non faciendum, per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea, ne prouinciæ præſidum auaritia premerentur, aut exhaurirentur; ne illi, qui prouincias regebant, qui ue circa eos erant, negociarentur, nec mutuam pecuniam darent, fœnus ue exercerent: neque hoc tantum; ſed ne uxorem quidem quiſquam duceret poſſet ex ea prouincia oriundam, uel domicilium ibi habentem; ne ue filio uxorem ducenti conſentiret: ne iis in liberos populos ius de pecuniis creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde ſua auctoritate educeret, bellum ſua ſponte gereret, in regnum alienum iniuſſu ſenatus ac populi

puli accederet: ut libertas ſociis, ac præmia, ob merita in remp. data, integra eſſent: ne cuiquam aurum coronarium aut imperare, aut accipere liceret, niſi cui decretus eſſet à ſenatu triumphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperent quæſtores, aut xenia: ut rectores prouinciarum rationes, prius quàm decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis pro conſule, aut pro prætore legatum ſuum ante ſe de prouincia dimitteret. ſpectauit hæc lex non modo ad eos, qui cum aliqua poteſtate erant, uerum etiam ad eos, qui curabant aliquod opus publice faciendum, frumentum comparandum, uel uiam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus à ſenatu dabantur, præfectosq́;, & tribunos, quæſtores etiam, totamq́; cohortem prætoriam, ſi quid accepiſſe à prouincialibus conuicti eſſent. eadem lege illud etiam ſancitum erat, quid rectoribus prouinciarum, dum in prouinciam irent, à ſociis populi R. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciam proficiſcitur, ita ſcribit ad Atticum lib. V. Adhuc ſumptus nec in me, aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hoſpite. poſtea uero quàm in prouinciam peruenit, eodem libro ſic: Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Iulia dari ſolet, ſed ne ligna quidem, nec, præter quatuor lectos, & tectum, quenquam accipere quidquam. Ad hanc legem poſtea Cæſar, rerum potitus, fortaſſe caput hoc addidit, ut repetundarum conuicti etiam ordine ſenatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod uel aucta, ut dixi, ſua uetere lege potuit, uel noua lege lata, uel etiam, ſine lege, pro ea, quam omnium rerum unus habebat, poteſtate. Scriptum etiam apud Martianum iuriſconſultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum eſſe, ne iudicare, ne ue teſtimonium dicere liceret ei, qui ob turpitudinem ſenatu motus, nec reſtitutus eſſet. De ui ſequitur. ea duplex fuit, publica, & priuata. publica definitur, ea, quæ armis, priuata, quæ ſine armis infertur. priuatis enim hominibus armorum uſu tum in urbe, tum in agro lege Iulia interdictum, niſi ſi haberent ea uenationis, itineris, nauigationis ue cauſſa, legimus in Martiano, tit. ad L. Iuliam de ui publica. idq́; renouatum à Iuſtiniano, ſcribit ipſe in libro nouellarum conſt. tit. de armis. ſed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeii edictum, de quo legimus in Plinii naturalis hiſtoriæ

lib.

lib. XXXIIII. qui uetuit in tumultu necis Clodianæ ullum in urbe telum eſſe, primis temporibus inſtitutum, obſeruatumq́; non dubito. uideo enim, Seruio regnante, populum Romanum ad centuriata comitia in campum extra urbem propterea conueniſſe, quia in urbe uſus armorum interdiceretur. ſerpit deinde licentia: quam nouis legibus & edictis reprimi neceſſe eſt. Publica uis uel contra remp. et magiſtratus, uel contra priuatos fiebat. contra remp. et magiſtratus capitalis erat ſemper; contra priuatos, non item, ſed tantummodo, cum erepta uita eſſet. Priuatam uim non fuiſſe capitalem, etiam ſi non probetur exemplis, facile tamen ex ipſa definitione licet exiſtimare. Neque uero, ut de publica, item de priuata prætor cognoſcebat, ſed iudices dabat. ac ne de publica quidem ſemper. nam exiſtunt controuerſiæ quædam de ui, quæ conſiſtunt in iure ciuili, ut ea pro Cecina: in qua non prætor, ſed recuperatores, quos à prætore urb. datos iudices eſſe iam diximus, iudicarunt. ergo de publica ui modo prætor, cui ea quæſtio obtigiſſet, (is autem nec urbanus, nec peregrinus erat, ſed unus de reliquis ſex) modo iudices à prætore dati cognoſcebant. dabat autem eos prætor uel urbanus, ſi cauſſa eſſet in iure ciuili, & ageretur inter ciues, ut ea pro Cecina; uel peregrinus, ſi ageretur inter peregrinos; uel unus de reliquis ſex, ſi cognitio non à iure ciuili penderet. de priuata uero nunquam prætor, ſemper iudices à prætore dati cognoſcebant, prætore autem uel peregrino, ſi res eſſet inter peregrinos; uel urbano, ſi ciuis ciuem in iudicium uocaret, & in iure ciuili poſita cauſſa eſſet; uel uno de reliquis, ſi de iure ciuili nulla eſſet conſideratio. Nunc, quando de capitalibus agitur criminibus, leges de ui publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de ui publica priuatis ciuibus illata; (nam de publica contra remp. lex Lutatia fuit) qua Catilinam ab L. Paullo, M. Lepidi, qui III uir poſtea fuit, fratre, accuſatum, in Saluſtio legimus; Clodium à Milone, in oratione pro Milone; M. Tutium à C. Sempronio Rufo, in epiſtola M. Cœlii. quæ omnes cauſſæ, non dubito, quin capitales fuerint: cum, Catilinam & Clodium minime leuibus flagitiis affines fuiſſe, conſtet; cauſam autem, qua in iudicium Tutius eſt uocatus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc legem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. is, qui, ut iam diximus, legem

iudiciariam tulit. Sequuntur conſulares, primum Lutatia, de ui reip. illata; quam Q. Lutatius Catulus conſul, M. Aemilii Lepidi collega, in tumultu reip. tulit: quæ feſtis etiam diebus iudicium de ui iubebat exerceri, ut ex procemio patet orationis pro M. Cœlio. eaq́; damnati ſunt, qui de Catilinæ ſociis in urbe remanſerant. unde illud in ea pro Sylla: Seueritatem iudiciorum, quæ per hos menſes in homines audaciſſimos facta eſt, lenitate, ac miſericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cœlio his uerbis. De ui quæritis. quæ lex ad imperium, ad maieſtatem, ad ſtatum patriæ, ad ſalutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus, armata diſſenſione ciuium, reip. extremis pene temporibus tulit: quæq́; lex, ſedata illa flamma conſulatus mei, fumantes reliquias coniurationis extinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quæ Saluſtii nomine in Ciceronem inſcribitur, ubi legis Plautiæ legitur, rectius fore, ſi legatur, legis Lutatiæ: cum eo loco de coniuratorum damnatione uerba fiant: qui uim non in priuatos ciues, quæ lege Plotia iudicabatur, ſed in uniuerſam remp. compararauerant; cuius criminis quæſtio Lutatiam ad legem pertinebat. et ob eam cauſſam ipſe Cicero pro Cœlio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis extinxit: cum de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri poteſt: cum Plautia lex de ui Ciceronis ætate ſeruaretur; cur M. Cœlius, pro quo extat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quàm Plautia, ſit ab Atratino in iudicium uocatus. quid enim aduerſus remp. Cœlius commiſerat? Facile reſpondetur: non quòd Romæ aut ſenatum obſediſſet, aut magiſtratibus uim attuliſſet; ſed quòd, ſeditione Neapoli concitata, (id enim obiiciebat accuſator) intuliſſe uim rep. uideretur. nam in oratione quodam in loco ita ſcriptum eſt. Illam partem cauſſæ facile patior grauiter & ornate à M. Craſſo peroratam, de ſeditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulſatione Puteolana. quod attinebat ad Alexandrinorum pulſationem, aut ad uenenum, quod Clodiæ necandæ cauſſa paratum eſſe arguebat accuſator; quibus in criminibus non publica, ſed priuata res agebatur; poſtulatus eſſet Cœlius lege Plotia, non Lutatia. ſed, cum ſimul crimen de ſeditione Neapolitana coniungeretur; quæ ad imperium ſtatumq́; reip. pertinebat; propterea lege Lutatia eſt accuſatus. atque hanc quidem partem cauſſæ M. Craſſus egit: illam de

ueneno Clodiæ dato libenter Cicero ſuſcepit, inimicitiarum cauſſa. ſed principem locum dedit accuſator, quo grauius reum opprimeret, ſeditionibus Neapolitanis: ideoq; lege Lutatia accuſauit, cum tamen, præter ſeditiones Neapolitanas, alia crimina obiiceret, lege Plotia, non Lutatia, uindicanda. nam, damnatos eſſe reos aliis criminibus, ac legibus, quàm quo potiſſimum crimine, quaq; potiſſimum lege eſſent accuſati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur utrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cum diuerſa eſſent de publica ui crimina, diuerſis etiam quæri legibus oportebat. Poſt Lutatiam conſularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno III conſule poſt occiſum Clodium lata: quæ & pœnam grauiorem, quàm reliquæ de ui ſuperiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, ut prius, quàm cauſſa ageretur, citati teſtes per triduum audirentur: dicta eorum iudices conſignarent: quarta die adeſſe omnes in diem poſterum iuberentur, & coram accuſatore ac reo pilæ, in quibus nomina iudicum inſcripta eſſent, æquarentur: dein rurſus poſtera die à quæſitore ſortitio iudicum fieret unius & LXXX: qui numerus cum ſorte obtigiſſet, ipſi protinus ſeſſum irent: tum ad dicendum duas accuſator horas, tres reus haberet; reuſq; eodem die illo iudicaretur: prius autem quàm ſententiæ ferrentur, quinos ex ſingulis ordinibus accuſator, totidem reus reiiceret; ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui ſententias ferrent, LI. hac lege qui damnati ſunt, omnes exularunt, Milo, quia Clodium occidiſſet; Q. Pompeius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Burſa, Sex. Clodius, quòd, iis auctoribus P. Clodii corpore in curiam illato, curia flagraſſet. cum cæde enim Clodii, in Appia uia facta, incendium ſimul curiæ, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius ea lege nominatim comprehenderat. ſed hos poſtea, & omnes lege Pompeia de ui damnatos, uno Milone excepto, uictor C. Cæſar reſtituit. Pompeiam conſularis Iulia ſecuta eſt, à C. Cæſare poſt uictum Pompeium lata; ut damnatis de ui aqua & igni interdiceretur. ſic enim oratione I in Antonium ſcriptum inuenimus. aqua uero & igni interdicere, nihil aliud eſt, quàm exilium, non nominatim, ſed re ipſa inferre. damnato enim neceſſitas imponitur exilii, ope ea denegata, atque interdicta, ſine qua uiui non poteſt. quod etiam Pompe-

ia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque ſuperiores leges, ut puto, ſanxerant. itaque non dubito, quin Cæſar noua lege nouam ſententiam, ad uim remouendam, attulerit. Quod autem iuriſconſultorum in libris ita ſcriptum eſt; deportationem de ui publica damnatis, de priuata uero publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: poſſit aliquis ſuſpicari, cum uideat mentionem fieri deportationis, non eſſe legem Iuliam, de qua Cicero meminit, ſed duas fuiſſe leges Iulias, unam à C. Cæſare latam, alteram ab Auguſto. ego autem ſic exiſtimo; unam omnino fuiſſe: nam, ſi duæ, aliquid crederem iuriſconſultorum in libris, diſtinctionis cauſſa, additum: ſicuti, ad legem Iuliam de adulteriis, addit Vlpianus: Hæc lex ab Auguſto lata eſt: ne qua ſcilicet ex Iuliæ nomine dubitatio poſſet exiſtere. unam igitur de ui puto Iuliam legem, eamq; latam à C. Cæſare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Auguſtum nulla fuit: ſciendum eſt, ſublata aquæ & ignis interdictione, eam ſucceſſiſſe; cum tamen ueteres eædem leges ualerent. itaque & in lege Cornelia de ſicariis & ueneficis, quam tulit L. Sylla reip. temporibus, deportationem tamen Martianus nominat. ſed redeo ad ſententiam legis. Si commiſſa uis armis non eſſet, uerum aut uirgo, aut uidua rapta eſſet; raptor, & qui opem tuliſſet, capite plectebatur. Hac lege tenebantur, ut Martianus ait, qui turbæ ſeditionis ue faciendæ conſilium iniiſſent, ſeruos ue, aut liberos homines in armis habuiſſent; omnesq; puberes cum telo in publico deprehenſi. Subiungit idem: de ui priuata damnatos, neque ſenatores, neque decuriones, neque iudices eſſe, neque honorem ullum capere, Iulia lege, potuiſſe. Conſularis & Antonia, à M. Antonio poſt obitum C. Cæſaris lata; ut damnatis de ui ad populum prouocatio eſſet. quod ad conciliandos ſibi multitudinis animos, qui tyrannidem ſpectaret, excogitauit. Harum autem legum teſtimonia non recito; ne perdat narratio dignitatem, ne ue non modo aliis, uerum etiam ipſe mihi moleſtiam pariam, dum illa crebro repetantur; ut ait, ut inquit, & eiuſdem generis alia. Peculatus à principio capitalis non fuit, & pecuniaria pœna, non capitis diminutione, notabatur. id ſignificat Liuius lib. XXVII, cum ait: M. Liuius erat, multis annis ante ex conſulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus migraret, & per multos annos & urbe & omni cœtu careret hominum.

num.

num. ex his uerbis, non eſſe M. Liuio, qui poſtea Salinator eſt appellatus, aqua & igni interdictum, ſed, affectum animo grauiter ex eo iudicio, iratum populo, ſua ſponte urbe ceſsiſſe, animaduerto. eum autem peculatus nomine à populo eſſe damnatum, ex eo libello didici, quem neſcio quis de uiris illuſtribus compoſuit. eſt enim in eo ita ſcriptum: Liuius Salinator primo conſul de Illyriis triumphauit; deinde ex inuidia peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus. et apud Liuium lib. XXXVIII, damnato de peculatu L. Scipione Aſiatico, Africani maioris fratre, litis æſtimatæ, & carceris, niſi ſolueret, mentio fit; aquæ uero & ignis interdictio nulla nominatur. Habemus etiam exemplum M. Camilli, qui urbem Romam obſidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, ut ait Liuius, à L. Appuleio accuſatus, XV millibus grauis æris damnatus eſt. abiit autem in exilium ante iudicii diem: quia, cum, ſe damnatum iri, de ſuis tribulibus & clientibus cognouiſſet, de patria maluit decedere, quàm iniquiſsimam multam, populi ſuffragiis irrogatam, exoluere. nam damnatis de peculatu uel ſoluendum erat quanti lis eſſet æſtimata, uel in uinculis, quoad ſoluerent, miſerrime uiuendum. quod in Scipionis Aſiatici iudicio, quo de proxime dictum eſt, Liuius ſignificat. quòd ſi reus, iudicio non expectato, in exilium uoluntarium abiiſſet; tunc accuſationem quidem is, qui cœperat, perſequebatur; reum tamen abſentem non alia, quàm pecuniaria pœna populus condemnabat: eamq; pecuniam ſoluere, ſi rediret, damnatus cogebatur, aut, ſi ſoluendo non eſſet, in carcerem ire. et, cum ait Liuius de Camillo lib. V, Non prius ab Ardea profectum Camillum, quàm comperit legem latam: quòd iniuſſu populi mutari finibus non poſſet: non ſignificat, quòd fortaſſe uideri poſsit, non licuiſſe Camillo aliam in ciuitatem, extra populi R. ditionem, migrare; ſed, non potuiſſe Romam redire, niſi, quam ab eo ſolui pecuniam populus iuſſerat, aut ſolueret, aut, lege lata, reſciſſoq; populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus eſſet, ſi multæ ſatisfeciſſet. idq; ſatis aperte Liuius declarat, cum ait: Accitis domum tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum reſponſum tulit, ſe collaturos quanti damnatus eſſet; abſoluere eum non poſſe. quare non fuit capitalis peculatus, cùm pecunia puniretur: ſed, uel quia ſoluere multam

rei non poſſent, uel quia nollent, ut Camillus, tanquam in exilium proficiſcebantur. Quod de Cn. Marcio Coriolano id, quod Dionyſius & Plutarchus tradiderunt, mihi obiiciat; perpetuo exilio à tribus eſſe multatum, quòd prædam in Antiati agro factam occultaſſet, nec in publicum retuliſſet: fatebor fortaſſe, peculatum fuiſſe, quo Marcius eſt condemnatus; iudicium tamen illud non uocabo, ſed uim quandam & impetum multitudinis concitatæ. ulciſci plebs cum alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maxime uoluit, quòd, cum frumentum à ſenatu peteret, unus ex omnibus patriciis acerrime reſtiterat. quare in illo iudicio nihil minus, quàm quid leges uellent, à plebe ſpectatum eſt. Quod autem Dionyſius & Plutarchus, non abſentem, ſed præſentem, Liuius autem contra damnatum abſentem tradit: Liuio magis aſſenſerim. eſt enim ueriſimilius, Coriolanum, irritatæ plebis uim timentem, iudicio ſe non commiſiſſe, & ante iudicii diem urbe exiiſſe. Accedit illud, quòd, etſi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus eſt, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionyſius nominatam quidem à Sicinio tribuno pl. prædam Antiatem in Coriolani accuſatione ſignificat, ſed ut perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur; quòd eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuiſiſſet, eo conſilio, ut ſocios & ſatellites ad parandam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, ſi uerum eſt, quod Græci homines ſcriptum reliquere, multatum exilio Coriolanum; cum Liuius, non damnatum exilio, ſed damnatum in Volſcos exulatum abiiſſe tradat; ut ſignificare quiddam de uoluntario exilio uideri poſſit: tamen, uel quia iudicium illud non fuit, ſed furentis plebis impetus; uel quia cum peculatu coniunctum una fuit perduellionis crimen; nihil obſtat, quin peculatum ex eo genere criminum fuiſſe credamus, quo in genere non capitis erat, ſed pecuniæ pœna conſtituta. Hoc de crimine lex nulla nominatur. ſed ante M. Aemilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno ſuperior Africanus à duobus Petiliis tribunis pl. eſt accuſatus, iudicem ſenatum fuiſſe, Liuius lib. XXXVIII ſignificat his uerbis. Huic rogationi Q. & L. Nummii intercedebant. ſenatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea ſemper factum eſſet, æquum cenſebant. tum Q. Terentium

Culeonem

Culeonem prætorem de pecunia, quæ capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, quærere patres iuſſerunt: eoq́; cognoſcente L. Scipio Aſiaticus damnatus eſt. me tamen idem Liuius in dubitationem adducit, ſenatus ne, an populus ante eos conſules, quos nominaui, de peculatu quæſierit. ſcribit enim duobus libris, XXVII, & XXIX, M. Liuium Salinatorem poſt priorem conſulatum à populo eſſe condemnatum; ideoq́; eum, cum cenſuram gereret, tribus omnes, excepta Mæcia, in ærarios retuliſſe, quòd & innocentem ſe condemnaſſent, & conſulem poſtea cenſoremq́; feciſſent. eam porro damnationem peculatus nomine fuiſſe, docet is, ut iam oſtendi, qui de uiris illuſtribus librum conſcripſit. parum igitur ipſe ſibi conſtare Liuius uidetur, qui ante conſules M. Aemilium, & C. Flaminium ſemper de peculatu ſenatum quæſiſſe affirmet, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum ante dixerit. ſed uidelicet exiſtimo, quouis de crimine, ſi tribunus pl. aliquis eſſet accuſator, populum iudicare potuiſſe. id quod ante dictum eſt, exemplisq́; comprobatum. quare, ne grauis auctor, T. Liuius, damnetur inconſtantiæ, locum hæc habeat exceptio. Poſt Africani, eiusq́; fratris Aſiatici accuſationem, prætor cum iudicum conſilio de iis, qui peculatus arguerentur, quæſtionem exercuit. id opinor lege ab aliquo magiſtratu lata inſtitutum. alioqui, quod ſenatus erat munus, translatum eſſe ad prætorem, ſenatu negligente, uix putarim. Lege poſtea Iulia capitalis peculatus factus eſt: quod iuriſconſulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum ſimile, capitale iam antea fuiſſet. cur enim, quod ſociis tribuebatur, id ærarii, hoc eſt ciuium, cauſa minus fieret? tametſi Cæſar, cum tam acriter de peculatu cauit, ſuam potius rem, quàm publicam, ſpectauit. ſibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri ſtatuit, non reip. Peculatus pœna, inquit Vlpianus ad legem Iuliam peculatus, aquæ & ignis interdictionem continet: in quam hodie ſucceſſit deportatio. porro, qui in eum ſtatum deducitur, ſicut omnia priſtina iura, ita & bona amittit. Lege autem peculatus tenebatur, ſi quis pecuniam publicam ſurripuiſſet; uel, ut ſurriperetur, curaſſet: ſi quis in aurum, argentum ue, aut æs publicum quid indidiſſet, uel immiſcuiſſet, feciſſetq́; dolo malo, quo id peius fieret: hæc apud Venuleium ſcripta ſunt. Quod autem additur, eadem Iulia

lege obſtrictos fuiſſe qui æs, in quo leges inciſæ erant, refixiſſet, uel quid immutaſſet, aut in publicis tabulis deleuiſſet, induxiſſet ue: hæc ego non ad peculatum, ſed ad maieſtatem retulerim. quòd ſi pretio commiſſum id fuiſſet: ne ſic quidem peculatus mihi uidetur, ſed damnandi potius maieſtatis & corruptus, & corruptor. quædam enim incerta crimina in maieſtatem conferebantur: neque aliud crimen patebat latius. atque etiam, quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus ſcriptum fuiſſe, ne quis ex pecunia ſacra, religioſaq; auferret, interciperet, in rem ſuam uerteret, non peculatum magis, quàm ſacrilegium, fuiſſe exiſtimauerim. Hæc præterea ſunt in crimine peculatus: ſi quis imperator pecuniam ex præda captam penes ſe priuatim retinuiſſet, eamq; nec in triumpho tuliſſet, nec in ærarium retuliſſet. Pœna peculatus uel pecuniaria fuit, uel capitalis. nam qui prædam ab hoſtibus captam ſurripuerat, in quadruplum damnabatur: ceteris autem aqua & igni interdicebatur. poſtea irrogata eſt alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna. deportati uero, quod in Vlpiano legimus, ſicut omnia priſtina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam, ut repetundæ, ita peculatus publicum furtum fuit; propterea, ut in repetundis, ſic in peculatu æſtimationes fiebant litium, contraq; heredes, ut ſcripſit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamen, quod ante quiuquennium eſſet admiſſum, obiici non oportuit, ſi Venuleio credimus. Cum peculatu reſiduæ pecuniæ coniunguntur. damnum enim utroque modo infertur ærario. reſiduæ autem pecuniæ ſunt, ut ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cum uel in uſum publicum erogari, uel in ærarium inferri debeant. nec minus in hoc crimine, quàm in peculatu, actio aduerſus heredes dabatur. quæq; de peculatu, eadem reſiduis de pecuniis lex cauebat: ut non dubitem, quin eadem pœna ſit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quàm deberent, ſoluiſſe eos, qui de reſiduis pecuniis damnarentur, Martianus ait. capitis autem lege Iulia eſſe damnatos, uériſimillimum eſt. Inter ſicarios graue crimen fuit, & ad uim pertinuit; proprie tamen lege Cornelia uindicatum eſt. ſicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maieſtatem pertinuit, eadem lege, qua de reliquis maieſtatis criminibus, quæſitum eſt: cum de perduellione populus, de reliqua uero maieſtate prætor cognoſceret. Lege de ſicariis Cornelia,

nelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidiſſet, aut occidendi cauſſa cum telo ambulaſſet, uel uenenum paraſſet, habuiſſet, uendidiſſet: ſiue quis priuatus teſtimonium dolo malo dixiſſet, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut ſi magiſtratus ob capitalem cauſſam pecuniam accepiſſet, eorum ue quid feciſſet, quod legibus permiſſum non eſſet. adiectum eſt ex S. C. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis, uel, ut iuriſconſulti loquuntur, promercii cauſſa caſtrauiſſent; aut filios, exceptis Iudæis, circumcidiſſent, ſacrificia ue mala feciſſent, habuiſſent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidiſſent perfugam, uel uim inferentem, uel pudicitiam uiolenter attentantem. exceperat etiam eos Sylla, qui ob relata proſcriptorum ciuium capita pecuniam ex ærario accepiſſent: quos tamen poſtea C. Cæſar, cum de ſicariis quæreret, in ſicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam ii, quorum fraude, aut conſilio naufragi per uim ſuppreſſi fuiſſent; qui ue data opera in eorum, quos odiſſent, res atque bona incendium immiſiſſent. Hic, quæ pœna eſſet lege Cornelia iis, qui hominem occidiſſent, fortaſſe quæretur. mors, ut iam ſignificauimus, non fuit, ſed aquæ & ignis interdictio. nam Cato cenſorius ciues Romanos necari, aut uerberari, perduellibus exceptis, lege lata uetuit. quod ſi quis obiiciat, à Naſica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, à Mario Saturninum, & Glauciam, à Cicerone ipſo ciues Romanos uita priuatos, neque tamen quenquam eorum lege Porcia condemnatum: huic facile ſatisfieri poterit, ſi ita reſpondebitur: cum S. C. illud fieret, quo deuentum niſi difficillimis ac periculoſiſsimis reip. temporibus non eſſe traditum eſt, Darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet; iacuiſſe prorſus legem Porciam, & impune licuiſſe ciues ſeditioſos, nec ſalutariter de patria cogitantes interficere. quibus S. C. excitati, atque armati Naſica, Opimius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod niſi feciſſent, timendum magnopere fuit, ne leges reliquæ omnes, pernicioſis malorum ciuium conſiliis, ac ſcelere, conciderent. leges enim ad ſalutem publicam referuntur. ea cum in dubium uenit; ſi legibus ſubuenire non licet, ad uim confugitur. eaq; iuſta uis, ea pietas in patriam eſt, nullo neque præſenti, neque poſteritatis iudicio damnata, ſed omnium ſæculorum perpetuis ſermonibus, ac laudibus excepta. Atque

que hanc in ciues ultimo ſupplicio animaduertendi poteſtatem non niſi S. C. ut diximus, conſulibus eſſe datam (nam legibus mul tare ciues morte non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iuſſu conſulis iampridem oportebat. habemus enim S. C. in te Catilina uehemens, & graue. non deeſt reip. con ſilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, con ſules deſumus. decreuit quondam ſenatus, ut L. Opimius conſul uideret, ne quid reſp. detrimenti caperet. nox nulla interceſſit: mox interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre natus, auis, maioribus: occiſus eſt cum liberis M. Fuluius conſularis. ſimili S. C. C. Mario L. Valerio cos: permiſſa eſt reſp. num unum diem poſtea L. Saturninum tribunum pl. et C. Seruilium prætorem pœna remorata eſt? at nos uigeſimum iam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis. habemus enim eiuſmodi S. C. ueruntamen in tabulis, tanquam in uagina, reconditum. quo ex S. C. confeſtim interfectum te Catili na conuenit. et Saluſtius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negocio ſolet, ut darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet. ea poteſtas per ſenatum more Romano magiſtratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis ſocios, atque ciues, domi militiæq; imperium atque iudicium ſummum habere. aliter ſine popu li iuſſu nulli earum rerum conſuli ius eſt. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditum eſt: L. Tubulus, homo prætorius, ætate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cum de exilio eſſet accerſitus, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. qui ſi necem timuit; non uidetur, ſatis ſibi conſtitutum fuiſſe præſidii in lege Porcia, iudicaſſe. Ego contra ſic. Potuit Tubulus commiſſi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo ſupplicio neque Porcia, neque ulla omnino lex uetabat, ſibi eſſe conſcius: ideoq; mortem iure pertimeſcens, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. potuit etiam, perduellione non commiſſo, deterritus conſcientia potius, quàm legibus, mortem timere, ut ii, quos aliquo ſcelere contaminatos furiæ uexant: horrent omnia: quocunque aſpexerint, aut uenerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & ſecuris, ibi factis eorum digna ſibi uidentur intueri. timuit igitur Tubulus, ne, quemadmodum multi ob recte facta legibus ſoluti ſunt,

ſunt, ut ſummos honores ante legitimam ætatem, aut aliquid, quod nemini præterea concedi ſoleret, conſequerentur; ſic ipſe, quandoquidem ſe ab exilio reuocari uideret, exilio grauius aliquid, mortem nimirum, uel contra leges ob flagitia plurima ſubire cogeretur. certe, quo minus de Porciæ legis perpetua ui, perpetua inquam ad uſque poſtrema reip. tempora, in dubium ueniam; facit illa uox Ciceronis in Verrem lib. V. O nomen dulce libertatis: o lex Porcia, legesq; Semproniæ: huccine tandem omnia reciderunt, ut ciuis Romanus, in prouincia populi R. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi R. faſces & ſecures haberet, deligatus in foro uirgis cæderetur? et pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, uirgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Cæſaris apud Saluſtium, ſi pro perduellibus, Lentulo, Cethego, Gabinio, & reliquis, reip. ſtatum non leuiter labefactare, ſed omnino conuellere conantibus, dicuntur; quanto plus habere loci uideantur, ſi pro ciuibus, qui priuatis hominibus uim attulerint, nihil aduerſus maieſtatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti prius uerberibus in eos animaduerteretur? an, quia lex Porcia uetat? atqui & aliæ item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti, iubent. et infra. Maiores noſtri, Græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. poſtquam reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualuere: circumueniri innocentes, aliaq; huiuſcemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliæq; leges paratæ ſunt; quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Extat etiam Milonis exemplum. qui ſi, occiſo P. Clodio, de qua nece & quærendum extra ordinem, ut in atrociſſima re, ſenatus cenſuit, & à Pompeio Magno conſule lata noua lex eſt, Porciæ legis beneficio uitam retinuit, ciuili tantum morte, hoc eſt exilio, affectus eſt: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta commiſiſſent, eiuſdem legis perfugio eſſe uſos, naturalemq; mortem effugiſſe, credibile eſt. At in oratione pro Cecina, & in primo de oratore mors, quaſi pœna legibus irrogata, nominatur. nam pro Cecina, Nulla, inquit, in lege

de ſicariis & ueneficis pœnam fuiſſe deportationem in inſulam: nolo aliquem ideo perturbari, quia, Sylla dictatore, id eſt reip. temporibus, deportatio nominetur: quod à me iam negatum eſt. nam Sylla pœnam irrogauit aquæ & ignis interdictionem: cuius in locum deinde ſucceſſit deportatio; ut Vlpianus non ſemel Iuſtinianusq; declarant. ſpectauit igitur Martianus ſui temporis conſuetudinem, pœnamq; nominauit, non eam, quam in ſua lege ſcripſerat Sylla, ſed eam, qua tunc, ſublata aquæ & ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obſeruabatur eadem lex, pœna mutata. De paricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex: quæ permittebat, ut monſtruoſi partus impune poſſent necari, uel exponi. hanc legem ſi, ut alias, à familia nominare uolumus, Siluiam licebit appellare. eſt enim Romulus Siluiæ gentis prænomen. reliquiq; ſex, qui Romæ regnarunt, ſuum omnes nomen, & prænomen habuerunt. Tulit idem de paricidio; id eſt de cæde hominis liberi. nam aduerſus eos, qui patrem, aut matrem occidiſſet, pœnam nullam ſtatuit; qui neminem unquam tam ab humanitate auerſum, tam naturæ inimicum fore exiſtimaret, ut parentibus, unde uitam ipſam, ac lucis uſuram accepiſſent, manus afferret. neque per annos DC Romæ quiſquam tale facinus perpetrauit. poſt Annibalis bellum L. Oſtius patrem fertur primus occidiſſe. Romulus autem, quicunque hominem occidiſſet, paricidam appellari uoluit. Etiam Numa Pompilius legem his uerbis compoſuit, ac edidit: Si quis hominem liberum ſciens morti duit, paricida eſto. qua lege Tullus Hoſtilius rex Horatium illum, qui ſororem occiderat, uoluit iudicari. poſtremis reip. temporibus pœnas aduerſus paricidas, lege lata, C. Cæſar auxit: tulit enim, ut paricidæ non exilio ſolum, ut antea, ſed bonis etiam omnibus multarentur: reliqui uero, capitalium rerum condemnati, dimidia bonorum parte; cum antea integris patrimoniis exularent. Hic, propter nominis potius, quàm rei, ſimilitudinem, leges de patricidio ſubiungemus. aliud enim eſt; eſſe paricidam: aliud, eſſe patricidam. paricida parem occidit; hoc eſt ciuis ciuem: patricida patrem, ut matricida matrem. Sanxit igitur lege Pompeius Magnus, ut, qui hoc tam impio crimine damnatus eſſet, inſutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, uipera, & ſimia, in mare, uel in amnem proiectus, uitam, omnium elementorum uſu

priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege ſanxerat: ſed Pompeius noua lege correxit, addiditq; multa, & inter ea, ut non qui patrem, matrem ue tantum, uerum etiam qui cognatos, aut patronos occidiſſent, patricidii lege tenerentur. tametſi non omnes eadem pœna afficiebantur. nam qui cognatos, aut patronos occiderant, iis pœna erat ea, quam lex Cornelia de ſicariis irrogabat. ſummo autem illo, quod memorauimus, ſupplicio, quòd à rege Superbo excogitatum hiſtoriæ narrant, ut puniret grauius M. Tullium II uirum, qui librum de ſacris myſteriis deſcribendum Petronio Sabino tradidiſſet, mactabantur ii, qui patrem, aut matrem, auum, aut auiam necaſſent: de quibus tamen, niſi confeſſi prius eſſent, ſupplicium ſumi leges uetabant. Nunc de ueneficio dicendum. locus autem uidetur poſtulare, ut, ante quàm ad leges ueniamus, quæ nobis eſt propoſita tractatio, noua quædam afferamus, quæ fore non inutilia credimus non modo literarum humanarum ſtudioſis, uerum etiam ipſis iuriſconſultis, iis quidem, qui paulo ſplendidiorem doctrinam colunt; quales maxime nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina, præditos uiros, Romæ Siluestrum Aldobrandinum, Antonium Auguſtinum, Antònium Galæſium, Florentiæ Lælium Taurellum, Mediolani M. Antonium Caymum, Brixiæ Iacobum Chiziolam, Vincentium Portulacam, qui latine ſcribendi elegantia, meo iudicio, ad antiquorum laudem accedit proxime; Patauii uero Guidonem Pancirolum, familiarem meum, qui noctes uigilat ſerenas, ut ait Lucretius, aſſiduoq; ſtudio antiquitatem ex tenebris educit. Primum igitur illud ponatur, ueneficii crimen fuiſſe capitale: alterum, de eo quæſiiſſe non prætorem modo, qui & iudex quæſtionis dicebatur, uerum etiam iudicem quæſtionis, qui prætor interdum non erat: tertium, uideri mihi ſatis manifeſto errore Budæum, uirum alioqui bene doctum, in ſuis adnotationibus eſſe lapſum, qui criminalibus, ut appellant, in cauſſis, præter prætorem urbanum, neminem quæſiiſſe, eumq; tum, nomine commutato, iudicem quæſtionis eſſe dictum, tradiderit. Capitale fuiſſe ueneficium, indicat exilium Oppianici, de ueneficio condemnati: cuius mentio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cum futurum ait Cicero, ſi Cluentius ueneficii reus damnetur, ut patris ſepulcro priuetur. clariſſime autem hoc ſignifi-

catur Inſtitutionum iuris ciuilis librò IIII. Probemus alterum; quod paulo difficilius uidetur. Iudicum quæſtionis duo uideo fuiſſe genera; unum eorum, qui cùm prætores eſſent, quæſtionis etiam iudices appellabantur; alterum eorum, qui cum prætores non eſſent, capitali tamen de crimine quærebant. de iudice quæſtionis prætore, patet ex ea, quam proxime nominaui, pro Cluentio; in qua ita ſcriptum eſt: Iubet lex iudicem quæſtionis, hoc eſt; Q. Voconium, eosq;, qui illi iudices obuenerint, quærere de ueneno. Voconium autem prætorem fuiſſe, duobus argumentis conijcio: primum, quòd in eo loco paulo ante Cicero dixit; Quid ſibi illi ſcribæ? quid lictores? quid ceteri, quos apparere huic quæſtioni uideo, uolunt? lictores enim, qui magiſtratum non gereret, non habebat. iudicem autem quæſtionis magiſtratus nomen fuiſſe, certe nemo dixerit. Alterum argumentum eſt, quod ibidem Cicero ſubiungit de aliis prætoribus, ſuam unoquoque quæſtionem exercente. Hæc, inquit, quæſtio ſola ita gubernatur? quid M. Pletorii, & C. Flaminini inter ſicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii de ambitu? quid reliquæ quæſtiones? quibus ex uerbis, prætorem fuiſſe Voconium, qui iudex quæſtionis appellatur, quis non intelligit? nam, etſi prætores non nominat; ſatis tamen conſtat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & tot quæſtiones, niſi à prætoribus, & tam graues exercerentur, inter ſicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? præterea, ſe quæſiiſſe de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in prætura, Valerius, & Plutarchus confirmant. ut omittam, quòd quæſitorem Aquillium nominat: cuius annum fuiſſe legitimum, eundem qui Ciceroni, ad petendum conſulatum, prima docet ad Atticum epiſtola. ex quo, fuiſſe collegas in prætura, licet exiſtimare. quod etiam lib. II de officiis manifeſtum eſt. collegam enim ſuum Cicero appellat. Rurſus iudicem quæſtionis Iunium, qui prætor non erat, quæſiiſſe de ueneno in Oppianici cauſſa, docet Pedianus his uerbis: Iunius quæſitor fuit in Cluentii cauſſa, Verre prætore: in qua Oppianicus damnatus eſt. et alio loco: Damnato Oppianico, res in inuidia fuit; quòd pecunia reus uideretur oppreſſus: & princeps illorum iudicum damnatus eſt C. Iunius, quòd diceretur alios ſuppoſuiſſe, qui reum damnarent, non eos, quos prætor Verres fuerat ſubſortitus.

tus, neque hic eum Pedianus, neque ſupra prætorem nominauit, Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus eſt, inquit, C. Iunius, qui ei quæſtioni præfuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt condemnatus, cum eſſet iudex quæſtionis. et alio loco: Quinctius tribunus pl. conuicium C. Iunio iudici quæſtionis maximum fecit. non fuiſſe autem prætorem, aperte, ſic inquam aperte, ut clarius eſſe nihil poſſit, idem demonſtrat in eadem, his uerbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæſtioni præfuerat, iniectum eſſe memini, & illum, hominem ædilicium, iam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, de ciuitate eſſe ſublatum. Ecce, non prætorium, ſed prætorem opinionibus hominum conſtitutum dicit: quòd, eum prætorem ſine dubio futurum, homines opinarentur. prætor autem ſi fuiſſet, non eum ædilicium, ſed prætorium uocaſſet. laudabant enim ueteres, ubi ornare aliquem uellent, ab eo magiſtratu, quem poſtremum geſſiſſet; itaq; , homo ædilicius, prætorius, conſularis, dicebant. Præterea, cum prætores in leges non iurauerint, neque ſententias tulerint, quod & Cicero, & Pedianus docent; à Iunio autem iudice quæſtionis ideo multa petita ſit, ut in oratione pro Cluentio legimus, quia in legem non iuraſſet: (erat enim illi iurandum, idem quod iudicibus, leges omnino ſe eſſe in ferenda ſententia ſeruaturum) ſatis conſtat, Iunium, cum de Oppianico quæſiuit, prætorem non fuiſſe. Quòd ſi quis dixerit, non tam Iunium iudicem quæſtionis, quàm Verrem prætorem, in illa Oppianici cauſſa quæſiiſſe; quia Pedianus ita dicat; Iunius quæſitor fuit in Cluentii cauſſa, Verre prætore; & quia idem alio loco ſortitionem, & ſubſortitionem à Verre prætore factam tradiderit: huic ita reſponderi poterit: ſortitionem, & ſubſortitionem non illius modo iudicii, uerum etiam aliorum ideo pertinuiſſe ad C. Verrem, quia prætor urb. erat. quod ipſe declarat Cicero in ea pro Cluentio. prætor autem urbanus de criminibus non quærebat; quare nec unquam quæſitor dicebatur; ſed ius tantum dicebat, hoc eſt iudices, & formam iudicii dabat, idemq; iudices, quibus alii prætores ad cognoſcendas capitales cauſſas uterentur, ſortiebatur, & ſubſortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipſo etiam Cicerone ſatis liquet. Accedit locus ex libro 1 accuſationis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicem quæſtionis appellat Cicero, in cauſſa Verris repetundarum: de qua

prætor

prætor M'. Acilius Glabrio cognoſcebat. cumq́; Curtium ait Pedianus à Cicerone eſſe reiectum. Illud addo, cum iam docuerim, iudicem quæſtionis, & prætorem, & non prætorem, de crimine capitali cognouiſſe, tertium genus iudicum quæſtionis interdum fuiſſe, quorum ius cognoſcendi non eſſet, ſed tantummodo ſubſortiendi. quod locus de Q. Curtio proximus iam oſtendit: quem cognouiſſe de repetundis, abſurdum eſt credere: cum, in ea cauſſa prætorem quæſiuiſſe Glabrionem, ex Cicerone, & Pediano ſatis conſtet. itaque tertium hoc genus quæſitores dici non poterant: duo illa ſuperiora genera, quoniam quidem quærerent, quæſitores & erant, & proprie dicebantur. Quod autem à Budæo ſcriptum eſt, prætorem urb. ubi de criminibus quæreretur, ſolum cognouiſſe: aperte falſum eſſe dico. non modo enim ſolus non quæſiuit prætor urb. ſed nec omnino quæſiuit. ipſe ius dicebat: quod, quærere, non eſt: quærebant ceteri collegæ, cum iis iudicibus, quos prætor urb. & ſortitus, & ſubſortitus eſſet. exemplorum plena ſunt omnia: unam, quæ multorum exemplorum loco ſit, rationem afferam. Accuſat Verrem Cicero in ſuis libris acerbiſſime: præturam urb. totam exagitat. obicitne unquam, quòd in cauſſa capitali contra leges aliquid commiſerit? nunquam certe. neque dubium, quin Verres, ſi poteſtatem illam prætor habuiſſet, multa fuerit inique facturus. Addit idem: prætorem urb. cum quæreret, iudicem quæſtionis eſſe dictum. hoc certe nemo (de ueteribus loquor: hos enim ſequor) unquam tradidit: miror q́; cur hoc illi, qui ſuæ ſententiæ teſtem non haberet, placuerit affirmare. ſed, ut opinor, error ex errore fluxit. nam cum, prætorem urb. quærere de criminibus, iam ſibi perſuaſiſſet: quod omnino falſum eſt: ſequi uidebatur, ut idem quæſtionis iudex appellari poſſet. ego autem oſtendi iam, quæſtionis iudicem interdum quæſiſſe, & prætorem fuiſſe, non tamen urbanum; ut quæſiuit Q. Voconius de ueneficio: prætorem autem urbanum reip. temporibus quæſiuiſſe, aut iudicem quæſtionis uocatum, neque de ueteribus uideo quenquam fuiſſe qui dixerit, neque coniecturis omnino ullis adduci poſſum ad ſuſpicandum. Quæſitoris porro erat, accuſatorem, defenſorem, teſtem, in officio quemque ſuo continere.

Leges, quibus ueneficium uindicaretur, Romæ per annos multos nullæ fuerunt. non enim proprie ad ueneficium pertinet XII tab.

lex

lex illa: Qui fruges excantaſsit, &, Qui malum carmen incantaſſit, coercetor. etſi coniunctionem habere quandam uidetur cum ueneficii crimine. proprie uero, ac nominatim eo primum anno, quo C. Valerius Flaccus M. Claudius Marcellus conſulatum geſſerunt, qui poſt urbem conditam, ſi faſtos ſequimur, annus CDXXII fuit, de ueneficiis eſſe quæſitum, legemq; conſtitutam, Liuius libro VIII ſcriptum reliquit. ex quo, quæ tum probitas fuerit, apparet; cum in tanta ciuitate, per tot annos, ueneficii nomine in iudicium uocatus nemo ſit. Cornelia poſtea fuit, L. Syllæ; quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cum unus omnia teneret: quod ex his uerbis, quæ ſcripſit Cicero pro Cluentio, manifeſtum eſt: Poſtea, inquit, L. Sylla, homo à populi cauſſa remotiſſimus, tamen, cum eius rei quæſtionem hac ipſa lege conſtitueret, qua uos hoc tempore iudicatis, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæſtionis genere auſus non eſt. quod ſi fieri poſſe exiſtimaſſet; pro illo odio, quod habuit in equeſtrem ordinem, nihil feciſſet libentius, quàm omnem illam acerbitatem proſcriptionis ſuæ, queſtus in ueteres iudices, in hanc unam quæſtionem contuliſſet. Huius autem legis pœna capitalis non ad ueneficos tantum, ſed ad eos etiam pertinuit, qui magicis incantationibus homines occidiſſent, aut qui mala medicamenta publice uendidiſſent. omnesq; prorſus, nemine excepto, uiri, mulieres, liberi, ſerui, hac lege in iudicium uocabantur. Permiſſum autem eſſe reo, ut ex illius uoluntate, clam, aut palam, à iudicibus ſententiæ ferrentur, ex ea, qua de proxime meminimus, oratione cognoſcitur. eademq; lege de corruptis iudiciis quæſitum, eadem declarat oratio. Secuta eſt conſularis Iulia, C. Cæſaris, qui & ipſe dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, ſed ex Cornelia, quanquam uetuſtior fuerit, iudicia ſunt adminiſtrata: puto, quia non ſemper poſterior lex priorem comprehendebat, ſed interdum aliquid tantum addebat: ut uniuerſa pene iudicii ratio à priore lege penderet. propterea Corneliam potius, quàm Iuliam, poſteriores iuriſconſulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata eſt, tribunicia Pœtelia fuit, C. Fabio Ambuſto, C. Plautio Proculo cos. deinde aliæ, conſularis Cornelia Bæbia, à duobus eiuſdem anni conſulibus lata: tum alia, Cn. Cornelio Dolabella M. Fuluio Nobiliore cos. lata; ut ex epitome Liuiana colligitur: quæ utrum tri-

bunicia

bunicia fuerit, an conſularis, conijcere non licet. Multis deinde poſt annis conſularis Calpurnia: quam C. Calpurnius Piſo conſul, anno ab urbe condita DCLXXXVI. grauiorem, quàm antea, tulit: in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta. huic legi ob nimiam eius ſeueritatem puto aliquid poſtea derogatum. nam in oratione pro C. Cornelio; de quatuor generibus, in quibus per ſenatum more maiorum ſtatueretur aliquid de legibus, tertium Cicero memorat his uerbis. Tertium eſt de legum derogationibus, quo de genere perſæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipſa lege Calpurnia, quæ derogaretur. nunquam enim Calpurnia lex eſt abrogata: quam ſeruari Cicerone conſule, ex oratione pro Murena cognouimus: ſed ei derogatum aliquid, quòd ita ſenatus cenſuiſſet, ea, quæ recitaui, uerba ſignificant. Hac lege accuſatoribus præmium uidetur fuiſſe, ut, ſi ipſi ambitus damnati eſſent, aliorumq; eodem in genere culpam demonſtraſſent, in integrum reſtituerentur. id apparet (ut alia omittamus exempla) ex oratione pro Cluentio: quam poſt Calpurniam legem habitam eſſe, ex eo conſtat, quia prætor Cicero eam cauſſam egit. quòd ſi accuſator magiſtratum deſignatum in iudicium uocaſſet; eiusq; culpam iudicibus probaſſet: reus magiſtratum amittebat; accuſator eius locum aſſequebatur: ſi modo ei per ætatem, & per leges magiſtratum illum capere liceret. ſuſpicari licet hoc è Syllæ Autroniiq; notiſsimo exemplo: quibus de ambitu, cum deſignati conſules eſſent, damnatis, accuſatores eorum Torquatus & Cotta conſules facti ſunt: niſi ſi, quod ego uerius exiſtimo, conſules non legis præmio factos intelligas Torquatum & Cottam, ſed quia, comitiis poſt Syllæ Autroniiq; damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium præmium lege datum accuſatori, hoc quidem in crimine, tribus permutationem inuenio: ſi modo ea tribus, in qua reus cenſeretur, nobilior eſſet, quàm tribus accuſatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa uerba declarant. Obiectum eſt etiam, quòd in tribum Cruſtuminam peruenerit: quod hic aſſecutus eſt legis de ambitu præmio. Quòd ſi nullum ex eo præmium accuſator conſequi poſſet; hoc eſt, neque ſuam ipſius abſolutionem, quia damnatus non eſſet; neque ullum, deiecto reo, magiſtratum; neque tribum, quia rei tribus non eſſet accuſatoris tribu nobilior: pecuniam illi de publico eſſe datam, licet opinari.

id autem ex eo ſuſpicor, quòd Aſconius in orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, abſens damnatus eſt; illa quoque lege accuſator eius fuit Ap. Claudius: & cum ei præmium lege daretur, negauit. non enim eſt ut intelligi poſsit, præmium illi lege datum aut ipſius abſolutionem; nec enim recuſaſſet: aut Milonis magiſtratum, qui deſignatus non erat; aut permutationem tribus, cum ipſe in tribu ruſtica nobiliſsima cenſeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuiſſe, ex Liuio cognoſcitur. reliquum igitur fortaſſe pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Appii, uiri conſularis, & auguris, filius, negauit. Poſt Calpurniam Tullia fuit, conſularis & ipſa, lata à M. Tullio Cicerone conſule: quæ & pœnam grauiorem, quàm Calpurnia, & præterea aquæ & ignis per annos X interdictionem, hoc eſt X annorum exilium irrogauit ordini ſenatorio; itaque ſine cauſſa mirantur non nulli, parum uidelicet attente in legenda hiſtoria uerſati, cur Cicero in oratione pro Sylla dicat; Abfuit ab oculis ueſtris; &, cum lege retineretur, ipſe ſe exilio pene multauit. quibus uerbis, de ambitu damnatis ciuitatem non eſſe lege Calpurnia ereptam, ſignificat: cum idem in oratione pro Plancio ſcriptum reliquerit; Nunc poſtulatur à uobis, ut eius exilio, qui creatus ſit, iudicium populi R. reprehendatis. quo declarat, Plancio exilium, ſi de ambitu damnatus ſit, pœnam futuram. pugnare omnino hæc inter ſe uidentur: ſed conciliantur diſtinctione temporum. nam Sylla damnatus eſt ante Ciceronem conſulem, Lepido & Tullo coss. ea lege, quam C. Calpurnius Piſo tulerat: quæ cum eſſet ſeueriſſima, damnatis tamen exilium non inferebat. oratio autem pro Plancio poſt Ciceronis conſulatum habita eſt. quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipſe conſul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exilium ſenatoribus irrogatum eſſe, non obſcure pro Muræna oratio demonſtrat. exilium autem non per omnem uitam, ut in aliis criminibus capitalibus, ſed per decennium fuiſſe, tradidit Dio lib. XXXVII. Polybius tamen in eo libro, quem ſcripſit de rerump. generibus, aperte ſignificat, multo ante legem Tulliam, atque etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuiſſe. ait enim ſic; Pecuniis palàm apud Carthaginienſes magiſtratus emuntur: quod Romæ capitali

c pœna

pœna uindicatur. illa porro temporibus Africani minoris Poly-
bius tradidit. ut nouam poſtea legem, uetere abrogata, de ambitu
latam, credere ſit neceſſe, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dica
mus Polybii ætate capitalem fuiſſe ambitum non lege, ſed more:
cum eo de crimine, deq; aliis item capitalibus nondum prætores
quærerent, ſed populus ipſe tributis comitiis iudicaret. quod idem
Polybius in eodem libro docet his uerbis: Capite damnandi ſolus
poteſtatem habet populus. In Tullia illud quoque ſcriptum eſt, ne
quis biennio, quo magiſtratum petiiſſet, petiturus ue eſſet, gladia-
tores daret, niſi ex teſtamento præſtituta die; ne quis prandia uul
go daret. quam legem cum P. Vatinius contempſiſſet, obiicit ei Ci
cero tantam licentiam atque arrogantiam in aſperrima illa interro
gatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quam tu
lit M. Aufidius Lurco, eadem fuere, quæ in ſuperioribus legibus,
noui hoc, ut, qui nummos in tribu pronunciaſſet, ſi non dediſſet,
impune eſſet; ſin dediſſet, ut is, quoad uiueret, ſingulis tribubus
HS CIↃ CIↃ CIↃ deberet. Conſulares præterea duas inuenio,
Pompeiam, & Iuliam, Cn. Pompeii Magni, & C. Iulii Cæſaris, qui
poſtea dictator fuit: quæ quid aut diuerſum, aut amplius, quàm
quæ antea latæ fuerant leges, habuerint, exploratum non eſt. id
quidem facile crediderim, cum lege Tullia de ambitu damnatis a-
quæ & ignis interdictio, hoc eſt exilium, per X annos irrogaretur,
lege Pompeia diuturnius exilium, aut fortaſſe perpetuum, eſſe ir-
rogatum. nam in Pompeia pœnam grauiorem, quàm antea, & for-
mam iudiciorum breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac le
ge ſancitum eſſe uideo, ne rei laudarentur. quod idem Pompeius
cum in Planci iudicio non ſeruaſſet, M. Cato iudex Pompeii lauda
tionem legi uetuit. quo autem tempore legem hanc Pompeius tu-
lit, iudicum numerum uidetur conſtituiſſe CCCLX. quod & Velle
ius lib. II, & Plutarchus in Pompeio declarat. itidemq; pro CCC,
legendum puto CCCLX, in epiſtola Cœlii, fam. lib. VIII. niſi ſi aut
Velleium, & Plutarchum malis eſſe mendoſum, quàm epiſtolam
Cœlii; ut ubique legatur, CCC: aut, mendum æque apud omnes
eſſe, aliquis exiſtimet, nec CCC, aut CCCLX, ſed CCCL iudices
fuiſſe; ut eorum numerus cum numero tribuum, quæ XXXV e-
rant, congruat; quòd ex ſingulis tribubus deni crearentur. Lege
item Iulia capitalem ambitum fuiſſe, apud Iuſtinianũ ſcriptum eſt.

Crimen de corruptis iudiciis ipſum quoque capitale crediderim. id ex eo coniicio, quòd C. Gracchus tribunus pl. eam legem in ordinem ſenatorium tulit, ceteros ordines excepit: ut in oratione pro Cluentio legimus. Cum igitur & crimen ipſum per ſe grauiſſimum fuerit; (quid enim grauius, quàm innocentem, accepta pecunia, condemnare?) et Gracchus eam legem, ut in eadem oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam ſenatorii ordinis retundendam; leuiore pœna eum contentum fuiſſe, uerisimile non eſt. quod eo magis exiſtimo, quia poſtea crimen hoc L. Sylla comprehendit ea lege, quam de ueneno tulit; ut capitale crimen cum capitali, uenenum ſcilicet cum iudiciis corruptis, coniunxiſſe uideatur. hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus utar exemplis) partes multæ declarant, et Sylla equeſtri ordini admodum fuit infenſus, ſenatorii uero ſtudioſiſſimus; Gracchi tamen legem in hoc ſecutus, equeſtrem ordinem, & plebem periculo liberauit. Quod autem coniectura adductus exiſtimabam, id legis XII tab. teſtimonio Gellius confirmat; in qua ſcriptum eſſe ait, ut, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſſet, capite puniretur. ut Gracchus non hoc ipſe nouum ſanxerit, ſed à XII tab. petitum in ſuam legem tranſtulerit. Vnum addam ad ingenia excitanda; quod, quæſtionibus poſitis, maxime fit; mirari me uehementer, cur in ea, quam proxime nominaui, oratione pecunias ob iudicandum captas Cicero repetundas uocet: quas diuerſas fuiſſe nemo neſcit: de quibus etiam propria lege quærebatur: cum de iis, quæ ob rem iudicandam eſſent acceptæ, lege Cornelia de ueneno cognoſceretur. niſi ſi pecuniæ repetundæ dicebantur non eæ ſolum, quas prouinciarum rectores contra leges accepiſſent, uerum & illæ, quarum cauſſa, qui ob iudicandum eas cepiſſent, in iudicium uocarentur. quodam enim modo, cum aduerſus eos ageretur, iudicio repeti pecunia uidebatur. id eo facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modo prouinciarum, ſed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio uel commiſiſſent, uel omiſiſſent, eſſe comprehenſos, iuriſconſultorum libri demonſtrant. nec ſane, ſi ad rationem animus referatur, uideo quid interſit, utrum à ſociis, publico fungens munere, pecunias contra leges, an à ciuibus aliquis accipiat. Adulterium lege Romulia capitale fuiſſe, literis proditum eſt, ſic inquam capitale, ut pœna

mors

morſ eſſet. tulit enim Romulus legem his uerbis; Adulterii conuictam uir, & cognati, uti uolent, necanto. quod item lege Iulia confirmatum eſt: qua lege ſupplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuiſſent. ſtupratoribus autem, ſi eſſent honeſti, pœnam irrogabat, publicationem partis dimidiæ bonorum: & capitale tunc ſtuprum non erat: ſin humiles, corporis coertionem cum relegatione quinquennali, niſi per uim ſtuprum commiſſum eſſet; ſi per uim, tempore non præfinito. Et inter liberas tantum perſonas, ut ſcripſit Papinianus, adulterium ſtuprum ue paſſas, lex Iulia locum habuit. quod autem, inquit, ad ſeruas pertinet, & legis Aquilliæ actio facile tenebit, & iniuriarum quoque competit. Hanc legem ab Auguſto, non à C. Cæſare, qui eum adoptauit, eſſe latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scantinia, quam C. Scantinius Aricinus tribunus pl. tulit in eos, qui alienam pudicitiam ſolicitaſſent, aut ſuam ipſi proſtituiſſent; quibus pœnam irrogauit X millia nummum. eſt autem hæc lex multis ante Iuliam annis lata, ſatis leui pœna, quam Iulia capitalem fecit, non tamen, ut opinor, in eos, qui alienam pudicitiam tentaſſent, ſed in eos, qui præpoſteram uel aduerſi, uel auerſi uenerem exercuiſſent.

De falſis, quod in Polybio, Cicerone, Gellio ſcriptum inuenerim, lex fuit XII tab. ut qui falſum teſtimonium dixiſſent, è ſaxo Tarpeio deiicerentur. Poſtea, huius legis exemplum ſecutus, L. Sylla dictator legem tulit, quæ ſeruis ultimum ſupplicium, liberis aquæ & ignis interdictionem irrogabat, ſi quis in teſtamento, alio ue ſcripto, aut nummo fraudem alio modo feciſſet, qua de lege meminit Cicero in Verrem. Partus etiam ſuppoſiticios, aſſeuerationem falſi nominis, uel cognominis, ſigna adulterina, & ſi quis ſe pro alio gereret, uel illicitis inſignibus uteretur, ad legem Corneliam L. Syllæ, quam proxime nominauimus, pertinuiſſe conſtat; præterea, qui duobus diuerſa teſtimonia præberent, quiq́; duobus eandem rem diuerſis (ut hoc utar uerbo) contractibus in ſolidum uenderent; item qui, ad litem falſam inſtituendam, pecuniam acciperent, eam ue in rem coirent, conſentirent, cœlarent, non obſiſterent. De iis, quos plagiarios uocarunt, legem Flauiam inuenio; quæ capitis pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, perſonarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, ſi quis liberum hominem ſciens emiſſet, aduerſus eum, ait Vlpianus

nus, capitale crimen ex lege Flauia de plagio naſcebatur. Tutelarum quàm diligenter apud ueteres habita ratio ſit, inde conſtat, quòd ſuſpecti tutoris iudicium, ut ex Cicerone cognoſcitur, lege XII tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia ſancitum eſt lege XII tab. ut, ſi quis actitauiſſet, carmen ue condidiſſet, quod infamiam flagitium ue alteri inferret, capite puniretur. atque hoc poſtea L. Sylla, lege lata, maieſtatis crimen fecit, ut Cicero in epiſtola ad Appium ſignificat his uerbis: Eſt maieſtas, ut Sylla uoluit, ne in quemuis impune declamare liceret. Furta quoque ueteres Romani capitali pœna uindicarunt. uideo enim, in XII tab. ita ſcriptum eſſe: Si quis nocte furtum faxit, & im aliquis occiſit, iure cæſus eſto: et, Fur manifeſto furto prehenſus interdiu, ſi ſe telo defenderit, & im aliquis occiſit, iure cæſus eſto: et, Frugem, aratro quæſitam, furtim noctu ſi pauerit ſecuerit ue pubes, ſuſpenſus Cereri necator; impubes uerberator, noxiamq; duplionem præſtato. Et clandeſtinæ coitiones capitale crimen fuit. nam, ut Porcii Latronis declamatio demonſtrat, lege XII tab. cautum eſt, ne quis cœtus nocturnos in urbe agitaret: idq; ſi quis feciſſet, capite multaretur. poſtea lex Gabinia idem ſanxit. Hæc de legibus, quibus capitalia crimina punirentur. Fuerunt aliæ de minoribus culpis, parem flagitio pœnam inferentes, hoc eſt minime capitalem, ut illa XII tab. Si quis iniuriam alteri faxit, XXV æris pœna ſunto: et illa, huic admodum ſimilis: Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in ſingulas æris XXV. atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno pl. rogata, correxit: de qua mentionem facit Vlpianus his uerbis. Lex Aquillia omnibus legibus, quæ ante de damno iniuria ue locutæ ſunt, derogauit; ſiue lex XII tab. ſiue alia quæcunque fuerit. fuit autem ea lex priuilegium; cum eam Aquillius tribunus pl. à plebe rogauit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid ſurreptum uſu capi poſſet, ſed ius rei ſuæ uindicandæ penes eum, cui ſurrepta eſſet, perpetuo maneret. Furti uero iudicium inter famoſa turpiaq; iudicia numerabatur: quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur; ut neque magiſtratum ullum capere, neque in ſenatum peruenire unquam poſſent. quod in oratione pro Cluentio demonſtratur. Iniuriæ nomine & uis, non modo publica, uerum etiam priuata, continetur. nam L. Sylla, ad arcendam

dam uim, legem tulit de iniuriis: de qua ſic digeſtorum lib. XLVII: Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere uolet, ob eam rem, quòd ſe pulſatum, uerberatum ue, domum ue ſuam ui introitam eſſe dicat. qua lege cauetur, ut non iudicet ei, qui agit, gener, ſocer, uitricus, priuignus, ſobrinus ue, propior ue eorum. quibus uerbis, omnem iniuriam, quæ manu fiat, conſtat lege Cornelia contineri. Huc referri poteſt, quod in agraria lege latum à C. Cæſare Calliſtratus ait: ut, qui terminos ſtatutos extra ſuum agrum fines ue dolo malo mouiſſent, pecunia multarentur. De ſodalitiis, lex XII tab. ſanxit, ut ſodalibus, qui eiuſdem collegii eſſent, & ius coeundi haberent, poteſtas eſſet pactionis, quam uellent, inter ſe ineundæ, dum ne quid ex publica lege corrumperent; de qua tum Cicero in Catone, tum Gellius lib. XX meminit his uerbis: In uniuerſum & cordi, & curæ Romanis ueteribus ſemper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut reip. pernicioſa ſodalitia coirent. Licinia poſtea lata eſt, ut ſodalitia (ſic enim ex oratione pro Plancio colligi uidetur poſſe) uel coercerentur, uel omnino tollerentur. Poſt eam Lectoria, de pœna in eos, qui adoleſcentes circumſcriberent: quibus etiam, ut iis caueretur magis, iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui ſine cauſſa, & temere accuſarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pl. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniuriis: quam Anagnini neſcio cuius Menulæ cauſſa, hominis impuri, latam, reprehendit Cicero in oratione pro domo. De alea fuerunt Titia, & Cornelia; illa, ut opinor, tribunicia, hæc conſularis. Tum Iulia de annona, & illæ, quæ ignominia ſontes reos notarent, ne capere magiſtratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accuſare. quibus omnibus pœnam quidem eſſe irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, ſi de iis nec ita multa ueterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de noſtro: antiqua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorum ſcriptis oratio noſtra, ſiue paulo ſit uberior, ſiue reſtrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibusq; legum, quæ ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, ut in eo, quem inſtituimus, doctrinæ ordine pergamus; à quibus leges latæ ſint, quo in loco, quo tempore, quibus de cauſſis, quàm licebit diligenter exponemus.

LEGES nec niſi à magiſtratibus, nec niſi comitiis ferebantur. idq; probandum exemplis non exiſtimo; ne, quæ ipſa per ſe ſatis aperta res eſt, in ea demonſtranda ſuperuacaneam operam ſuſcipiam. ſed, quia nec unus magiſtratus, nec una comitia erant; utrum ab uno, an ab omnibus magiſtratibus, & utrum unis, an omnibus comitiis ferrentur, aperiendum uidetur. Ferebantur leges à magiſtratibus maioribus quatuor, uno minore: à maioribus, prætore, & conſule, qui ordinarii magiſtratus erant; item à dictatore, & interrege; qui maiores quidem, ordinarii tamen magiſtratus non erant, neque populi comitiis creabantur. cenſor autem, etſi erat inter maiores magiſtratus, ius tamen ferendæ legis, aut habendorum comitiorum non habebat. minor magiſtratus, qui leges ferret, tribunus pl. erat. nam ædiles cur. quæſtores, ædiles pl. III uiri capitales, III uiri monetæ cudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm Comitiati, etſi magiſtratus erant, leges tamen non ferebant. Neque uero hæc, quæ doctrinæ cauſſa à me traduntur, ueterum teſtimonio ſingula confirmare, & exemplorum multitudine librum infercire, neceſſarium exiſtimo, non ſolum, quòd hiſtoriæ, libriq;, unde ipſi hæc hauſimus, omnibus patent; ſed etiam, quòd exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidæ potius cuiuſdam diligentiæ, ineptæq; ambitionis ſpeciem quandam præſefert. Legislatores aut tributis comitiis, aut centuriatis, aut etiam, ut in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant. ſi tributis, aut cum S. C. aut ſine: ſi centuriatis, è S. C. ſemper. plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis, ſed poteſtatis non minus erat in tributis. æque enim populus uniuerſus tenebatur iis legibus, quæ tributis comitiis ferebantur, atque iis, quæ centuriatis. idq; ſancitum eſſe lege à Q. Hortenſio dictatore lata, Lælius Felix memoriæ prodidit: cum ante iure eo, quod ſtatuiſſet plebs, patricii non tenerentur. non enim aduocare patricios tribuni pl. neque ad eos referre ulla de re poterant. ita ne leges quidem propriè, ſed plebiſcita dicebantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta erant. Hortenſius, quæ rogata plebs ſanxiſſet, ea pertinere ad omnes Quirites uoluit: ſiue, ut iura plebis augeret; cum plebeius ipſe eſſet; ſiue utili reip. conſilio, quòd in libera ciuitate diſsimilem ciuium conditionem diſcordiæ ſemina exiſtimaret. in quo diſsidentes ueterum opiniones licet agnoſcere.

nam, quod Hortenſio dictatori à Lælio tribui ſcribit Gellius, id ad Q. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortenſium dictator fuit. rurſus neque ab Hortenſio, neque à Philone, ſed multo ante à L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato coſ. eam legem eſſe latam, Dionyſius tradit. qua in uarietate uerum internoſcere difficile ſit: niſi ſi, quod res eſt, non tanquam nouam legem eſſe latam, ſed quaſi ueterem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortenſio, renouatam intelligas. Scripſit etiam idem Lælius, cum tribunus pl. populum adeſſe iuberet, non comitia, ſed concilium edicere debuiſſe: cum non uniuerſum populum, ſed plebem tantum, quæ pars populi eſt, aduocare tribunus poſſet. uerum hoc, quod à Lælio ſcriptum in Gellio legimus, obſeruatum ſit, nec ne, haud ſane mihi certum eſt: quin, quò me inclinat coniectura, eò me dare ſi uelim, comitia, quæ tribunus pl. haberet, dicta crediderim, non ſolum poſt legem Hortenſiam, quæ, diſcrimine ſublato, tribunicijs rogationibus ciues omnes pari iure ſubiecit, ſed anteà quoque, cum plebiſcitis patricij non parerent. quid enim? non ne tributa comitia dicebantur, quæ deſignandis minoribus magiſtratibus haberentur? at tributa comitia non & à tribuno pl. habebantur? an igitur eſt, qui, cum tribuni pl. eſſent deſignandi, eius rei cauſſa concilium à tribuno edictum legerit? quòd ſi quis, ut omnino Lælij diſtinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad deſignandos magiſtratus, ſed de eo, qui ad ſciſcendam legem aduocaretur, accipi uelit: ne hoc quidem aſſenſerim: cum, aliter eſſe, ipſo Cicerone magiſtro didicerim: uocat enim hic noſter lib. II de diuinatione comitia & in legum iure, & in iudicijs, & in creandis magiſtratibus. præterea in oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad comitia, ſiue magiſtratuum, ſiue legum. et Liuius libro XXXI, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata eſt. et ibidem: Pro ſe quoque conſulem hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret. et lib. XLV. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferendæ legis. Iam uero & de reo iudicando comitia dicta, quæ tribunus pl. haberet, exempla teſtantur, ut in III de legibus, & apud Liuium quatuor libris, III, XXVI, XL, XLIII. quanquam, ſi quis ipſa Lælii uerba paulo attentius conſideret, intelliget, nec ab ipſo traditum id,

T quod

quod nos, quaſi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui non uniuerſum populum, ſed partem aliquam populi adeſſe iube-ret, eum non comitia; ſed conſilium edicere debere. quibus uer-bis, non quid fieret, ſed quid fieri deberet, ſignificat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam conſuetudinem; ſicuti eodem loco, cum infert: Ita ne leges quidem proprie, ſed plebiſci-ta appellantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta ſunt. quo in lo-co, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tra-didit, obſeruatum non eſſe; quæq; tribunis rogantibus plebs iuſ-ſit, ea tum plebiſcita, tum leges & à Liuio, & ab aliis dici, ſæpe licet animaduertere: ſicuti & conſilium plebis, & comitia de reo Poſtu-mio apud eundem Liuium libro XXV. Legem laturus magiſtra-tus ſcribebat eam domi, & cum peritis conſultabat; ne quid con-tra populi rem, aut uoluntatem ſanciret; ne forte pugnantia capi-ta ſimul ferret; ne ue quid, quod uetus aliqua lex, ſi ferretur, in-ane infirmumq; iuberet eſſe; (etſi, quæ poſtea ferretur lex, ſuperio-res omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationem, poteſta-tem, commodum ue aliquod ipſe ſibi ſua lege, aut collegis, cogna-tis, affinibus mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Aebutia, fieri uetuerunt: contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditum eſt, ut ſibi Ciceronis ædes liceret poſ-ſidere. etiam illud in ſcribenda lege cauebatur, ne pluribus de re-bus, quæ non eiuſdem generis uiderentur, una rogatione ferretur; quod fieri cum lex Cæcilia & Didia uetabat; itaque à Clodio fa-ctum accuſat Cicero pro domo ſua; tum, faciendum non eſſe, in-dicat idem in ſuarum legum libro III his uerbis: Qui agent, non plus quàm de ſingulis rebus conſulunto. nam, Conſulunto, eſt, populum roganto. conſulitur enim populus, cum lex rogatur: itaque in oratione pro Milone, Nihil, inquit, de eius morte popu-lus conſultus, nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. et pro domo ſua: Si populus de iſta re conſultus eſſet. et Feſtus, Rogatio eſt, cum populus conſulitur. Addebatur illa exceptio; ut, ſi quid ius non eſſet rogari, ne eſſet rogatum. quod in oratione pro domo notaui-mus. item: ſi quid contra alias leges eius legis ergo latum eſſet, ut ei; qui eam legem rogaſſet, impune eſſet. quod fuiſſe tralaticium, hoc eſt, ſcribi ſolitum in omnibus legibus, tradit Cicero lib. III epiſt. ad Att. Hæc igitur, quæ propoſui, quaſi legitima à bonis ui-

ris in ferenda lege omnia cauebantur. ſed ubi rationem ijcit libido; ſpreta bonorum conſuetudine, nihil præter ſuam potentiam & utilitatem in legem ſpectarunt. ideo ſæpe leges Clodii, aut Vatinii, alienas à more maiorum, acerbe reprehenſas à Tullio uidemus. Scripta lege, legislator bene de rep. ſentiens, ante quàm eam promulgaret, referebat ad ſenatum; ut, quo plus ponderis maioremq; uim lex haberet, de ſenatus eam ſententia ferret. popularis uero, ac ſeditioſus magiſtratus ſæpe, prætermiſſa ſenatus auctoritate, aut etiam contra ſenatus auctoritatem, legem rogabat. Promulgabatur deinde lex, id eſt, in publico ponebatur. eſt enim promulgare, ut ait Feſtus, quaſi promulgare. id autem eo fiebat, ut inſpiceret qui uellet, inſpectam conſideraret; non ſolum, ut intercedi poſſet ante, quàm ferretur; uerum etiam, ut aliquanto ante ſtatuere cuiuis liceret, utrum, cum ferretur, antiquanda, an accipienda lex eſſet. addo etiam illud, ut quiuis monere legislatorem poſſet uel de corrigenda, uel omnino de non ferenda lege. ſpatium autem promulgationis, ut ex Dionyſio, & aliis patet, quacunque de re ferretur lex, erat trinundinum, id eſt per trinas nundinas. cum enim nundinarum cauſſa ex agris in urbem ciues conuenirent; per trinundinum leges patere, ut à ruſtica plebe ter legi cognoſciq; poſſent, uoluerunt. quod cum M. Antonius non ſeruaſſet, inuehitur in eum Cicero Philippica V his uerbis: Vbi lex Cæcilia, & Didia? ubi promulgatio trinundinum? et idem pro domo ſua: Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de rep. quæ mihi uiſa ſunt ad illius miſeri cauſſam pertinere. hæc homines improbi ad quoſdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipſo die tu es adoptatus. ſi, quod in ceteris legibus trinum nundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſeruanda ſunt; ut decreuit ſenatus M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ eſſent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum pl. non fuiſſe. Et, ut aliud ex alio, trinundinum non ſolum in lege ferenda, ſed & in magiſtratu deſignando uideo eſſe ſeruatum, ob eam ſcilicet cauſſam, ut conſuleretur candidatis pariter, & populo; illis, ad magis conciliandos ſibi plebis

animos; huic, ne imprudenter aliquem repente crearet, quem creatum poſtea nollet. locum autem & in lege; & in magiſtratu fuiſſe trinundino, minime miror; qui uideam à Cicerone, oratione II in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magiſtratus crearentur. nam ſi comitia lex ſunt: ſequitur, ut, quod in lege, idem in comitiis obſeruetur. et, quod rationi conſentaneum uidetur, id exempla clarius oſtendunt. X uiris creandis, inquit Liuius libro III, in trinundinum comitia indicta ſunt. et in epiſtola ad Tironem Cicero: Ad conſulatus petitionem ſe uenturum: neque iam uelle abſentis rationem haberi ſui: ſe præſentem trinundinum petiturum. quod tamen non niſi tranquilla rep. ſeruatum exiſtimo. nam Punico bello ſecundo Q. Fabius Maximus conſul tertium, Romam comitiorum cauſſa proficiſcens, in eum, quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. idemq; fecit anno proximo C. Claudius Cento, dictator comitiorum conſularium cauſſa creatus. Sed nimirum, quod dici ſolet, ſilent leges inter arma: & ad remp. cuius cauſſa latæ leges ipſæ ſunt, omnia referenda. Seruabatur præterea & in iudicio populi trinundinum, cum ſcilicet à populo reus iudicaretur. unde illud pro domo ſua: Cum tam moderata iudicia populi ſint à maioribus conſtituta; primum, ut ne pœna capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne, niſi prodicta die, quis accuſetur; tertio, ut ante magiſtratus accuſet intermiſſa die, quàm multam irroget, aut iudicet; quarto, ſit accuſatio trinundinum: ſic enim, quàm quo modo eſt in impreſſis libris, malim legere. Conſtat igitur, in omnibus plane comitiis, de legibus, de magiſtratibus, de reis, trinundini rationem eſſe ductam: idq; propterea, quod iam dixi, quia legis nomen in omnia comitia, quibuſcunque de cauſſis haberentur, conueniret. Neque uero trinundinum ita interpretor, ut, ipſo tertiarum nundinarum die uel latas eſſe leges, uel deſignatum magiſtratum, uel reum à populo iudicatum, exiſtimem: cum & Macrobius libro I, comitia nundinis haberi non potuiſſe, neque concionem aduocare, id eſt cum populo agere, licuiſſe, ueterum teſtimonio probet: & Feſtus, nundinas non ſolum inter ferias, ſed etiam inter nefaſtos dies apud antiquos fuiſſe dicat; inter ferias, ne cum populo agi liceret; inter nefaſtos dies, ne lege. Nundinas, inquit, feriarum diem eſſe uoluerunt antiqui quo ruſtici mercandi uendendiq; cauſſa in urbem conuenirent;

eumq; nefaſtum, ne, ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. aliud autem erat, cum populo agere; aliud, lege agere. cum populo agere, populum, eſt, ad conſilium, aut concilia uocare, ut ait Feſtus: lege agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IIII epiſt. ad Atticum, per duos nundinarum dies neque comitia eſſe habita, neque concionem ullam, his uerbis Cicero declarat. Ante X cal. nundinæ. concio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam ſententiam dictum accipio, ut inter eum diem, quo promulgata lex erat, & eum, quo deinde ferretur, trinæ nundinæ intercederent; quo & ſæpius & à pluribus, urbem mercandi uendendiq; cauſſa uiſitantibus, promulgata lex cognoſci poſſet. Poſt tertias nundinas, magiſtratus in eum locum, ubi legem laturus erat, ſiue in forum, ſiue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, ſubiiciente ſcriba, recitaſſet; tum; (forte etiam in toto trinundino, quotieſcunque populus coiiſſet, uel ſuadebant legem, uel diſſuadebant: ſed, maxime, ac uehementer fieri ſolitum quo die ferenda lex erat, conſentaneum eſt) primum quidem is, qui legem promulgarat, populo ſuadebat, ut rogationem acciperet; ſed poſt eum alii, non priuati modo, quibus ab aliquo magiſtratu concio daretur, (nam alioqui concionandi poteſtas priuatis non erat) uerum etiam quandoque magiſtratus, pro ſuo quiſque ſenſu, uel ſuadebant, uel diſſuadebant. ſuaſorem rogationis eum, qui rogabat, fuiſſe, ita uериſimile eſt, ut, exemplis, quæ multa ſuppetunt, mihi eſſe utendum in re minime dubia, non exiſtimem. quod autem minus uериſimile eſt; ut aliquis eius rogationis, quam ferret, ipſe diſſuaſor fuerit; id niſi teſtimoniis probem, credibile non erit. atque hoc tum fiebat, cum magiſtratus non è ſua, ſed è ſenatus ſententia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur diſſuadere ad populum, quod non probauerat in ſenatu. Piſonis conſulis exemplum habemus in epiſtola, Vereor, ad Atticum lib. I. Piſo, inquit, conſul, lator rogationis, idem erat diſſuaſor. quod Attico, ut nouum & iniquum, ſcripſit Cicero; cum ſuadere ſuas rogationes reliqui ſolerent. unde illud Attici ad Ciceronem lib. II de legibus. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem; ut ego, Vti rogas, poſſim edicere. loquitur enim Atticus cum Cicerone, ut cum magiſtratu legem rogante. et quemadmodum in eo libro perſonam

Cicero

Cicero ſuſtinet magiſtratus legem rogantis; quod proxima ſuperiora uerba declarant; Si quæ forte leges à me hodie rogabuntur, quæ non ſint in noſtra rep. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum; qui tum ut lex ualebat: ſic Atticus ciuem agit de ipſa lege ſuffragium ferentem. quod indicat illud: Vt ego, uti rogas, poſsim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus ſciſcebatur lex: quæ his duabus erant literis ſignatæ, V. R. id eſt, uti rogas: cum eæ, quibus lex reiiciebatur, una litera A, eſſent inſcriptæ: quæ ualebat, antiquo, hoc eſt nihil nouari uolo, antiqua probo. Vereor autem, (ut à re propoſita paululum digrediar) ne mendum lateat in uerbo, Edicere. cui, quantum ex antiqua latine loquendi conſuetudine coniicere, ac meminiſſe poſſum, in hac ſententia locus non eſt, ſed ad rem. Priuatus legem Cinciam de donis & muneribus Q. Fabius Maximus ſuaſit; Ogulniam de ſacerdotiis P. Decius Mus; Voconiam de hereditatibus M. Cato ille cenſorius; Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec uero, qui priuati item lege diſſuaſerint, inuenire non facile eſt. exemplum habemus, in oratione pro lege Manilia, Q. Hortenſii; in libro de amicitia, C. Lælii, & minoris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando, diſſuaſit Hortenſius; Papiriam, de tribunis pl. reficiendis, Lælius, & Africanus. atque hanc ipſam conſuetudinem, ut priuati legem ſuaderent, aut diſſuaderent, indicat Liuius lib. XLV his uerbis: Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis ſuadendi diſſuadendiq; poteſtas facta eſſet: quo melius aut commoda legis aperirentur, aut uitia. quo perſæpe euenit, ut aut ii, qui ad intercedendum uenerant, deſiſterent; aut intercederent, qui non profeſsi eſſent ſe interceſſuros. et eodem libro infra: Cum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre uellet; & priuatis lege dicendi locus eſſet; neque ad ſuadendum, ut in re minime dubia, quiſquam procederet: Ser. Galba repente proceſsit... item Cicero in oratione pro C. Cornelio; cuius extant reliquiæ quædam, cum Aſconii commentariis editæ. Eſt, inquit, ius uetandi, dum priuati dicunt, dum ſitella defertur, dum æquantur ſortes, dum ſortitio fit. quibus in locis cum & Liuius & Cicero de ſolis priuatis meminerint; non tamen eam poteſtatem ſolis priuatis fuiſſe debemus, exiſtimare. partem enim pro toto poſuerunt; quia priuati

uati & ſæpius, & plures, quàm magiſtratus, aut pro lege, aut contra legem dicere ſolerent: Magiſtratuum porro uel ſuadentium, uel diſſuadentium legem exempla habemus hæc. M. Porcius Cato, ille maior, conſul rogationem de abroganda lege Oppia, C. Lælius, ille ſapiens, prætor Liciniam de cooptatione ſacerdotum ad populum transferenda diſſuaſerunt: legem Maniliam prætor Cicero luculenta, quæ extat, oratione ſuaſit: agrariam Rulli iis, quæ extant, orationibus conſul idem diſſuaſit. Verum hæc, quæ paulo longius, ut illuſtriora fierent, produximus, paucis admodum uerbis libro de legibus III. Cicero comprehendit. Populum, inquit, doceto, doceri à magiſtratibus priuatiſq; patiuntor. in quo ſignificatur, ut & ipſi magiſtratus, qui legem ferent, doceant, hoc eſt de ipſa lege dicant; & dicere alios quoque tum magiſtratus, tum priuatos patiantur. Infra uero, eodem libro, cum dixit, De promulgatione, de ſingulis rebus, de priuatis, magiſtratibus audiendis; priuatos poſuit ante magiſtratus, cum ſupra primum magiſtratus, deinde priuatos nominaſſet. quòd ſi ad ueritatem ordo referatur, prius nominari priuatos, deinde magiſtratus oportuit; prior enim priuatis locus ūſuadenda diſſuadenda ue lege ideo datus eſt, ne, ſi eos, qui magiſtratum gerebant, ante audiſſent, ab iis diſſentire non auderent. idq; Dio hiſtoriæ ſuæ lib. XXXIX. ſcriptum reliquit. quos autem ſuadere aut diſſuadere leges ſolitos fuiſſe diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cum auctores intelligat uel accipiendæ legis, uel antiquandæ. Hæc de ſuadentibus diſſuadentibusq; legem. nunc de loco, unde ſuaderent, aut diſſuaderent, addendum quiddam eſt. Nemo ad populum, niſi de loco ſuperiore, concionabatur, ſiue ius priuatus eſſet, ſiue magiſtratum adminiſtraret. id autem ob eam cauſſam, quo longius à ſtantibus in concione tum exaudiri uox, tum intelligi uerba poſſent. concionabantur igitur, ſi in foro, de Roſtris, quæ ad Comitium fuiſſe, prope iuncta curiæ, Pedianus ait: ſi in campo Martio, uel alibi, de ſuggeſtu, aut editiore aliquo loco. concionari autem magiſtratibus pro ea, quam habebant, poteſtate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, niſi concionem, id eſt concionandi poteſtatem, à magiſtratu aliquo acciperent, non licebat. et quia ſæpius in foro, ubi Roſtra fuiſſe diximus, quàm in campo, leges ferebantur: ideo ſæpius de Roſtris, quàm in cam-

po, conciones habebantur: multo enim plures tributis comitiis, quæ, legum quidem cauſſa, in foro, interdum & in Capitolio habebantur, quàm centuriatis, quæ in campo, latas eſſe conſtat: cum tribuni pl. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillime ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrent ex ſenatus auctoritate: quod neceſſe erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non niſi poteſtate à magiſtratu accepta concionari potuiſſe; magiſtratus autem cunctos ſuo iure potuiſſe. quod cum ita eſſe nunc etiam confirmem; tamen illud addo, ſummum in eo ius, ſummamq; poteſtatem tribunorum pl. fuiſſe: qui, ſi uellent, non priuatos modo, uerum & magiſtratus ipſos, atque etiam conſulem, qui ſummus erat magiſtratus, prohibere concione poterant. itaque Ciceronem conſulem extremo magiſtratus die Q. Metellus Nepos tribunus pl. concionis habendæ poteſtate priuauit: et Q. Metellum Celerem conſulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerem deductum; annoq; proxime conſecuto M. Bibulum, item conſulem, à P. Vatinio tribuno pl. hiſtoriæ narrant. non enim de Roſtris modo concionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahere tribuno pl. licebat, uerum &, quoquò uellet, deducere, uel ad ſupplicium, ſi liberet: propterea quòd, cui uellet, manus inücere, uetuſto Sacratarum legum iure, poterat; ipſi, cum ſacroſanctus eſſet, nemo poterat. Verum tribuni pl. poteſtatem ſuo loco, id eſt libro de magiſtratibus, reſeruemus: interim, quod in manibus eſt, ipſum agamus. Cum ſuaſerant, diſſuaſerantue legem primo loco magiſtratus, qui legem ferebat, ſecundo priuati, tertio reliqui magiſtratus; cum, præſentibus ſacerdotibus, ut Dionyſius ſcribit, & diuina exponentibus, ſitella, quam nominat Pedianus, deferebatur: in quam ſiue tribuum, ſi tributis comitiis lex ferretur; ſiue centuriarum, ſi centuriatis, nomina coniiciebantur: deinde, ſortibus æquatis, hoc eſt, ita agitata ſitella, ne qua ſors ſubſultaret, atque exiſteret, ſed pariter omnes æquatæ iacerent, ſortitio fiebat; quæq; prima uel tribus, uel centuria, quæ ſecunda, quæ tertia de ſitella exiiſſet, eundem, quem ſors dederat, in ſuffragio ferendo locum atque ordinem tenebat. hæc dum agerentur, ſi quis tribunus pl. legi uellet intercedere, locus erat. nunquam autem ante ſuaſionem diſſuaſionemq; legis interceſſionem fuiſſe, declarant illa proxime recitata, quæ Li

uius

uius libro XLV, Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et quoniam de interceſſione, quæ legem impediebat, mentionem facimus: (neque enim legi tantum, uerum & ſenatus conſultis, & prætorum decretis, aut iudiciis interceſſum eſſe, animaduertimus) omnibus de cauſſis, quæ, quo minus promulgata lex perferri poſſet, impedimento fuerunt, dicendum nobis eſt. Hæ quinque traduntur: prima, interceſſio; cum tribuni pl. quorum proprie intercedendi ius erat, edita uoce illa, Veto, de qua meminit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non deſunt: altera, cum is, qui promulgarat, uel amicorum precibus adductus, uel ſenatus auctoritate commotus, uel ipſe ſua ſponte conſilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Cæcilius, uterque tribunus pl. diuerſis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorum ſuffragiis, hic in ea, quam de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cum, neque intercedente tribuno, neque eo, qui promulgauerat, conſilium mutante, comitiales dies, id eſt eos, quibus agi cum populo licebat, conſul eximebat, uel ſupplicationibus decernendis, uel feriis indicendis, non ſolum iis, quæ Latinæ dicebantur, quas indicere ſoli conſules poterant, ſed etiam iis, quæ imperatiuæ, quas non modo conſulibus, uerum etiam prætoribus ipſorum arbitratu licebat imperare. quo genere uſum eſſe Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum conſulem, ut C. Catonis tribuni pl. legibus obſiſteret, uidemus in epiſtola, Placiturum, libro II ad Quinctum fratrem: Quartam cauſſam, quæ & ipſa comitiis, quacunque de re haberentur, impedimento eſſet, obnunciationem inueni: quam omnes plane magiſtratus habebant, ut in oratione, quæ eſt in Antonium ſecunda, Cicero ſignificat his uerbis: Nos nunciationem ſolum habemus; conſules & reliqui magiſtratus etiam ſpectionem. quo loco duas dictiones, nunciationem, & ſpectionem, alteram alterius ſedem occupaſſe, facile crediderim: ut augures ſpectionem duntaxat habuerint; magiſtratus, ſi modo augures eſſent, ut erat Antonius, idem conſul, & augur, ſimul cum ſpectione etiam nunciationem, hoc eſt obnunciationem: idq; cum ad ipſam Ciceronis ſententiam magis quadrare, qui diligenter animum intenderit, intelliget: tum Feſtus Pompeius ita eſſe, deprauatis ille quidem uerbis, ſatis tamen aperte ſignificat in dictione ſpectio. legamus igitur in ea oratione ſic: Nos enim ſpectionem

ſolum habemus, conſules & reliqui magiſtratus etiam nunciationem: ut augures intelligat, cum, Nos, dicit: erat enim ipſe augur: cum uero, Conſules, ſubiicit, in eo notet Antonii conſulis inſcitiam; qui ſe id auguratus iure poſſe diceret, quod, quia conſulatum gerebat, multo facilius poterat. præterea, ut de magiſtratibus obnunciantibus, ita de auguribus de cœlo ſeruantibus haud parum ſæpe legimus: quod quidem ſpectionem ſignificat. quæ tolleretur, ſi uerum illud eſſet, Nos nunciationem ſolum habemus. Quòd ſi quis dixerit; ideo uerum eſſe, nunciationem ſolum habuiſſe augures, quia ſpectionem, niſi iuſſi à magiſtratibus, non haberent: facile refelletur. nam ſi augurum ſpectio non eſt; quia pendet à magiſtratuum uoluntate: ne nunciatio quidem erit; quia pendet à ſpectione. qui enim eſſe poteſt nunciatio, niſi ſpectio antecedat? præterea, ſi ſpectionem augur non habet, niſi iubente magiſtratu: ne nunciationem quidem habet, niſi eodem uolente. neutram igitur habebit: quandoquidem non ipſius, ſed magiſtratus in utraque poteſtas eſt. quo modo igitur conſiſtit illud, Nos nunciationem ſolum habemus: ſiue nunciationem pro renunciatione, ſiue pro obnunciatione accipias? Quinta impediendi ratio fuit, cum de cœlo uel fulgebat, uel tonabat. erat enim in augurum diſciplina, ut, Ioue fulgente, tonante, comitia dimitterentur. quo genere impedimenti Pompeius Magnus in ſecundo conſulatu, ne M. Cato prætor crearetur, comitia diſſoluit. Redeo ad inſtitutum. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. de quo Pediani uerba ſubſcribam. Cum, inquit, id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat; iubet unumquenque is, qui fert legem, diſcedere. quod uerbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco, ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione. Liuius autem libro II, ubi de lege Lectoria loquitur, Conſul, inquit, Appius negare ius eſſe tribuno in quenquam, niſi in plebeium: non enim populi, ſed plebis eum magiſtratum eſſe; nec ullum ipſum ſummouere pro imperio poſſe more maiorum: quia ita dicatur: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. ubi, Diſcedite, dictum apparet, ad ſuffragia ferenda. libro uero III, ubi de Terentia lege

ge agit, idem ſignificat, cum ait: Quemadmodum ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo delectu, ſic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. initium erat rixæ; cum diſcedere populum iuſſiſſent tribuni; quòd patres ſe ſummoueri haud ſinebant. Cum igitur, de concione iuſſi diſcedere, in ſuam quiſque tribum, aut centuriam abiiſſet; priuatos homines inuenio, qui de lege laborarent, non modo populum, ut legem acciperet, ante lata ſuffragia rogaſſe, uerum etiam, cum ſuffragia lata eſſent, ne quid fallaciæ committeretur, ipſos aut tabellas dinumeraſſe, aut dinumerantibus aliis præfuiſſe. idq; diribere proprio uocabulo dicebatur. quod muneris quia fere obiri curariq; ab iis ſoleret, qui neque ætate graues, neque geſtis honoribus inſignes admodum eſſent; id ſibi & à ſenibus, & à dignitate præſtantibus præcipue contigiſſe, glorioſe commemorat Cicero in Piſonem. Hoc, inquit, certe uideo, quod indicant tabulæ publicæ, uos rogatores, uos diribitores, uos cuſtodes fuiſſe tabellarum: et, quod in honoribus ueſtrorum propinquorum non facitis, uel ætatis excuſatione, uel honoris; id in ſalute mea, nullo rogante, uos ueſtra ſponte feciſtis. eodemq; uerbo eadem de re uſus eſt in ea poſt reditum in ſenatu, cum ait: Quando tantam frequentiam in campo, tantum ſplendorem Italiæ totius, ordinumq; omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, cuſtodesq; uidiſtis? Quod autem in oratione pro Plancio uir diligens & eruditus legendum putat, pro direptio, diribitio: aſſentior illi, & idem puto. quod uero diribitores ait idem eſſe eos, qui populum in ſuas claſſes & tribus diſtribuerent: in hoc aſſenſum ſuſtineo, &, quod Græci dicunt, ἐπέχω. fortaſſe enim diribitores potius fuerunt ii, qui ipſas tabellas, ſuffragiorum notis inſcriptas, cum diligentia fideq; numerarunt: ut, quæ legem probarent, quæ reiicerent, ex numero cognoſceretur. id ita eſſe, plane demonſtrat Varro de re ruſt. lib. III. Comitiis, inquit, ædiliciis, cum ego atque Axius ſuffragium tuliſſemus, Axius mihi, dum diribentur, inquit, ſuffragia, uis potius Villæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati tabella? Nec dubito, quin legendum ſit, Diribeantur, pro Diripiantur, in ea in Piſonem, in eo loco; An expectas, dum de te LXXV tabellæ diripiantur? quod uerbum & Plinius uſurpauit libro XXXVI, cap. XV. Hic eſt, inquit, ille domitor orbis

populus, qui gentes, & regna diribet. Ciſtis autem ſuffragiorum cuſtodiendis certos homines in comitiis præfuiſſe, qui Nongenti ſint appellati, idem Plinius lib. XXXIII cap. II ſcriptum reliquit. Tabellis diſtributis, primo loco ea tribus, aut centuria ſuffragium ferebat, quæ, omnium tribuum, aut centuriarum nominibus in ſortem coniectis, prima de ſitella, de qua iam diximus, ſorte exierat: eaq; prærogatiua dicebatur; quia prima rogaretur à magiſtratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? uidelicet is, quem magiſtratus legem ferens deligebat: deligebat autem, quem & dignitate præſtare, & rogationi ſuæ præter ceteros fauere iudicabat. utrunque cognoſcitur in oratione pro Plancio: in qua ita ſcriptum eſt. Nam quòd primus ſciuit legem de publicanis, tum, cum uir ampliſſimus conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit; quis non tulit publicanus? ſi, quia primus ſciuit: utrum id ſortis eſſe uis, an eius, qui illam legem ferebat? ſi ſortis: nullum crimen eſt in caſu, ſi conſulis: ſplendor etiam Plancii, hunc à ſummo uiro principem ordinis iudicatum. ex quo conſtat, ideo primum Plancium ad ſuffragium ferendum à Cæſare conſule lectum eſſe, quia primus ordinis equeſtris iudicaretur: quod ipſum confirmant illa pro domo ſua: Conſulari homini P. Clodius, euerſa rep. ciuitatem adimere potuit, concilio aduocato, conductis operis non ſolum egentium, ſed etiam ſeruorum, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omnium ſuffragium ferente. quod apertius proxime oſtendit, cum ait: Sin autem is primus ſciuit. erat enim quodam modo legis ornamentum, cum is eam ſciſcebat primus, cuius in ciuitate non leuis eſſet auctoritas. quod etſi ſatis clare indicant ea, quæ ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipſa pro domo ſua idem fit illuſtrius. ſubiungit enim poſt ea, quæ proxime ad exemplum attuli, non magno interuallo: Tu huius, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate honeſtes, auctoritatem amplecteris. quaſi Clodius Sedulii, tanquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honeſtandam ſcripſiſſet, aut fortaſſe etiam in æs ſimul cum ipſa lege incidiſſet. nam, ut dicam quod ſentio, ſuſpicor de mendo, ubi Sedulii mentio fit in ea pro domo ſua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomen incideris? id non placet, non enim

enim cum audacia caſus congruit. nam ; incidere, uerbum eſt in ca
ſu poſitum : audacia uero uoluntatis eſt. non enim, qui incidit, au
dax eſt, ſed imprudens, & inſcius ; qui uero audax, is non incidit,
ſed incurrit, & irruit. quare aliter ſuſpicor à Cicerone ſcriptum eſ
ſe, & forte ſic : Quid te audacius, qui in æs eius nomen incideris ?
leges enim in æs incidi ſolitas, paulo poſt docebimus. Cum igitur
ab eo, quem magiſtratus ipſe primum delegiſſet, deincepſq; ab
aliis eiuſdem tribus, aut centuriæ perlata ſuffragia erant ; tum,
ſuffragiis in utranque ſententiam dinumeratis, &, quo modo uete
res loquebantur, diribitis, numeroq; eorum punctis notato, eius
tribus, aut centuriæ uoluntas cognoſcebatur, eaq; à præcone re-
nunciabatur ; &, eadem in reliquis tribubus aut centuriis ratione
ſeruata, ex maiore tribuum centuriarum ue numero uel antiqua-
batur, uel ſciſcebatur lex : ac de antiquata quidem lege nihil eſt di
cendum : ſcitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiu
rando confirmari ſolitam legimus. itaque Q. Metellus, ille Numi
dicus, ne in legem Saturnini per uim latam iuraret, in exilium abire
maluit, ſibiq; potius de patria, quàm de ſententia, decedendum
putauit. quem anno poſt XLIII imitatus non eſt M. Cato, is, quem
Vticenſem hiſtorici nominant : qui cum leges P. Clodii nullo ne-
que iure neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit, conſi-
lio uſus optimo ; ut Cicero ait in ea pro Sextio. nam ab eo, quod
omnino ne fiat, fieri non poteſt, cum periculo diſſentire, temerita
tis uidetur eſſe. Poſt iuſiurandum, in æs lex incidebatur : quod in-
dicat Liuius lib. III his uerbis : Prius quàm urbem conſules egre
derentur, leges X uirales, quibus tabulis duodecim eſt nomen, in
æs inciſas in publico propoſuerunt. quod ipſum libro X Diony-
ſius confirmat. et Cicero in oratione III in Catilinam, Memoria
teneris, inquit, Cotta, & Torquato coſ. complures in Capitolio
turres de cœlo eſſe percuſſas : cum & ſimulacra deorum immorta-
lium depulſa ſunt ; & ſtatuæ ueterum hominum deiectæ ; & legum
æra liquefacta. quod ipſum uerſibus deinde perſecutus eſt in ſe-
cundo de conſulatu ſuo, ut libro I & II de diuinatione patet. can-
dem conſuetudinem confirmant illa, quæ in I Philippica ſcripta
ſunt. Forum ſepietur : omnes claudentur aditus : armati in præſi-
diis multis in locis collocabuntur. quid tum ? quod erit ita geſtum,
id lex erit ; & in æs incidi iubebitis ? quod etiam non multo ante

dixerat: Quæ ille in æs incidit, in quo populi iuſſa perpetuasq; leges eſſe uoluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: ſed unum Suetonii, quod in C. Cæſaris uita legimus, quod apertam rem multo etiam illuſtrius oſtendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus conſul, edicto præfatus, de ſumma ſe rep. acturum, retulit ad ſenatum, ut ei ſuccederetur ante tempus: quoniam, bello confecto, pax eſſet; ac dimitti deberet uictor exercitus: &, ne abſentis ratio comitiis haberetur; quando nec plebiſcito Pompeius poſtea abrogaſſet. acciderat autem, ut is, legem de iure magiſtratuum ferens, eo capite, quo à petitione honorum abſentes ſummouebat, ne Cæſarem quidem exciperet per obliuionem; ac mox, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in æs leges incidebantur, cum perlatæ eſſent; quod proxima Suetonii uerba oſtendunt: cur in oratione pro Milone, cum de legibus nondum latis, ſed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos noſtris ſeruis addicerent? cur non, ſcribebantur, potius quàm, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dicamus, quod omiſit Pedianus interpres; qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis eſt, ſicuti in exponenda hiſtoria ſatis liberalis. norat Cicero confidentiam Clodii, hominis audaciſsimi: qui domi ſuæ leges non modo ſcriberet, ſed etiam, quaſi latas, incideret; quas, quo iure, qua ue iniuria, cum ſuis operis & ſeruis omnino perferre conſtituerat. et eſt oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiam ſi fortaſſe facta non ſunt, fieri tamen potuiſſe, eius, in quem dicitur, ante acta uita declarat. nihil erat, quod in Clodium, quamuis atrociter excogitatum, non ueriſimile uideretur. ideo, Incidebantur potius, quàm ſcribebantur, dixit, uel uere, uel, quod magis puto, ὑπερβολικῶς, & tamen ueriſimiliter, ut de P. Clodio; quem omnium audaciſſimum fuiſſe conſtabat. Ne illud quidem prætermittam, non in tabulis modo æneis, ſed etiam in columnis inciſas eſſe leges. de tabulis dubium non eſt: quas etiam aliquot, in hunc uſque diem ſeruatas, ipſi uidimus. de columnis autem Cicero pro Balbo ſic: Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Caſſio, Poſtumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus poſt Roſtra inciſum & perſcriptum fuiſſe. qua ipſa de

re Liuius libro II ſic: Tantum ſua laude obſtitit famæ conſulis Marcius; ut, niſi fœdus cum Latinis, columna ænea inſculptum, monimento eſſet, ab Sp. Caſſio uno, quia collega abfuerat, ictum; Poſtumum bellum geſsiſſe cum Volſcis, memoria ceſſiſſet. et Varro, ut apud Macrobium legimus, antiquiſſimam legem in columna ænea ſcripſit inciſam fuiſſe, cui mentio intercalaris aſcriberetur. nec deeſt Dionis in hiſtoria teſtimonium; qui libro XLI, columnas, quibus inciſæ leges legerentur, de cœlo tactas memoriæ prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata, in æs inciſa; (his enim quaſi gradibus ad id, quod in lege ultimum, ac ſummum eſt, peruenimus) unum reſtat, ut, ubi cuſtodienda reponeretur, oſtendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omnium fuiſſe rationem, ſed aliquot, maximeq; tabulis æneis inciſas, in publico proponi ſolitas, ut oculis ciuium parerent; quod exempla demonſtrant; quæ uero æneas in tabulas eſſent inciſæ, eas ad ærarium delatas, quò ſcilicet & ſenatus conſulta, ibi cum publicis pecuniis, omniumq; publicarum rationum libris conditæ aſſeruabantur. erat autem ærarium in Saturni Opisq; templo: templum autem in uico Iugario, id Capitolli radices. unde ſepties millies HS, à Cæſare dictatore depoſitum, poſt illius interitum M. Antonius conſul abſtulit. etſi tantum Opis in Philippica I & II ubi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quòd duabus cellis ſimulacra Opis & Saturni ſeparatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quàm ad Saturni, eam pecuniam Cæſar locaſſet. primis tamen reip. temporibus legem Iciliam in templo Dianæ, quod in Auentino monte fuit, repoſitam eſſe, legimus in hiſtoria Dionyſii. Quæ ad rationem perferendæ legis attinerent, quæ fere ponderis alicuius eſſe uiderentur; omnia, ut arbitramur, perſecuti ſumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à ceteris comitiis, ut de magiſtratu creando, de reo iudicando, quia conuenire magis in librum de comitiis hæc tractatio uidetur, qui poſt hunc de legibus exibit, hic omittimus. Perlatæ uero legis quæ uis eſſet, primum utrum maxima; deinde, ſi maxima, utrum perpetua, breui, pro noſtra conſuetudine, diſſeremus. Erat in lege ſumma uis; non ſolum, quia, quod erat lege ſancitum, Quirites omnes tenebantur; quod tribus legibus, una conſulari Valeria Horatia; duabus dictatoriis, Publilia, & Hortenſia, ſancitum ſupra diximus;

ximus; (paucas tamen excipio, quibus non omnes planè ciues obſtringebantur; quo de genere fuiſſe legem de repetundis, iam oſtendimus: lata enim eſt poſt illas tres, conſularem unam, dictatorias duas, à nobis proxime nominatas: &, quodcunque poſtremum populus iuſsit, id ius ratumq́; eſſe XII tab. lege ſancitum eſt) uerum etiam, quia, non, ut prætoris edictum, item lex annuo ſpatio terminabatur, ſed uigebat uſque dum alia lege abrogaretur. abrogari uero omnes licuit, præter Sacratas: quæ uiolatæ ſæpe, abrogatæ nunquam ſunt. abroganti uero non eadem, quæ uiolanti legem, pœna ſancitur. ceteræ leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogatæ multæ ſunt. tametſi nulla lata lex eſt, quæ ipſa ſe contra abrogationem quaſi ſanctionis ſepimento non munierit, graui pœna, multa ue ei, qui abrogaſſet, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen ullam propterea ſubiere pœnam. dixi iam, plus fuiſſe poteſtatis in eo, quod poſtremum populus iuſſiſſet, quàm in eo, quod antea iuſſerat: id lege XII tab. ſancitum eſſe. iuſſum autem populi & ſuffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuiſſet, ſed quid ei poſtremum placeret, ſpectari ſolebat. ſenſit autem in hoc genere populus non ſemper è rep. nam quemadmodum ſæpe malas leges bonus populus, ſic interdum bonas malus abrogauit. à ſenatu uero nunquam lex ulla, niſi reip. cauſſa, ſublata eſt; ut, cum Appuleiæ, Mario conſule referente, S. C. damnatæ ſunt; quòd ab hoſte reip. L. Appuleio Saturnino rogatæ eſſent: aut, cum Liuiæ conſilio Philippi conſulis ſublatæ, quia contra auſpicia, quæ ſeruari lex Aelia iubebat, à M. Liuio Druſo latæ iudicarentur. erant enim quatuor omnino genera, (ut ipſa fere Ciceronis uerba uſurpem) quæ ſunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per ſenatum more maiorum ſtatueretur aliquid de legibus: unum eiuſmodi, placere legem abrogari, ut Q. Cæcilio M. Iunio cos. quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. atque hoc genere non abrogabat legem ſenatus, (nam abrogare proprie populus dicebatur) ſed, ut abrogaretur, ſtatuebat. Alterum genus erat: quæ lex lata eſſe diceretur, ea non uideri populum teneri, ut L. Marcio Sex. Iulio cos. de legibus Liuiis: quæ ut uno S. C. tollerentur, Philippus conſul, Liuii inimicus, obtinuit à ſenatu. ideo autem huiuſmodi legibus non uideri populum teneri, ſenatus decernebat, quia,

contra

contra auſpicia latas eſſe, augures monuiſſent. tanta Romæ fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro II de legibus hæc à Cicerone ſcripta legimus, Quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiæ per magiſtratus geſtum ſine augurum auctoritate poſſe cuiquam probari? quæ ipſa, & alia, in libro de religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere perſæpe S. C. fiunt; ut de lege Calpurnia de ambitu, quæ derogaretur. Quartum genus, quòd ea Ciceronis oratio mutila admodùm eſt, neque in ipſa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidem, quod ſciam, inuenitur: me tamen in eam partem coniectura ducit, ut exiſtimem, cum aliquem ſenatus hoſtem iudicaret, ſimul, ut eius quoque leges, quæ quidem aduerſus remp. eſſent, tollerentur, eodem S. C. aut alio, proxime facto, iudicaſſe. quarum enim maxime legum cauſſa perniciosus patriæ ciuis damnatus ſit, & à rep. remotus, eas ipſas leges in rep. non hæſiſſe, ſed abiectas illico eſſe, etiam ſi ab hiſtoria non prodatur, ueri tamen ſimillimum eſt. quale fuit, quod de legibus Saturnini proxime, & de legibus M. Antonii in prima huius libri parte diximus. Recte igitur ſemper, & iuſtiſſime ſenatus. A populo uero, aut ab iis, qui mercede conducti ſpeciem quandam populi præſeferebant, temeritate potius, aut fraude, quàm conſilio, aut ratione, ſalutares ciuitati leges non nunquam abrogatæ ſunt, ut, rogante P. Clodio tribuno pl. Aelia de auſpiciis, Fuſia de diebus comitialibus. Poſtremum illud eſt, cum, uerbo quidem, neque à ſenatu, neque à populo, tacito autem omnium conſenſu per deſuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iuriſconſultus notauit. Erat in lege uis non ſolum maxima, quod ipſe Cicero in Philippica II ſatis plane narrat, cum ait: In publicis actis nihil eſt lege grauius: uerum etiam perpetua: ſiquidem uetuſtate neque tollebatur lex, ut edictum; neque debilitabatur, ut S. C. niſi ſi leges eſſent eiuſmodi, ut reip. minimum conſulere uiderentur. nam has contrario uſu non ſolum debilitatas, uerum etiam plane extinctas, neque damnatum eſſe quenquam, quia feciſſet aduerſus eam legem, quæ iam exerceri deſiiſſet, ſatis conſtare uideo. leges autem multæ, quandiu reſp. ſtetit, perpetuo iure ualuerunt, cum, ipſo libertatis initio, à primis conſulibus, ac iam ante

à primis regibus latæ eſſent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam uim legi tribuo. nam pernicioſas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure eſſe, ſed tolli quamprimum utile eſt: cuiuſmodi multæ S. C. ſublatæ ſunt. populus autem, quem ſæpe à reip. commodo malæ rationes auerterent, rectam in diiudicandis legibus normam non agnouit, ſed utiles ſæpe abrogauit, ſæpe ſciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Feſto Pompeio notaui, non omittam: in ſanctione legum adſcribi ſolitum, ne per ſaturam abrogari derogari ue liceret. erat enim ſatura, lex multis aliis conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex uariis rebus condito. id autem eo placuit in ſanctione adſcribi, quia in lege multis legibus permixta & confuſa ſubeſſe fraus, quæ populum falleret, facile poterat: at in ſimplici lege, ſi de abrogando derogando ue populus rogabatur, non difficile erat, id, quo de rogabatur, quale eſſet, intelligere. Addam & illud, fractam eſſe legis uim, non modo cum alia lege nominatim abrogaretur, ſed etiam, cum, non omnino tota, ſed eius pars lege poſterius lata tolleretur; quod, derogare, dicebatur; aut, cum, nulla ſuperioris legis mentione facta, aliquid ei contrarium poſteriore lege rogaretur: quod erat, obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium libro IX P. Sempronius tribunus pl. aduerſus Ap. Claudium cenſorem in concione ita diſputat: Ideo Aemiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, quia hanc poſtremum populus iuſſerat, & quia, ubi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua. eſt etiam in II de inuentione ita ſcriptum: In duabus contrariis legibus, utra poſterius lata ſit, conſiderare oportet. nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Omnino, quod legis uim maximam fuiſſe dixi, eo dixi, non ſolum quia nihil eſſet lege grauius, & in publicis actis nihil obſeruaretur magis; uerum etiam, quia legis ſententia pertineret ad omnes ciues, & omnibus æqua iura deſcriberet, preſertim à quo tempore Q. Hortenſius dictator rogationem tulit, de qua iam meminimus, ut, quod plebs ſanxiſſet, eo Quirites omnes tenerentur. ueruntamen duo genera legum excipio, alterum, quod non omnes ciues, alterum, quod omnes quidem, ſed diſpari iure comprehenderet. primum enim illud apud Ciceronem lib. III ad Atticum obſeruaui; quam legem aliquis tribunus pl. ferret, ea lege collegas eius obſtrictos minime

fuiſſe. deinde; ut omittam leges alias, quibus ſenatores tenebantur, ceteri autem erant ordines liberati; quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem eſſe latam, declaratur in oratione pro Cluentio. poſteaq; L. Sylla Felix, cum eius rei quæſtionem ſua lege conſtitueret, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæſtionis genere auſus non eſt. ergo hac lege, quæ primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine; deinde Cornelia, poſtea quàm L. Sylla, lege lata, quæſtionem & ipſe eiuſdem rei conſtituit; qua deinde potius, quàm Sempronia, eius generis iudicia ſunt adminiſtrata; hac, inquam, lege, ut eſt in oratione pro Cluentio, ſenatores, & ii, qui magiſtratum geſſerant, ſoli tenebantur: ut, quemadmodum recte agentibus plura præmia; ſic plura peccantibus iudiciorum pericula propoſita eſſent. Lege etiam Iulia de pecuniis repetundis equeſtrem ordinem non fuiſſe alligatum legimus in oratione pro Rabirio Poſtumo. in oratione uero pro Cluentio quæ lex item de pecuniis repetundis nominatur, qua & ipſa præter ordinem ſenatorium nemo tenebatur, Iulia non fuit; ut ex temporum examinatione, quæ me ſæpe magnis erroribus expediuit, facile conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latam eſſe à C. Cæſare in primo conſulatu, notum ſit, uel ex hiſtoria, uel è Ciceronis orationibus, atque epiſtolis; orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Cæſaris conſulatum Cicero prætor habuerit: ſequitur, ut omnino, quod ad nomen attinet, diuerſæ leges fuerint. Quænam igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Syllæ: ex qua multa in ſuam legem poſtea Cæſar tranſtulit: de qua ſic in ea pro Poſtumo: Si eſt hoc nouum in lege Iulia, ſicuti multa ſunt, ſeuerius ſcripta, quàm in antiquis legibus, & ſanctius iudicata: ſane etiam conſuetudo huius generis iudiciorum noua. ſin hoc totidem uerbis tranſlatum caput eſt, quot fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? Reliquum eſt, ut de lege agamus, quæ omnes quidem ciues, diſſimili tamen conditione aſtringeret: at hoc quidem cum multis exemplis probare poſſim, uno contentus ero. fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliam plebi, aliam ſenatoribus irrogatam eſſe pœnam, conſtat ex oratione pro

Murena. id quod oſtendimus iam, cum de legibus capitalia crimina uindicantibus ageretur. Locum ferendæ legis interdum Prata Flaminia, qui poſtea circus Flaminius dictus eſt, interdum etiam lucum Petelium, quandoque Capitolium, ſed plerunque forum, aut campum Martium fuiſſe legimus. de Pratis Flaminiis, luco Petelino, Capitolio, Liuius teſtis eſt: de foro, declarant illa pro C. Rabirio Poſtumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Roſtra. erant enim Roſtra in foro. dixit autem, Conuolaretis ad Roſtra, cum hoc ſubintelligeret, ut inde legem diſſuaderetis. et aperte in oratione I in Antonium, & in V, & pro domo, & ubi non? de campo, inde conſtat, quòd, cum leges centuriatis comitiis ſæpe latæ ſint; centuriata porro comitia in campo eſſe habita, omnes hiſtoriæ narrent: manifeſte ſequitur, ut leges centuriatis comitiis latæ, in campo latæ ſint. Hic oritur alia conſideratio, loco ne ſacro, an profano ferretur. ſacro potius, quàm profano, crediderim: primum, quòd in Roſtris, qui locus erat auguratus, templumq; dicebatur, ſæpe à magiſtratu ferretur: itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, ut legem ferret. quod illa uerba pro Milone declarant: Potuit ne Fabricio, uiro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulſo? occuparat autem Roſtra, non templum alicui deo ſacrum: quod ipſe Cicero declarat infra, in eadem pro Sextio, ſubiungens, Tribunos pl. ferro è Roſtris à Clodio pulſos, Fabricium intelligens. ſed clariſſime in Vatinium his uerbis: Cum L. Vectium indicem in Roſtris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. et Liuius libro VIII, Naues, inquit, Antiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: Roſtriſq; earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit: Roſtraq; id templum appellatum. Altera eſt ratio, quòd leges à P. Clodio tribuno pl. in templo Caſtoris latas inuenio. quod indicat illud in Piſonem: Eodem in templo, eodem & loci ueſtigio, & temporis, arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſti. ſic enim interpretor illud, Eodem in templo, quo in templo legem de mea pernicie tulerat Clodius, eodem in templo de Macedonia tibi tradenda ſtatim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipſe pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quaſi præmium

à Clodio

à Clodio debitum, abſtuliſti: et apertius in oratione pro domo ſua: Cum arma, inquit, in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, niſi, uti ne quid per uim agi poſſet, machinabare. in libris autem de inuentione, Flaminium, inquit, eum, qui conſul remp. male geſſit bello Punico ſecundo, legem agrariam per ſeditionem ad populum ferentem, pater ſuus de templo deduxit: accerſitúr maieſtatis. et apud Liuium, ante quàm Roſtra in foro extructa eſſent, de tribunis pl. legum rogandarum cauſſa in templum coeuntibus, non ſemel mentionem fieri uidemus. Ferebat ergo magiſtratus legem in templo: ferebat ſuffragia de lege populus circa templum. locum enim tantæ multitudini ullo in templo fuiſſe, credibile non eſt. cum uero lex à magiſtratu ferretur, eodem in templo alios quoque magiſtratus affuiſſe, eos nimirum, qui cum magiſtratu legem ferente conſentirent, legimus in oratione pro Vatinium: Quæ quidem leges, inquit, anno poſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus huius ciuitatis, ac peſtibus, una cum auſpiciis, cum interceſſionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt. Oſtendi latam in templo legem, cum in foro ferebatur, hoc eſt tributis comitiis. quid, cum in campo, centuriatis? tum in templis deorum non exiſtimo, quæ in campo nulla fuiſſe legimus: quo tamen in loco à magiſtratu ferretur, cum locum ante auguratum fuiſſe crediderim: nam ſi tributis comitiis ſemper in templo, cur centuriatis, quæ maiorum rerum cauſſa habebantur, profano in loco lex ferretur? ſed fortaſſe uideri poſſit infirma coniectura. addamus exemplum, ut dubia res teſtimonio probetur. Liuius igitur lib. III, Tribuni, inquit, ut impediendæ rei nulla ſpes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd, & augures iuſſos adeſſe ad lacum Regillum, fama exierat, locumq; inaugurari, ubi auſpicato cum populo agi poſſet: ut, quidquid Romæ ui tribunicia rogatum eſſet, id comitiis ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuiſſe, quòd in foro tributis comitiis ferrentur, in campo comitiis centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitiis eas eſſe latas, quæ è S. C. ferebantur: deinde illud, quæ centuriatis comitiis ferrentur, eas, ſi è S. C. non ferrentur, patribus quidem auctoribus ſemper eſſe latas. quod non à primis reip. temporibus, ſed tantum poſt Publilii Philonis dictaturam obſeruatum eſt. hunc

enim dictatorem legem tuliſſe, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante latum ſuffragium patres auctores fierent, ſcribit Liuius libro VIII. quo ſignificatur, non omnes antea leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, è S. C. aut patribus auctoribus eſſe latas. quòd ſi factum nunquam antea non erat, conſuetudine ſeruata, quæ in Numa rege creando eſt inducta; ut ſcilicet, ante quàm populus ſuffragium iniret, patres in incertum comitiorum euentum auctores fierent; Publilius in plebem propenſus, quia plebeiæ gentis erat, quod ſenatui liberum erat, id neceſſarium fecit; quodq; more factum erat, id ut lege fieret, ſua lege ſanxit. Neque uero, quod ait Liuius, Patres auctores fierent, expono, patres S. C. probarent. fiebat enim de re & relata, & diſputata S. C. quid porro referri & diſputari opus erat id, quod omnino probari à ſenatu Publilia lex iuberet? nam de quo fit S. C. id eiuſmodi eſt, ut improbari & abiici potuerit: eſt autem & probatum, & acceptum, quia maior pars ſenatus ita ſenſerit. at in hoc non, utrum uis licere, neque plurium ſenatorum uoluntatem ſpectari, Publilius uoluit, ſed, quaſi ab uniuerſo ſenatu iam probatum eſſet, ita, uellent nollent, patres auctores eſſe. ergo ſic exiſtimare debemus; & eas leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, poſt legem Publiliam aut à S. C. aut certe patribus auctoribus eſſe latas; & eas, quæ ante legem Publiliam centuriatis comitiis latæ erant, alias è S. C. alias ſine S. C. patribus tamen auctoribus, alias neque è S. C. neque patribus auctoribus eſſe latas. Nihil ne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctoribus, & eas, quæ è S. C. ferrentur? nihil plane, ante legem Publiliam. nam, ſiue è S. C. ſiue patribus auctoribus ferrentur; è ſenatus uoluntate ferebantur, poſt legem autem Publiliam multum inter huiuſmodi leges interfuit, atque adeo tantum, quantum inter ſecundam & aduerſam uoluntatem intereſt. nam ſecunda ſenatus uoluntate ferebantur eæ leges, quæ S. C. probatæ iam erant: aduerſa uero non nunquam eæ, quarum patres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è S. C. centuriatis comitiis latum eſſet, quàm id, quod iiſdem comitiis patribus auctoribus. ſed extremis reip. temporibus nullam legem centuriatis comitiis ſine S. C. patribus auctoribus latam inuenio, permultas autem S. C. iiſdem comitiis: ſiue, quòd abrogata ſit

Publilia

Publilia lex: ſiue, quòd, cum idem Publilius eodem tempore, poſtea quàm Q. Hortenſius dictator legem tuliſſet, ut eo iure, quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur; nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo, uel ſi auctores ipſi non fierent, tamen omnes ciues æque tenerentur. itaque magiſtratus aut è s. c. centuriatis comitiis, aut, ſi ſenatus diſſentiret, tributis leges tulerunt: (quanquam & leges multæ tributis comitiis ex s. c. latæ ſunt) cum duabus legibus, Publilia, & Hortenſia, eandem uim haberent leges tributis comitiis latæ, quam habuerunt antea leges eæ, quæ centuriatis comitiis, patribus auctoribus, latæ erant. non enim, quod ait Cicero Philippica X, Legem Panſa comitiis centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt, eo ſenſu dictum exiſtimo, quòd eam legem patribus auctoribus Panſa laturus eſſet; ſed, Ex auctoritate noſtra, expono, ex s. c. loquitur enim de Cæſaris actis: quæ lege confirmari, & ſanciri, ſenatus cupiebat. cum porro cuperet; nimirum s. c. potius, quàm alia quauis ratione, declararet. quòd ſi cui, auctoritatem ſenatus pro s. c. uſurpari, nouum eſt: nihil errabit, ſi, ut de latine loquendi conſuetudine recte iudicare poſſit, Ciceronis libros diligenter euoluerit. Hic fortaſſe quæretur; ante Publiliam legem omnes ne leges, quas ſenatus, ſiue centuriatis, ſiue tributis comitiis, ferri cuperet, ferrentur è s. c. an uero aliæ è s. c. aliæ uero ſine s. c. tantum patribus auctoribus. utrunque factum eſt. nam neque omnes è s. c. neque omnes patribus auctoribus latæ ſunt. de latis è s. c. teſtimonium res non deſiderat: exemplorum enim plena ſunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidem multæ, ſed aliquot tamen latæ ſunt, ut Petilia de ambitu, à tribuno pl. tributis comitiis lata; de qua Liuius libro VII. Quæretur etiam, (pergam enim dubitando, quò non ſolum ueterum librorum obſeruatio, ſed ipſa me coniectura ducit) utrum centuriatis comitiis leges à maiore tantum magiſtratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores ſolent: qui cum teſtibus rem probare non poſſunt, argumentantur à ſimili, & hoc genere ſæpe fidem faciunt. item nos, cum, centuriatis comitiis à minore magiſtratu leges latæ ſint, nec ne, affirmare non poſſimus; quia neutrum ab antiquis traditum eſt; ſimilitudinem ſequemur, &, quod in creandis magiſtratibus fieri ſolitum eſt, idem in ferendis legibus obſeruatum eſſe dicemus. nam

ſi creandis

ſi creandis magiſtratibus centuriata comitia nunquam, niſi à maiore magiſtratu, habita ſunt: itidem, ferendis legibus nunquam, niſi à maiore, eſſe habita, conſentaneum eſt. illud autem eſt.. eſſe igitur & hoc dicemus. neque enim, cur non ſit, aut ratio ſuadet, aut exempla demonſtrant.

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

ACILIA lex de repetundis 53 a
Accuſatores 68 a
Adoptio 28 a
Adulteria 66 b
Aebutia lex de XII tabulis corrigendis 40 a
Aebutia lex de legibus ferendis 40 a
Aelia lex de comitiorum iure ac tempore 17 a
Aelia Sanctia lex de locupletibus 29 a
Aelia Sentia lex de teſtamentis 29 a
Aemilia lex de ſumptibus 43 b
Agraria 26 b
Alea 68 a
Ambitio 42 b
Ambitus 64 b
Annona 68 a
Antonia lex de centurionum iudiciis 34 a
Antonia de damnatorũ de ui prouocatione 57 b
Antonia de maieſtate 50 b
Antonia de iudicum numero 34 b
Appuleia lex L. Saturnini tribuni pl. de maieſtate 50 a
Aquillia lex tribunicia de iniuria 67 b
Aquillia lex de adulterio 67 a
Arma 55 b
Ateria uel Tarpeia lex de multa 41 b
Atinia lex de uſucapionibus 40 a
Atinia lex de furtis 67 b
Atinii lex de tribunorum pl. creatione 10 b
Aufidia lex de ambitu 66 a
Auguſti lex de iudicum numero 34 b
Auguſti lex de adulterio 67 a
Auguſti lex de teſtamentis 28 b
Aurelia lex de iudicum numero 34 b
Aurelia lex L. Cottæ prætoris de iudiciis 33 a
BAEBIA Cornelia lex de ambitu 64 b
Bæbia lex de quatuor prætorum creatione 15 b
Budæi error 64 a
CAECILIA Didia lex de fœnore 39 a
Cæcilii tribuni pl. lex de repetundis 52 b
Cæſaris lex de iudicum numero 34 b
Cæſaris lex agraria de iniuriis 68 a
Cæſaris conſulis lex de repetundis 55 a
Cæſaris lex Iulia de damnatis de ui 57 a
Cæſaris lex Iulia de ueneficio 64 b
Cæſaris lex Iulia de maieſtate 50 b
Cæſaris lex de patronorum numero 35 a
Cæſaris lex de Stellate campo, agroq; Campano diuidendo 28 a
Cæſaris lex de ſicariis 60 a
Cæſaris lex de paricidiis 63 a
Cæſaris lex de ſacerdotiis 5 b
Cæſaris lex de iudiciis 34 a
Calpurnia lex prætoria de ludis Apollinaribus 8 a
Calpurnii Piſonis conſulis lex de ambitu 65 a
Canuleii tribuni pl. lex de coniugiis 36 b
Carbonis lex de ſuffragiis 20 b
Caſſii lex de ordine ſenatorio 17 a
Caſſii tribuni pl. lex de damnatis à populo, imperioq; priuatis 21 b
Caſſii dictatoris lex de prouinciis 21 b
Caſſia lex L. Caſſii de ſuffragiis 20 b
Catonis cenſoris lex Porcia de ſicariis 60 a
Cincia lex de donis & muneribus 42 b
Claudia lex de nummis 42 a
Claudia lex de publicis iniuriis 68 a
Cœlia lex de ſuffragiis 20 b
Coitiones clandeſtinæ 67 b
Collegia reſtituta 28 a
Comitia 16 b 21 a
Coniugia 36 x
Cornelia de alea 68 a
Cornelia Bæbia lex de ambitu 64 b
Cornelia lex L. Syllæ de falſis 28 b
Cornelia lex L. Syllæ de imperio 25 a
Cornelia lex L. Syllæ de iniuriis 67 b
Cornelia lex L. Syllæ de maieſtate 50 b
Cornelia lex L. Syllæ de repetundis 55 a
Cornelia lex L. Syllæ dictatoris de ſenatorum iudiciis 53 a
Cornelia lex L. Syllæ de ſumptibus 43 b
Cornelia lex L. Syllæ de ſicariis 62 a
Cornelia lex L. Syllæ de ueneficio 64 b
Cornelia lex de iis, qui ſoluerentur legibus 21 b
Cornelia lex de prætoribus 36 b
Coronæ 26 b
Crimen capitale 44 a
Crimina 44 a
Curiata lex de imperio 25 a
DAMNATI à populo 21 b
Decem uirorum lex de coniugiis 36 b
Didia lex de ſumptibus 43 a
Dies iudiciarii 35 b
Druſi lex de iudicum numero 34 b
Duodecim tab. leges de iure ac libertate ciuium Romanorum 37 a
Duodecim tab. leges de ſumptu in mortuis et lamentatione 38 a
Duodecim tab. leges X uirorum de magiſtratibus 10 b
Duodecim tab. lex de arboribus 67 b
Duodecim tab. lex de clandeſtinis coitionibus 67 b
Duodecim tab. lex de corruptis iudiciis 66 b
Duodecim tab. lex de ueneficio 64 a
Duodecim tab. lex de falſis teſtimoniis 67 a
Duodecim tab. lex de furioſis 43 b
Duodecim tab. lex de furtis 67 b
Duodecim tab. lex de infamia 67 b
Duodecim tab. lex de iniuria 67 b
Duodecim tab. lex de maieſtate 50 a
Duodecim tab. lex de populi poſtremo iuſſu 21 b
Duodecim tab. lex de patria poteſtate 43 b
Duodecim tab. leges de prodigi bonis 43 b
Duodecim tab. lex de ſacris 4 b
Duodecim tab. lex de reis 43 b
Duodecim tab. lex de ſepulcris 37 b
Duodecim tab. lex de ſodalitiis 68 a
Duodecim tab. lex de terminis ac finibus 44 a
Duodecim tab. lex de tutoribus 67 b
Duodecim tab. lex de coniugiis 36 b
Duodecim tab. de ſanatibus 44 a

ERROR Budæi 64 a
Error Gellii 41 b
Error Paterculi 33 b
Error Pediani 31 a
Error Plutarchi 29 b
Error Valerii 27 a 41 a
Error Vlrici Zaſii 17 b
Exilium 45 a
FABIA lex de ſectatorum numero 42 b
Falcidia lex de teſtamentis 28 b
Falſa teſtimonia 67 a
Fannia lex de ſumptibus 43 a
Fannia de ludis Megalenſibus 8 a
Fides tuenda 43 b
Fines 41 b
Flauia lex de agris 27 b
Flauia de plagiariis 67 a
Fœtus 38 a
Furia lex de teſtamentis 28 b
Furioſi 43 b
Furta 67 b
Fuſia lex de comitiorum iure ac tempore 17 a
Fuſia de iure ciuili 40 a
GABINIA lex de clandeſtinis coitionibus 67 b
Gabinia de ſuffragiis 20 b
Gegania lex de cenſoribus 11 b
Gellii error 41 b
Gracchi lex de iudicum numero 34 b
IMPERIVM rectorum prouinciarum 24 b
Inceſtus 49 b
Indicia 36 a
Infamiæ 67 b
Iniuriæ 67 b
Iniuriæ publicæ 68 a
Iudices 34 b 35 a
Iudicia 29 a
Iudicia corrupta 66 b
Iudiciorum moderatio 37 b
Iulia lex de damnatis de ui 57 a
Iulia de ambitu 66 a
Iulia de iudiciis 34 a
Iulia de maieſtate 50 b
Iulia de ueneficio 64 b
Iulia de adulteriis 36 a
Iulia de adulterio 67 a
Iulia de annone 68 a
Iulia de armis 55 b
Iulia de coniugiis 37 a
Iulia de iudicibus 35 b
Iulia de iudicum ætate 34 b
Iulia de multa 42 a
Iulia de peculatu 59 a
Iulia lex repetundarum de teſtibus 35 b
Iulia de teſtibus 35 b
Iulia de perduellione 51 a
Iuliæ leges de teſtibus 35 b
Iunia lex de legibus 39 b
Iunia de teſtamentis 28 b
Iuris diffinitio 1 b
Iuris diuiſio 2 b
Iuris altera diuiſio 3 a
Ius ciuile 28 a 43 b
Ius prætorum 36 a
Ius ac libertas ciuium Romanorum 37 a
Iuſſa populi 21 b
LAETORIA lex de ſtipulantium ætate 35 a
Lætoria de plebeiis magiſtratibus 10 a
Lætoria de plebeiorum magiſtratuum creatione 16 b
Latores legum 68 b
Lectoria lex de adoleſcentibus circumſcribendis 68 a
Legationes 16 b
Leges qno in loco latæ 72 a 78 b
Legum Romaoarum origo 3 a
Leges de ſootibus reia 68 a
Leges de adoptione 28 a
Leges de iudicibus 35 a
Leges quibus de cauſſis latæ
Leges de adoptantis ac adoptati ætate 28 a
Leges de iure ac libertate ciuium Romanorum 37 a
Leges à quibus latæ 68 a
Legis ſerendæ leges 39 b
Leges de ſepulcris 38 a
Legea de perduellione 51 a
Leges de ſepulcrorum ſacratione 37 b
Legea de triumphi cauſſis 26 b
Leges de mulierum dote publicanda 37 a
Leges cur ſcriptæ 2 b
Legum uis 76 a
Leges de diebus iudiciariis 35 a
Legnm cuſtodiendarum reponendarumq; locus 76 a
Leges de priuilegiorum irrogatione 21 b
Legibus ſoluendi 21 b
Legis deſcriptio 2 b
Legis ſerendæ impedimenta 73 a
Legum numerus ac nomina 2 b
Legnm correctio 40 a
Legnm latores 68 a
Lex de omnes ciues diſſimili tamen conditione aſtringendis 78 a
Lex de ægroti in iudicium uocatione 43 b
Lex de ædilium cur. creatione 13 a
Lex de tempore agendi cum populo 26 a
Lex de ambitu 64 b
Lex de bellis gerendis 25 b
Lex de candidatis 12 a
Lex de magiſtratu capiendo 53 b
Lex de ciuitate 40 a
Lex de ciuitate ſociis Latinis danda 40 a
Lex de comitiis 14 a 20 a 25 b
Lex de uxore ducenda 36 b
Lex de comitiis dirimendis reſcindendiſq; 25 a
Lex de indicio 36 a
Lex de iudicum ætate 34 b
Lex de libertinorum coningiia 36 b
Lex de laurea corona 26 b
Lex de conſulum creatione 12 a
Lex de eodem magiſtrain capiendo, de duobus magiſtratibus, de conſulum creatione 53 a
Lex de duorum Manium iuribus 37 b
Lex de hiſtrionibus 8 b
Lex de magiſtratibus curulibus 12 a

Lex de moderandis iudicus 37 b
Lex naturæ 1 a
Lex de nomenclatore 21 a
Lex de triumpho 26 b
Lex de prætura 13 a
Lex de petitione conſulatu 12 a
Lex de populo non ſeuocando 26 b
Lex de duorum prætorum creatione 15 b
Lex de prætoris urbani abſentia 12 b
Lex de quercea corona donandis 25 b
Lex de quæſtorum numero 12 a
Lex de ſacerdotum uacatione militiæ 7 a
Lex de ſepulcris 37 b
Lex de trium prætorum creatione 15 b
Lex de tribunorum militum conſulari poteſtate 11 b
Lex de tribnnorum pl. abſentia ab urbe 16 a
Lex de tribunorum pl. concione 10 b
Lex de tuenda fide 43 b
Lex de ueneficio 64 b
Lex de uindicus 43 b
Lex de augutibus 5 a
Lex de pontificum numero 5 a
Lex de clauo pangendo 8 b
Licinia lex de ſumptibus 43 a
Licinia de pl. conſulis creatione 12 a
Licinia de agris 27 a
Licinia de ciuitate 40 b
Licinia de fœnore 39 a
Licinia de legibus ſerendis 40 a
Licinia de ludis Apollinaribus 7 b
Licinia de ſodalitiis 68 a
Liuia lex de X uiris agrorum 27 b
Liuia de nummis 42 a
Liuia de iudicus 33 a
Liuia de ciuitate 41 b
Ludi 7 b
Magiſtratus 9 a
Maieſtas 49 b
Mam. Aemilii dictatoris lex de cenſura 11 b
Mamilia lex de Iugurthæ ſociis 41 b
Mamilia de finibus 41 b
Manlii lex tributim de uiceſima manumiſſorum 26 b
Manumiſſorum uiceſima 26 b
Marcia lex de agris 27 b
Maria lex de pontium ſuffragiorum anguſtia 21 a
Memmia lex de accuſatione 36 a
Menenia lex de multa 42 a
Menia lex de magiſtratibus 13 b
Metilia lex de ſumptibus 42 b
Militia 25 b
Mos de pontificum numero 5 b
Mos de augutibus 5 a
Mucia lex de ciuitate 40 b
Multæ 41 b
Munera 42 b
Naturae lex 1 a
Numæ regis lex de ſacerdotibus 4 b
Numæ de coniugiis 36 b
Numæ de inceſtu 49 b
Numæ de paricidiis 51 a
Numæ de cæde hominis liberi 63 a
Nummi 42 a
Octauiani lex de perduellione 52 a
Ogulnia lex de pontificum augurumq́; numero 5 a
Orchia lex de ſumptibus 43 a
Papia lex de ciuitate 41 a
Papia de coniugiis 36 b
Papia de teſtibus 35 b
Papia de uirgine Veſtali 7 a
Papiria lex de multa 42 a
Papiria de ſuffragiis 20 b
Papiria de nummis 42 a
Papiria de ciuitate 40 b
Parentum poteſtas 42 b
Paricidium 63 a
Patricidium 63 a
Patroni 34 b
Peculatus 57 b
Perduellio 51 a
Petronia lex de ciuitate 40 b
Plagiarii 67 a
Plautia lex de ciuitate 40 b
Plautia de iudicum numero 34 b
Pletorii tribuni pl. lex de prætore urbis 15 b
Plotia lex de agris 27 b
Plotia de iudicibus 33 a
Plotia de ui 56 b
Plutarchi error 29 b
Pœtelia lex de ambitu 64 b
Pompeia lex de ui 57 a
Pompeia de iudiciis 34 a
Pompeia de iudicum numero 34 b
Pompeia de ambitu 66 a
Pompeii Magni edictum de armis 55 b
Pompeii Magni lex de prouocatione 15 b
Pompeii Magni lex Bithynis & Ponticis data 23 a
Pompeii Magni de magiſtratibus 16 b
Pompeii Magni de patricidiis 63 a
Populi iuſſa 21 b
Populi ſeuocatio 26 b
Porcia lex de ſicariis 60 a
Porcia de iure ac libertate ciuium Romanorum 37 a
Prætorum ius 36 a
Priuilegia prodigi 21 b
Prodigi 43 b
Prouincia 21 b
Prouincia populi Romani 22 a
Publicæ iniuriæ 68 a
Publilia lex de prætoribus 17 a
Publilia de plebeiis magiſtratibus 10 a
Publilia lex de plebeiorum magiſtratuum creatione 16 b
Quinctia lex de agris 27 b
Quinctia de cenſorum creatione 11 b
Religio 3 b
Remmia lex de accuſatoribus 68 a
Repetundæ 52 b
Remmia lex de teſtibus 35 b
Romilia lex de ſacris 4 b
Romilia lex de adulterio 66 b
Romuli regis lex de ipſius imperio 3 b
Romuli lex de urbis mœnibus 3 b
Romuli lex de ſacris 4 a

Romuli

Romuli lex de auguriis 3 b
Romuli lex de nocturnis uigiliis in templo 4 a
Romuli lex de fabuloſis deorum figmentis 4 a
Romuli lex de diis peregrinis 4 a
Romuli lex de ſacerdotibus 4 b
Romuli lex de magiſtratibus 9 a
Romuli lex de populi poteſtate 9 a
Romuli lex de duum uirorum creatione 9 a
Romuli lex de tribuno Celerum 9 a
Romuli lex de quæſtorum creatione 9 a
Romuli lex de coniugiis 36 a
Romuli lex de monſtruoſis partibus 63 a
Romuli lex de cæde hominis liberi 63 a
Romuli lex de adulterio 66 b
Roſcia lex de ſpectaculis 8 a
Rubria lex de agris 27 b
Rulli lex de agris 28 a
SACRATA lex de militum nomine, deq; tribunis mil. 25 b
Sacrata lex de plebeis magiſtratibus 10 a
Sacratæ leges de iure ac libertate ciuium R. 37 a
Scatinia lex de adulterio 67 a
Scribonia lex de agris 27 b
Sectatores 42 b
Sempronia lex de prouinciis 21 b
Sempronia lex de iudiciis 32 b
Sempronia lex de frumento 42 a
S. c. de coniugio 36 b
S. c. de M. Liuii Druſi legibus 41 b
S. c. de ludis Apollinaribus 8 a
S. c. de ludis Megalenſibus 8 a
S. c. de Ti. Gracchi ſeruanda lege agraria 27 b
S. c. de ſepulcris 38 a
Sepulcra 37 b
Seruilia lex Seruilii de repetundis 53 a
Seruilia lex C. Seruilii Glauciæ tribuni pl. de ciuitate. 40 a
Seruilia lex Q. Seruilii Cæpionis conſulis de equitum ac ſenatorum iudiciis 32 b
Seruilia lex de repetundis 53 a
Seuocatio populi 26 b
Sextia Licinia lex tribunicia de ſacris 4 b
Sextia Menenia lex de multa 42 a
Sicarii 59 b
Siluia lex Romuli regis de monſtruoſis partibus 63 a
Sodalitia 68 a
Stipulantes 35 a
Suffragia 20 b
Sumptuariæ leges 42 b
Syllę dictatoris lex de tribunis pl. 15 b
Syllę lex de agris 27 b
Syllę lex de ſumptibus 42 b
Syllę lex de iudiciis 53 a
Syllę lex de ſicariję 60 a
Syllę lex de corruptis iudiciis 66 b
TARPEIA lex de multa 41 b
Tarquinii ſuperbi ſupplicium de patricidiis 63 b
Termini 44 a
Teſtamenta 28 b
Teſtes 35 b
Teſtimonia falſa 67 a
Titia lex de agris 27 b
Titia lex de ludis 8 b
Titia lex de alea 68 a
Trebonia lex de Galliis prouinciis 23 b
Triumphi 26 a
Tullia lex de legationibus 16 b
Tullia lex de ambitu 65 b
Tutelæ 67 b
VALERIA lex de iure ac libertate ciuium Romanorum 37 a
Valeria lex de ſumptibus 42 b
Valerii Maximi errata 72 41 a
Varia lex de maieſtate 50 a
Vatinia lex de Galliis prouinciis 23 b
Vatinia lex de iudiciis 34 a
Veneficium 63 b
Viaria de agrorum diuiſione 27 b
Viceſima 26 b
Vindiciæ 43 b
Vis 55 b
Voconia lex de teſtamentis 28 b
Voleronis lex de plebeiorum magiſtratuum creatione 16 b
Vſucapiones 40 a

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE